

บทที่ 3

การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2475

แนวความคิด เรื่องการจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ

ถึงได้กล่าวถึงการจัดส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศก่อน พ.ศ. 2435 มาแล้วว่ามี การส่งนักเรียนออกไปเป็นจำนวนไม่น้อย โดยทรงมอบหมายให้อยู่ในความดูแล จัดการของกระทรวงการต่างประเทศ (กรมท่าขณะนั้น) และประสบปัญหาต่าง ๆ เป็นอันมาก ทำให้ไม่สามารถกลับเข้ามาบริหารราชการและทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้อย่างเต็มที่ การจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศได้ดำเนินต่อมาโดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จวบจนถึง พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ พร้อม ๆ กับที่ทรงมีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับเรื่องนักเรียนที่ส่งออกไปศึกษาในต่างประเทศ ซึ่งนอกจากจะชี้ให้เห็นแนวพระราชดำริของพระองค์เกี่ยวกับนักเรียนในต่างประเทศแล้ว ยังมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลักการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมีข้าราชการผู้ใหญ่อีกหลายท่านที่ได้กราบบังคมทูลความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนักเรียนต่างประเทศด้วย ที่สำคัญและจะกล่าวถึงในที่นี้คือ ความเห็นของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ และพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์.

ก. แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการและพระราชกระแส เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาของนักเรียนในต่างประเทศ ที่จะชี้ให้เห็นว่าทรงมีความปรารถนาที่จะจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศเสียใหม่อยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 ทรงมีพระบรมราชโองการส่งราชทูตในยุโรป คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี ให้คัดเลือกนักเรียนที่ทรงพระสมุหกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปศึกษาเล่าเรียน

วิชาต่าง ๆ อยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่ ที่เล่าเรียนไม่ได้ก็กลับเมืองไทย ทั้งนี้ เพื่อมิให้เป็นภาระสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์¹ ปรากฏว่าในครั้งนั้นมีนักเรียนถูกส่งตัวกลับเป็นจำนวนไม่ถ้อย .

ประกาศที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแส เกี่ยวกับการจัดส่งนักเรียนว่า พระองค์ทรงเห็นด้วยกับความเห็นของมิสเตอร์มอร์นีย์ที่ว่า

. . . เพราะเหตุที่มีสเตอร์มอร์นีย์ได้พูดไว้แต่เมื่อมาอยู่เกาะสี่ซึ่งครั้งก่อนว่า ควรจะเลิกจัดการโรงเรียนอังกฤษในกรุงเทพฯ ให้ดีขึ้น แล้วตั้งใส่งหนังสือ คัดเลือกผู้ที่รู้ดีกว่าเพื่อนจะเป็นสีกคนห้าคนถวายประกาศิต ให้เป็นผู้ได้รับรางวัล ของคอเวอนแมนต์ออกไปเล่าเรียนวิชาในประเทศยุโรป . . . ฉันเห็นด้วย ว่าเป็นทางดีที่จะให้นักเรียนในนี้มีความอดสาหะ แลถ้าใดคนที่ดีเช่นนั้นออกไป ก็จะได้วิชาเร็ว แลดีกว่าที่ส่งสม ๆ ออกไปเช่นนี้ เพราะได้มีการเลือกพัน กอน แลมาคิดเมื่อหนายระอาญที่ไปเรียนเรียนมาไม่ได้เรื่องไม่ใคร่ราวอันใด (เป็นแต่เปลืองพระราชทรัพย์) อยู่โดยมาก จึงเห็นด้วยว่าผู้ที่จะได้รับเงิน ค่าเล่าเรียนของคอเวอนแมนต์ให้ควรจะเป็นผู้ที่หมายใจไว้ว่าจะเรียนได้ดี แล กลับมากให้ใ้ใ้ใ้ราชการได้จริง ๆ อย่าให้เป็นสักแควาซอรองฝากฝังกันออกไปตามใจบิตามารคาอย่างเช่นเป็นอยู่ทุกวันนี้ การที่จะเลือกใ้ใ้วิชาผู้ที่จะควร จะออกไปนี้ ตกอยู่ในนาที่ของกรมศึกษาธิการ ควรที่จะจัดให้เป็นแบบอย่างได้...²

จากพระราชกระแสจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความบกพร่องของการส่งนักเรียนออกไปศึกษาคือต่างประเทศที่ผ่านมา อีกทั้งทรงมี พระราชดำริที่จะแก้ไขการศึกษาภาษาอังกฤษในเมืองไทยให้ดีขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น

¹ หจข., ร.5 ค.49/5 หนังสือที่ 35/2566 พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวง เทวะวงศ์วโรปการ ทูลพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นสมมทอมรินทร์ ลงวันที่ 7 พฤษภาคม ร.ศ. 111.

² หจข., ร.5 รด.1.1/2 พระราชหัตถเลขา ร ที่ $\frac{47}{111}$ ค.ป. 9 พระราชทาน พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ลงวันที่ 22 เมษายน ร.ศ. 111.

การแก้ไขปัญหาที่ตรงประเด็นมากที่สุด นอกจากนั้นยังปรากฏอีกด้วยว่า ใน พ.ศ. 2435 นี้เอง กระทรวงธรรมการได้จัดการศึกษาภายในใหม่ โดยประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษาขึ้น มีผลให้มีการแบ่งระดับการศึกษาออกเป็น 2 ชั้น คือ มูลศึกษาสามัญชั้นต่ำและมูลศึกษาสามัญชั้นสูง การที่ศึกษาภายในประเทศจึงขยายตัวมากขึ้น¹

อย่างไรก็ตามก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่า กรมศึกษาธิการจะรับหน้าที่เป็นผู้สอบไล่วิชาเลือกนักเรียนตามพระราชดำริดังกล่าว จนถึง พ.ศ. 2439 กรมศึกษาธิการจึงได้เลือกส่งนักเรียนครูออกไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ และตอนปลายปีนั้น ใ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศึกษาธิการรับหน้าที่จัดสอบและเลือกนักเรียนตามเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป กรมศึกษาธิการจึงได้รับหน้าที่เป็นผู้สอบสมตามพระราชดำริ และกำรสอบครั้งนั้นนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการส่งนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship)

จากทั้งสองประการดังกล่าวมานี้ พอจะชี้หรือแสดงให้เห็นพระราชดำริและพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ว่า ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศใหม่ แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการถือปฏิบัติเพื่อให้แนวพระราชดำรินี้ลุ่ลวงไปได้แต่อย่างใด ยังคงมีนักเรียนส่งออกไปศึกษาด้วยวิธีการเดิมสืบต่อมา เมื่อถึง พ.ศ. 2437 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์จึงได้กราบบังคมทูลความเห็นวิธีการคัดเลือกนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศขึ้นอีก

ข. แนวความคิดของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์²

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้กราบบังคมทูลความเห็นถวายเป็นการส่วนพระองค์ถึงสาเหตุที่ได้เสนอความเห็นนี้ มีใจความตอนหนึ่งว่า

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, หน้า 98.

²หจข., ร.5 ต.49/9 หนังสือ จ.ค.อ. 35/113 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 113.

. . . การที่จะส่งนักเรียนออกไปศึกษาในยุโรปเป็นนักเรียนหลวงนั้น เกด้าฯ ได้ติดคำวิจารณ์ไว้แก่เมืองบประมาณสำหรับทุก 112 ซึ่งกระทรวงต่างประเทศปรารถนาจะผลัดค่าใช้จ่ายนักเรียนหลวงที่ส่งไปยุโรปมาเบิกจ่ายในกระทรวงนี้ ตามเรื่องที่จะได้รวมการใช้จ่ายเงินแผ่นดินในส่วนการศึกษา แต่การนั้นยังหาตกลงกันไม่ . . .¹

ส่วนวิธีการคัดเลือกนักเรียนที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้กราบบังคมทูลนั้น จะเห็นได้ว่าได้มีการวางแผนอย่างรอบคอบขึ้นกว่าเดิมทุกประเด็น คือ ได้จัดแบ่งนักเรียนออกเป็น 3 ประเภท และในแต่ละประเภทก็จะกำหนดไว้ตั้งแต่ การเลือกนักเรียน การเรียน และค่าใช้จ่าย ดังนี้คือ

ประเภทที่ 1 นักเรียนหลวง (The King's Scholarship) คือนักเรียนที่สอบไล่ได้ตามหลักสูตรประโยค 2 อายุไม่เกิน 16 ปี หรือเข้าสอบไล่เป็นนักเรียนประโยคเอก และมีอายุไม่เกิน 18 ปี มีสุขภาพสมบูรณ์และจะได้รับพระราชทานโดยไม่ว่าจนถึงชาติตระกูลปีละหนึ่งหรือสองคนเท่านั้น ถ้าปีใดอายุเกินก็ไม่ต้องพระราชทาน ให้เวลาเรียน 4 ปี และได้เงินค่าเล่าเรียนปีละ 250 ปอนด์ ส่วนจะไปเล่าเรียนวิชาใดและประเทศใดก็แล้วแต่จะสมัคร รวมทั้งไม่มีข้อกำหนดว่าจะต้องกลับมารับราชการด้วย และอาจถูกเรียกกลับก่อนครบกำหนดได้ หากการเล่าเรียนไม่ดีหรือความประพฤติไม่ดี

ประเภทที่ 2 นักเรียนของราชาธิบดี (Government's Scholarship) คือนักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคบูรพา (ประโยค 1) หรือเรียนภาษาอังกฤษสอบไล่ได้ตามหลักสูตร 3 อายุ 10-11 ปี และผ่านการสอบคัดเลือกจากกรมศึกษาธิการอีกชั้นหนึ่ง โดยไม่เลือกชาติและตระกูลปีละ 2 คน ให้ออกไปเรียนวิชาชีพ เช่น ครู กฎหมาย ภาษา อื่นๆ แพทย์ มีกำหนด 9 ปี โดยปีที่ 1-2 จะได้รับเงินทุนปีละ 120 ปอนด์ ปีที่ 3-4 ปีละ 150 ปอนด์ ปีที่ 5-6 ปีละ 200 ปอนด์ และปีที่ 7-8-9 ซึ่งจะเข้าโรงเรียนชั้นสูงหรือวิทยาลัย จะได้รับปีละ 300 ปอนด์ รวมเป็นเงิน 1800 ปอนด์ และจะได้อีก

¹เรื่องเดียวกัน.

200 ปอนด์ เป็นค่าซื้อตำรา หากจับได้ตั้งรกรากมหาวิทยาลัย นักเรียนเหล่านี้จะอยู่ภายใต้ การดูแลของกรมศึกษาธิการและต้องกลับเข้ามารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ เท่านั้น จะ ทำอาชีพส่วนตัวไม่ได้

ประเภทที่ 3 ราชูปถัมภกนักเรียน คือนักเรียนที่ส่งออกไปเป็นพิเศษ ได้แก่ เจ้านาย และบุตรเจ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่มีความดีความชอบต่อราชการ แต่ซัดสนไม่มี ทูรอน หรือกำพร้าบิดา เป็นนักเรียนที่ทรงพระมหากรุณาไม่ต้องสอบไล่ความรู้ ส่งไปไม่มี จำนวนจำกัด และไม่กำหนดเวลาเล่าเรียน ซึ่งขณะนั้นกระทรวงวังหรือกระทรวงต่างประเทศ ก็เบิกจ่าย ฉะนั้นการจ้กการจึงไม่เกี่ยวกับกรมศึกษาธิการ

นอกจากนี้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ยังกราบบังคมทูลความเห็นต่อไปอีกว่า สำหรับ นักเรียนประเภทที่ 1-2 นั้น ควรนิพระราชบัญญัติหรือกฎหมายข้อบังคับไว้เพื่อป้องกันกาที่จะ มีผู้กราบบังคมทูลขอเป็นนักเรียนหลวง ทั้งนี้เนื่องจากการเดินทางไปศึกษาวิชาต่างประเทศ ด้วยทุนทรัพย์ของตนเองนั้นสิ้นเปลืองเป็นอันมาก และเพื่อจะได้เก็บทุนนี้ไว้พระราชทานแก่ โพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่เป็นคนฉลาดโดยเปิดเผยด้วย

การที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบบังคมทูลขึ้นมาเช่นนี้ ก็เพราะเห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนในต่างประเทศขณะนั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ราชการเท่าที่ควร และเมื่อ กลับเข้ามาแล้วก็เพียงแต่ "โก้" เท่านั้น ผู้ที่เรียนในบ้านเมืองไม่ได้¹ แนวความคิดของ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์นี้ จะเห็นได้ว่ายังกง เห็นความสำคัญและความจำเป็นของการส่ง "นักเรียนราชูปถัมภก" ซึ่งเป็นสิทธิขาดของพระมหากษัตริย์ในการจะพระราชทานให้แก่บุคคล ใดก็ได้ และหากได้มีการจัดระเบียบหรือวางกฎเกณฑ์การส่งนักเรียนไปต่างประเทศตาม แนวความคิดนี้ ก็สามารถลดปัญหาต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ให้น้อยลงไปได้บ้าง เพราะนับเป็น ครั้งแรกที่มีผู้วางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่างประเทศอย่างรอบคอบเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสลงวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2438

¹ เรื่องเดียวกัน.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า "การเรื่องนี้เป็นอันเข้าใจว่าจะมีในสติมใหญ่จักรการกรมศึกษาที่จะปกษากันต่อไป ไม่เป็นของที่จะต้องเข้ารับพระราชทานพระบรมราชวิโรจน์ก่อน . . ."¹

ฉะนั้นการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศก็ยังคงดำเนินไปตามแบบเดิม ปัญหาต่าง ๆ ยังคงเกิดขึ้น ทำให้ผลของการศึกษาไม่ได้ดีเท่าที่ควร แม้ว่ากรมศึกษาธิการจะได้ส่งนักเรียนทุนออกไปศึกษาวิชาครูที่อังกฤษใน พ.ศ. 2439 แล้วก็ตาม ปัญหาทางการศึกษาของนักเรียนต่างประเทศก็ยังมีได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2440 และทอดพระเนตรเห็นความล้มเหลวในการศึกษาของนักเรียน จึงทรงมีพระบรมราชโองการว่า

... การที่คองเวอนเมนต์ไทยให้เจ้าทั้งหลายมาเล่าเรียนวิชาในกรุงอังกฤษนี้ให้มาเป็นตัวอย่างของนักเรียนไทยแลให้ได้รับความอดทนทุกอย่าง ถ้าเจ้าทั้งหลายมาเรียนวิชาไม่ใคร่ตลอด เป็นแต่เรียนวิชาผิว ๆ ไปเป็นฝรั่งเช่นนี้ นับว่าเป็นอันเสียทั้งเงินและเสียราชการด้วย คองเวอนเมนต์ไทยไม่ใคร่ให้มาเล่าเรียนเพื่อให้เสียเงินเปล่า ทั้งใจจะให้เล่าเรียนรอบรู้กลับไปทำการในบ้านเมืองของเราให้เจริญยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นถ้าเจ้าทั้งหลายรับบุญคุณของคองเวอนเมนต์ไทยที่ออกทรัพย์แสร้งมาให้เล่าเรียนแล้ว เจ้าคงจะได้รับความดี ความเจริญ ให้เจ้าจำไว้ในใจว่า ถึงเจ้าจะเป็นไทยไปเรื่อย ๆ ราว ๆ เจ้าก็คงจะโคตรไม่จำต้องทำหาเป็นนอยางฝรั่ง ให้เจ้าหมั่นอดสำหรับเล่าเรียนให้แล้วเสร็จ เจ้าจะโคตรกลับไปบ้านเมือง ถ้าเจ้าจะนึกว่าอยู่ที่นี้สบาย นึกเสียว่าเจ้าเล่าเรียนเมื่อใดก็ได้เช่นนี้ เป็นอันว่าเบรคุณของคองเวอนเมนต์ไทยที่ออกทุนส่งมาเล่าเรียนวิชาทั้งหลาย การที่เจ้าจะเล่าเรียนนั้น เจ้าต้องชวนช่วย ให้โคตรวิชาเป็นนอยางดี แลอย่าให้นึกว่าตัวเจ้าจะแปลกกับคนในกรุงเทพฯ อยางใด เพราะเขาก็มีความรู้เหมือนกัน . . .²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ขุนถาวรบุคคโลทกิจ, "พระคุณของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ," ข่าวสาร โลกกิจ

พร้อมกันนั้นพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสสั่งราชทูตไทยในยุโรป¹ ให้สืบสวนและ
 ตรวจตราการศึกษาเล่าเรียนของชาติตะวันตก และกราบบังคมทูลความเห็นจัดการแก้ไข
 ให้การศึกษาของนักเรียนไทยในต่างประเทศประสบผลสำเร็จมากขึ้น ในครั้งนั้นพระยา
 วิสุทธสุริยศักดิ์ ราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษได้กราบบังคมทูลความเห็นอันดีไว้ว่า
 นอกจากจะชี้ให้เห็นสาเหตุความล้มเหลวในการศึกษาของนักเรียนไทยในต่างประเทศแล้ว
 ยังมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาภายในประเทศเป็นอย่างยิ่งอีกด้วย

ค. แนวความคิดของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์²

พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้กราบบังคมทูลความเห็นในการที่จะจัดการเล่าเรียนของ
 นักเรียนต่างประเทศนี้เมื่อ พ.ศ. 2441 โดยชี้ให้เห็นว่า การที่นักเรียนไทยในต่างประเทศ
 ไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จได้ในเวลาอันรวดเร็วทันแก่ความต้องการของบ้านเมืองนั้น
 เป็นเพราะความล่าช้าของการศึกษาภายในประเทศ ทั้งในส่วนที่เป็นวิชาความรู้โดยทั่วไป
 และในส่วนที่เป็นการเรียนรู้ภาษา ฉะนั้นเมื่อส่งนักเรียนออกไปนั้นจึงต้องเริ่มต้นศึกษาเล่าเรียน
 กันใหม่ ทำให้เสียเวลาทั้งนักเรียนก็มีอายุมากขึ้นไป พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้เสนอความเห็น
 เห็นว่า การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศที่จะให้ได้ผลนั้น จะต้องใช้วิธีการ 3 ประการคือ

ประการที่ 1 ถ้าย้ายเอาวิชาจากภาษาต่างประเทศมาเป็นภาษาไทย ซึ่งจะทำให้
 ราษฎรทั่วไปศึกษาเล่าเรียนได้ง่ายโดยไม่ต้องเสียเงินไปเรียนภาษาต่างประเทศเสียก่อน

¹ ขณะนั้นมีราชทูตไทยประจำอยู่ในยุโรป 3 ประเทศ คือ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
 ราชทูตอังกฤษ พระยาสุริยานุวัตร ราชทูตฝรั่งเศส และพระยามหิบาลบริรักษ์ ราชทูตรัสเซีย
 และความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์นั้น มีสาระและมีอิทธิพลต่อการศึกษาของไทยจนสมควร
 ที่จะได้อีกกล่าวถึงมากที่สุด

² หจช., ร.5 ต.49/50 ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ในการที่จะจัดการ
 เล่าเรียนของนักเรียนสยามซึ่งไปเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ณ ประเทศอังกฤษให้เจริญขึ้นกว่าแต่ก่อน
 (ร.ศ. 117). และ หจช., ร.5 ต.2/4 สำนวนความเห็นในการที่จะจัดการเล่าเรียนของ
 นักเรียนสยามซึ่งมาเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ณ ประเทศอังกฤษ (13 พฤษภาคม-31 มิถุนายน
 ร.ศ. 117).

ทั้งรัฐบาลก็จะไม่ต้องจ้างครูชาวต่างประเทศมาสอน การแปลตำราต่างประเทศออกเป็นภาษาไทยนั้น ควรแต่งตั้งเจ้าพนักงานแปลหรือจ้างผู้รู้ภาษาอังกฤษแปล และพิมพ์ออกจำหน่ายในราคาถูก ๆ

ประการที่ 2 ส่งเสริมการศึกษาภาษาต่างประเทศในเมืองไทยให้แพร่หลาย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการเล่าเรียนแก่คนทั้งหลายในขณะที่มีการแปลตำราออกเป็นภาษาไทยยังไม่สมบูรณ์พอ ควรให้เริ่มค้นศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนทั่วไปตั้งแต่ชั้นมูลสามัญ

ประการที่ 3 จัดการสอบไล่แข่งขันนักเรียนก่อนส่งออกไปยุโรป โดยกำหนดอายุและระดับการศึกษาของนักเรียนให้พอที่จะเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนในยุโรปพอดี

นอกจากนี้ยังได้วางผัง "ทางเดินของการศึกษาของประเทศสยาม" ไว้ด้วย จะเห็นได้ว่าแนวความคิดดังกล่าวของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์นั้นว่าเป็นแผนการที่เหมาะสมสำหรับบ้านเมืองที่กำลังต้องการกำลังคนที่มีความสามารถ เช่น เมืองไทยในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง โดยพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เปรียบเทียบว่า

. . . กรุงสยามทุกวันนี้กำลังชักชวนคนที่มีความรู้วิชาทำการงาน กำลังต้องการหาวิชาให้แก่คนเหมือนกันที่นั่นแห่งแล้ง วิธีที่ส่งคนออกมาเรียนที่ยุโรปนี้เปรียบเหมือนส่งคนวิ่งเหยาะ ๆ ถู้อั้งคนละใบมาวิดน้ำจากที่ไกลไปลากลงในนา พวกที่มาตักน้ำนั้นต้องเดินทางไกลชิววันชิวเวลา แลต้องเสียค่าเสี้ยมอาหาร มีหน้าชาหัวถึงกลับไป บางคนได้นำไปแต่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ บางคนก็กลับไปแต่ถึงเปล่า ฝ่ายผู้ที่มีความอดสาหะประคับประคองหัวถึงนำเต็มมาได้ พอไปถึงสากลงที่คืนปราศเคียวก็แห้งเหือด เพราะเหตุที่พินดินนั้นแห้งแล้ง . . .¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๙.

117
234
1441

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

112

ทางเดินของการศึกษาของประเทศไทย

(ก)

(ข)

แม่วิชาให้คล้ายของแพร่หลายในเมืองไทย

ผู้คนที่ออกมาเรียนที่ยุโรป

(๑)

(๒)

(๓)

(๓๑)

(๓๐)

การสอนในโรงเรียนทั้งไทยและอังกฤษ
ประติมากรรมศิลปะแบบทางการศึกษา

หรือออกมาของอเมริกา ซึ่งงานไปคือจะเป็นต้น

คนเรียนในตำราออกมาของอเมริกา

การศึกษาวินิจฉัย

(๔)

การเรียนภาษาต่างประเทศ

(๓๒)

กลับมาตั้งก็ยังไม่ค่อยเตรียม

(๓๓)

(๕)

(๖)

(๗)

(๘)

กลับมารับราชการได้เร็ว

(๓๔)

เรียนที่ไม่ได้กลับไม่ได้เร็ว

ควรทำตาม (๕)

การตรวจแปลคำในภาษาไทย
ให้หลายช่วยทวิเป็นภาษาอื่น

สอนวิชาในโรงเรียน
ในตำราไทยแต่ภาษาไทย

สอนในโรงเรียนพร้อมกับ
วิชาไทยไม่มีความในภาษาไทย

แต่กรอสอนได้เจ้า
ในประวัติได้ถนอม

เรียนภาษาอังกฤษและ
เรียนภาษาฝรั่งเศส

(๓๕)

(๓๖)

(๓๗)

สอนให้วิชาให้เจริญในกรุงเทพฯ

เรียนวิชาที่ควรเด็ก

อยู่เรียนวิชาการสูงพิเศษ

(๓๘)

ต้องนำมากกว่าได้ถนอม

มารับราชการ

ยอมให้มันแค่ 'ให้เรียนพิเศษ'

เพื่อสั่งให้วิชา
ให้ได้วิชาเอกอย่างมา
แต่ให้วิชาที่หนักที่

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนการส่งนักเรียนออกไปก็มีได้มีการเลือกสรรตามความรู้ความสามารถ จึงเป็น ปัญหาที่ว่า

. . . เหมือนกับส่งท่อนไม้มาทั้งก้น ให้ออกมาจากเกลาเหลาโกนที่ยุโรป ตลอดจนแต่งรูปร่างเนื้อตัว อย่างนี้เมื่อได้โกนเขาแล้ว มาปะไม้ท่อนใด เป็นคาเป็นโพรงพรุนไซ้ไม่ได้ ไม้ท่อนนั้นก็อยู่ในเสียเวลาเสียแรงและเสียเงินเปล่า เป็นอันเหลือวิสัยที่จะกล่อมเกลาคัดแต่งให้ใช้ได้ . . .¹

พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ได้เสนอความเห็นในประการที่ 3 คือ ให้มีการสอบคัดเลือก ก่อนที่จะส่งนักเรียนออกไปต่างประเทศด้วย ซึ่งความเห็นดังกล่าวนี้เป็นที่พอพระราชหฤทัย และทรงเห็นด้วยทุกประการ² อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ความเห็นของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นที่ยอมรับจากเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ยกเว้นการที่เสนอให้ศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนหลวงทั่วไปเพื่อเป็นการวางรากฐานให้แก่แก่นักเรียนนั้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เห็นว่าเป็นการเหลือวิสัยที่จะทำได้โดยเร็ว³ แต่กระนั้นก็ยังมิมีข้อพิพาทต่อ "โครงการศึกษาสำหรับชาติ ร.ศ. 117" เป็นอันมาก⁴ ส่วนการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศของกระทรวงต่าง ๆ นั้น ดูเหมือนว่าความเห็นของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์จะมีผลเฉพาะต่อการส่งนักเรียนกรมศึกษาธิการเท่านั้น เพราะกระทรวงอื่น ๆ มักจะส่ง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

² คุรุสภา, ประวัติคุรุ พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครู 16 มกราคม 2500, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2500), หน้า 53.

³ หจข., ร.5 ค.49/50 และ ร.5 ศ.2/4 (สำเนา) หนังสือที่ 381/2035 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ กราบพูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 21 มิถุนายน ร.ศ. 117.

⁴ วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 123-130.

นักเรียนออกไปตามความพอใจเป็นสำคัญ โดยมีใ้ก่ำนึงถึง อายุ ความรู้ หรือความสามารถมากนัก

จะเห็นได้ว่าปัญหาของการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศนี้ นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และคงเป็นที่ทราบกันดีในกลุ่มเสนาบดีผู้ใหญ่ ปรากฏว่าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ถึงกับเสนอความเห็นถวายเป็นการส่วนตัว แต่การที่มีใ้ก่ำนึงถึงเรื่องนี้นั้น จนถึงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงมีพระบรมราโชบายอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2440 นั้น คงมีสาเหตุมาจาก

ประการที่ 1 ใน พ.ศ. 2435 เป็นปีแรกที่เริ่มมีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ กระทรวงต่าง ๆ ยังไม่สามารถจัดหน้าที่ราชการให้ลงรูปเรียบร้อยได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว อีกทั้งพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มุ่งที่จะจัดระเบียบราชการภายในเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อปรับปรุงบ้านเมืองให้พ้นจากอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งกำลังแข็งกร้าวอยู่ขณะนั้น

ประการที่ 2 ใน พ.ศ. 2436 เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส อันเนื่องมาจากความต้องการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในลาว มีผลทำให้ไทยต้องยอมเสียดินแดนบางส่วน คือ ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส ความตึงเครียดระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและปัญหาความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกยังคงเป็นเรื่องที่นำหวั่นวิตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมควรแก่การเอาใจใส่มากกว่า ปัญหาการจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปต่างประเทศมากนัก

ต่อมาเมื่อมีการส่งนักเรียนทุนในสังกัดกระทรวงต่าง ๆ ออกไปศึกษาต่อต่างประเทศแล้ว การดำเนินการส่ง การคัดเลือก ตลอดจนการจัดการศึกษานั้นก็มิได้เป็นพระบรมราโชบายอีกต่อไป หากแต่อยู่ในอำนาจและวิจารณ์ญาณของ เสนาบดีแต่ละกระทรวงที่จะจัดให้สอดคล้อง กับความต้องการของกระทรวงตนเป็นสำคัญ แนวความคิดของบุคคลอื่น ๆ จึงมิได้มีอิทธิพล เหนือความต้องการของเจ้ากระทรวง จึงจะไ้กล่าวต่อไปโดยละเอียด

การส่งนักเรียนทุน¹ ไปศึกษาต่อต่างประเทศนับตั้งแต่เริ่มแรก - พ.ศ. 2475

การส่งนักเรียนทุนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น ปรากฏหลักฐานเป็นครั้งแรก เมื่อกรมศึกษาธิการส่งนักเรียนครูออกไปศึกษาในประเทศอังกฤษเป็นจำนวน 4 คน ใน พ.ศ. 2439² หลังจากนั้นกระทรวงต่าง ๆ ก็เริ่มทยอยส่งนักเรียนออกไปต่างประเทศบ้าง เช่น กระทรวงกลาโหมและกระทรวงยุติธรรมเริ่มส่งใน พ.ศ. 2440 กระทรวงมหาดไทยส่งนักเรียนกรมป่าไม้ออกไปเมื่อ พ.ศ. 2443 ฯลฯ

เหตุที่กระทรวงต่าง ๆ เริ่มตื่นตัวในการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น น่าจะมีผลมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้จัดระเบียบการกำหนดตำแหน่งหน้าที่ อัตราค่าจ้าง อัตราเงินเดือน และการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ ตามความรู้ความสามารถของแต่ละกระทรวงเมื่อปลาย พ.ศ. 2441 มีพระเจ้าอนงยาเซอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์เป็นประธานกรรมการ หม่อมเจ้าอลังการ ปลัดทูลฉลอง

¹นักเรียนทุนในที่นี้หมายถึง นักเรียนที่ส่งออกไปศึกษาในต่างประเทศโดยผ่านการคัดเลือกของกรมหรือกระทรวงตามความต้องการของเจ้าของทุนด้วยวิธีการหลายอย่าง ซึ่งรวมทั้งการสอบคัดเลือกด้วย โดยที่กรมหรือกระทรวงจะตั้งงบประมาณการจัดส่งนักเรียนนั้น และขออนุมัติจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. และถาส่งออกไปนั้นจะต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพร้อมก็นำตัวนักเรียนเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมา ขณะศึกษาอยู่ในต่างประเทศจะอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ดูแลนักเรียน ซึ่งจะจัดการศึกษาให้นักเรียนตามความต้องการของตนสังกัดเจ้าของทุน และเมื่อกลับมาแล้วจะต้องเข้ารับราชการตามกระทรวงหรือกรมซึ่งให้ทุนแก่คนต่อไป

²หจข., ศธ.21.1/2 และ ศธ.23/1 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบทูลพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ อธิบดีกรมศึกษาธิการ ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ. 115.

กระทรวงพระคลังฯ และนายริเวต การ์แนค (Rivette Karnac) เป็นกรรมการ¹ ซึ่งนอกจากกรรมการชุดนี้จะพิจารณาความเหมาะสมและคัดสรรตำแหน่งราชการของแต่ละกระทรวงให้เหมาะสมกับความจำเป็นแล้ว ยังได้พิจารณาถึง นักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในต่างประเทศด้วย² สำหรับวัตถุประสงค์ของการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศของแต่ละกระทรวงนั้น จะได้กล่าวต่อไป

ก. ประเภทของนักเรียนทุน

การแยกประเภทของนักเรียนทุนในที่นี้ พิจารณาจากวัตถุประสงค์ในการจัดส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. นักเรียนทุนในสังกัดกระทรวง จัดส่งออกไปตามความต้องการของแต่ละกรมซึ่งสังกัดอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ เช่น นักเรียนทุนกรมป่าไม้สังกัดกระทรวงมหาดไทย นักเรียนทุนกรมรถไฟ กระทรวงโยธาธิการ นักเรียนกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ ฯลฯ ในที่นี้จะเรียกว่าเป็นนักเรียนทุนของกรมใดเป็นสำคัญ นักเรียนทุนประเภทนี้จะถูกส่งออกไปตามความต้องการอันรีบด่วนของแต่ละกรม และต้องกลับเข้ามารับราชการในกรมนั้น ๆ ต่อไป

2. นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship) เป็นทุนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานให้คนทั่วไป เพื่อเป็นการอุดหนุนการศึกษาของกลุ่มคน เป็นส่วนหนึ่งต่างหากโดยไม่ผูกพันกับราชการ และไม่จำเป็นต้องกลับมารับราชการ

¹ หจข., ร.5 ค.7/1 กรมตรวจการในกรมต่าง ๆ (16 ตุลาคม ร.ศ. 115 - 17 มกราคม ร.ศ. 118).

² หจข., ศบ.1/58 กรมการกระทรวงพระคลังตรวจระเบียบราชการกระทรวงธรรมการแลตั้งอัตราเงินเดือนข้าราชการ (23 มิถุนายน - 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2440).

นักเรียนคนหนึ่งสองประเภทนี้ถูกส่งออกไปศึกษาคู่ต่างประเทศเพื่อเตรียมงานการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใน พ.ศ. 2475

ข. วัตถุประสงค์ในการส่งนักเรียนทุนออกไปศึกษาคู่ต่างประเทศ

เมื่อมีการจัดส่งนักเรียนทุนของแต่ละกระทรวงออกไปศึกษาคู่ต่างประเทศเพื่อสนองความต้องการของราชการในกระทรวงเป็นหลักสำคัญ - วัตถุประสงค์ในการจัดส่งนักเรียนออกไปศึกษาจึงเป็นความเห็นที่เจ้ากระทรวงจะต้องกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งแต่ละกระทรวงก็มีเหตุผลแตกต่างกันไป โดยทั่วไปอาจสรุปได้ว่าวัตถุประสงค์ร่วมของแต่ละกระทรวงที่ส่งนักเรียนทุนของตนออกไปนั้น ได้แก่ "ความต้องการกำลังคนที่มีความสามารถเพื่อใช้ในราชการ" เพื่อแก้ปัญหาที่แต่ละกระทรวงกำลังประสบอยู่

ปัญหาต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้วิธีการส่งนักเรียนออกไปศึกษาคู่ต่างประเทศเพื่อเป็นการแก้ไขวิธีหนึ่งนั้น สรุปได้เป็น 2 ปัญหา คือ

1. ปัญหาการขาดแคลนกำลังคนเพื่อเข้ารับตำแหน่งแทนข้าราชการชาวต่างประเทศในราชการไทย

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสบปัญหาการขาดแคลนกำลังคนที่จะเป็นแรงสำคัญในการปรับปรุงบ้านเมือง จึงจำเป็นต้องทรงว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการไทย เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถพร้อมกันนั้นก็ทรงเริ่มส่งนักเรียนออกไปศึกษาคู่ต่างประเทศตั้งแต่ตอนต้นรัชกาล อย่างไรก็ตามแม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมาจนพระองค์ทรงบำเหน็จการปฏิรูปการปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 2435 แล้วก็ตาม แต่ปัญหาเรื่องการขาดแคลนกำลังคนที่มีความสามารถก็ยังไม่คลี่คลายได้มากนัก ทั้งนี้เพราะเมืองานราชการขยายตัวมากขึ้น ปัญหาการขาดแคลนตัวบุคคลที่มีความสามารถดูเหมือนจะทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับทรงมีพระราชปรารภถึงเรื่อง "คน" ไว้กับพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เมื่อ พ.ศ. 2441 ดังนี้

. . . ด้วยความรู้ลึกซึ้งอันยอมให้เกิดขึ้นแก่พวกเราทั้งหลาย ไม่ว่าจะแก่เฉพาะตัวเราเอง บรรดาผู้ที่ต้องมีหน้าที่ราชการสำคัญที่คงใช้คนมาก อย่างเช่น กรมหมื่นคำรง ซึ่งมีหน้าที่คงจักชาราชการเป็นหลวงเทศาภิบาล ข้าหลวงประจำเมือง ซึ่งคงเปลี่ยนตองแชนปีละหลาย ๆ สิบคนหรือตั้งร้อย กรมหมื่นมหิศร ซึ่งคงส่งข้าหลวงคลั่งไปประจำหัวเมืองซึ่งตั้งขึ้นใหม่ปีละหลายสิบคน เป็นกวีผู้ที่รอนรยเราเราอยู่ไม่ไกลจากในเรื่องที่จะคงการคนและคงช่วยกันหา ยิ่งกระทรวงอื่นเช่นกระทรวงยุติธรรมถ้าจะได้อคนที่มีความรู้ในกฎหมายพอประมาณสักร้อยคน ก็จะได้รับตำแหน่งในปีเดียวกันทั้งสิ้นไม่เหลือหลง ด้วยได้สั่งให้ขยายกระบวนการพิจารณาความใหม่ออกไปให้ทั่วพระราชอาณาเขตในงบประมาณ ๑๑๘ นี้ แลกระทรวงยุติธรรมยังช่วยด้วยได้ตั้ง โรงเรียนกฎหมายเฉพาะแต่ให้กระบวนการพิจารณาใหม่และกฎหมายเก่าของเรา พอว่าความได้ก็ไต่จายออกไป โรงเรียนกฎหมายซึ่งเป็นการรับรอนเช่นนี้ที่จะได้อคนที่รู้ที่แท้ที่เคียวก็ไม่ได้โดยเอง แต่เป็นการจำเป็นที่คงใช้ ส่วนกรมเมืองแลกรมท่าซึ่งเจ้าของกระทรวงไม่สู้จะเกียกตะกาย แต่ถาดอกก็เทียบอันใด เขาก็ร้องเรื่องคนคิดขึ้นมาไม่ป่วยที่จะกล่าวถึงกระทรวงโยธา ซึ่งมีคนไทยอยู่ในกรมชั้นของกรมนี้ไม่เกินกว่ากรมละคนในพวกชั้นสูง ยกเสียแต่กรมโยธาคือพวกก่อสร้าง มีความต้องการจนไม่มีอะไรจะพูด จะไปเที่ยวแย่งโอบถวยเหมือนคนอื่นก็ไม่ได้ เฉพาะไม่มีความรู้ก็ใช้ไม่ได้ การที่จะฝึกสอนแต่เล็กนอยก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดได้ หากยังชั่วที่ไต่ฝากการไปประณีย์แลโทรเลขไว้ในเทศาภิบาลไปพลาง หากไม่ก็จะคงใช้คนขึ้นอีกมาก ส่วนกรมที่ใกล้เคียง กล่าวคือ ทหารแลกรมวังมหาดเล็ก ซึ่งน่าที่จะหาคนอายุก็หนาแน่นไปช่วยคนผู้คนรา จะใช้การก็ไม่ได้เต็มที่ ผลักไปไหนก็ไม่ใครจะพบ มีแต่คงซึกตองถอนเอาคนก็ออกไปไกล ๆ คนทรมานไว้ไกล เพราะเป็นการจำเป็นที่คงเอาจริงภายนอก จนเคียวนี้การจะรับแขกอย่างเช่นเจ้าฝรั่งมาก็เต็มหาคนที่พอภาษาให้พอรับแขกหรือไต่ตกลงเป็นใจควาว่า ในเมืองเราเวลานี้ ไม่ซึกสนอันใดยิ่งกว่าคน การอันใดจะเป็นไปไม่ได้เร็ว ก็เพราะเรื่องคนนี้อย่างเดียว เพราะเหตุซึกสนเช่นนี้ จึงจำคงใช้ฝรั่งในที่ซึ่งคนเรายังมีความรู้ แลความสามารถไม่พอ . . .¹

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การขาดแคลนกำลังคนที่มีความสามารถในราชการ เป็นปัญหาของประเทศที่กำลังพัฒนาจากสังคมเก่าไปสู่สังคมใหม่ทุกประเทศ ทั้งนี้เพราะการ

¹พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี,

เปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศทุกค่านั่นเอง ดังนั้นกำลังคนจึงเป็นปัญหาสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการ "รับ" การขยายตัวของบ้านเมือง ซึ่งในประเทศไทยก็มีปัญหาเช่นกัน ดังนั้นการว่าจ้างชาวต่างประเทศจึงมีความสำคัญเป็นอันมาก และต้องให้การพิจารณาโดยรอบคอบ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการอย่างจริงจังหลัง พ.ศ. 2416 ซึ่งเป็นระยะหลังจากที่ทรงเข้าพิธีบรมราชาภิเษกเป็นครั้งที่สองแล้ว¹ งานราชการส่วนใดที่ขาดแคลนคน ก็จะโปรดฯ ให้จ้างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการ ตั้งแต่ระดับต่ำ ๆ เช่นเสมียนจนถึงระดับสูง คือ ตำแหน่งที่ปรึกษาประจำกระทรวง (Foreign Advisors) และตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป (General Advisors) ทั้งนี้ด้วยทรงเห็นว่า ". . . การที่เราใช้ฝรั่งนั้น แปลว่าเราใช้ตำราสำเร็จ คือ เอาที่เขา [ฝรั่ง] ลองแลเห็นว่าดีแล้วมาทำที่เคี้ยว เพื่อจะให้ทันเขา..."² โดยโปรดฯ ให้พิจารณาคัดเลือกจากคำแนะนำของตัวแทนรัฐบาลไทยในยุโรป ซึ่งในระยะแรกนั้นจะพิจารณาตามคุณสมบัติและความสามารถของบุคคลมากกว่าความต้องการถ่วงดุลย์อำนาจ³

อย่างไรก็ตามการใช้ชาวต่างประเทศในราชการไทยก็ทำให้เกิดปัญหาหลายประการตามมา ทั้งนี้เพราะ "ไล่ฝรั่งไม่ทัน"⁴

¹ ชุมพูนุช นาควรรักษ์, "บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ," หน้า 10.

² พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2 : 163.

³ ชุมพูนุช นาควรรักษ์, "บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ," หน้า 11.

⁴ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2 : 147.

ประการที่ 1 ปัญหาเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลของชาติต่าง ๆ อันเป็นปัญหาใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะใช้คนต่างชาตินี้เป็นคนชาติเดียวกัน เข้ามารับราชการในที่เดียวกันมาก ๆ¹ เพราะทรงเห็นว่า “. . . แต่การเรื่องใช้ฝรั่งมากที่สุดที่สำคัญคือ ชาติเดียวกันทั้งหมด เขิงไม่สู้จะดี ให้บังเกิดความวิหยาของชาติอื่นมันรวน ๆ จะให้เข้าทางบุคคลชาตินี้เป็นของชาตินั้น กระหวังนั้น [ข้าราชการ] เป็นของชาตินี้ . . .”² อย่างไรก็ตามปรากฏว่า ข้าราชการต่างชาติในราชการไทยนั้นมักจะเป็นชาวอังกฤษที่รัฐบาลไทยยืมตัวมาจากรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเสีย³

ปัญหาการขยายอิทธิพลของชาติต่าง ๆ นี้จะเห็นได้ชัดเจนในระยะต่อมา โดยที่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ พยายามยื่นเงื่อนไขขอให้อำนาจคนชาติของตนในกรมกองต่าง ๆ ตามที่ตนต้องการและมีผลประโยชน์อยู่ เป็นต้นว่ากรมรถไฟ ซึ่งอังกฤษพยายามควบคุมการส่งนักเรียนของกรมรถไฟหลวงให้ไปศึกษาในประเทศอังกฤษ อันจะมีผลคือต่อการคงอิทธิพลของอังกฤษในกรมรถไฟตลอดไป⁴ หรือในกระทรวงยุติธรรมซึ่งฝรั่งเสนอขอสั่งให้ไทยใช้ชาวฝรั่งเทศเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนกฎหมายและรับตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวง

¹ธรรมคานัน โกวานี, "วิกฤตการณ์เมื่อสมัยก่อกำเนิดกระทรวงมหาดไทย," ใน ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย พุทธศักราชที่ 1 เมษายน 2508 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2508), หน้า 502.

²พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2 : 162.

³ชมพูนุช นาดีรักษ์, "บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ . . .," หน้า 12.

⁴สมใจ ไพโรจน์ธีร์รัตน์, "บทบาทของประเศมหาดำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 460-469.

ตามข้อตกลงของสนธิสัญญาไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2468¹ อันเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วก็ตาม หรือในกระทรวงกลาโหม ฝรั่งเศสก็ได้พยายามขอให้เจ้าคนฝรั่งเศสเข้ามารับราชการ และเมื่อไม่ประสบผลสำเร็จ ฝรั่งเศสก็ยังขอให้รัฐบาลไทยสัญญาว่าจะไม่รับคนชาติอังกฤษเข้ารับราชการในกระทรวงนี้เช่นกัน²

การขยายอิทธิพลของชาติต่าง ๆ ในถาวรว่าจ้างชาวต่างประเทศของรัฐบาลไทยนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่มีผลทำให้รัฐบาลไทยหาทางที่จะใช้คนไทยในงานราชการในตำแหน่งของชาวต่างประเทศให้มากที่สุด แต่ในระหว่างที่ยังไม่สามารถปฏิบัติได้นั้น ก็จำต้องใช้นโยบายปฏิบัติต่อชาติเหล่านั้นอย่างเท่าเทียมและเสมอหน้ากัน เช่น ในเรื่องอัตราค่าจ้าง³ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความยุ่งยากอื่น ๆ

ประการที่ 2 ปัญหาเรื่องความซื่อสัตย์และจงรักภักดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภถึงเรื่องนี้กับพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เมื่อ พ.ศ. 2441 ว่า

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาต่างประเทศ พิมพ์ 2 จกหมายพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ถึงเจ้าพระยามหิธร วันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2466 อ้างถึงใน พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, "การปฏิรูปกฎหมายของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2478" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 145.

² พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี,
2 : 190-191.

³ ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาค 3 (ตอน 1) ระหว่างพุทธศักราช 2434 ถึง พุทธศักราช 2435
(พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 14.

" . . . การใช้ฝรั่งนั้นไม่ใช่เป็นการง่าย แลก็รู้สึกจะอยู่ในใจด้วยก็ว่า เขาเป็นคนต่าง
ชาติต่างภาษา จะซื้อทรงจรงรักภักดีอะไรต่อเราหนักหนาที่ชั่วแถมมาหาทรัพย์สินกลับไปบ้าน . . ."¹

ประการที่ 3 ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณสูงมาก เช่น
ค่าจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศ จะต้องเสียเงินปีละ 1,500 ปอนด์ และเพิ่มปีละ 100
ปอนด์ จนถึง 2,000 ปอนด์ ต่อปี นอกจากนั้นเมื่อทำงานครบปีแล้ว ยังจะต้องให้ลาพักได้
2 เดือน โดยไม่ต้องหักเงินเดือนอีกด้วย² หรือตำแหน่งเจ้ากรมช่างกลในกรมท่า มีเงินเดือน
สูงถึงเดือนละ 1,500 บาท³ หรืออย่างต่ำก็เดือนละ 100 บาท เช่นการว่าจ้างครูฝรั่งของ
กรมศึกษาธิการ⁴ นอกจากนี้รัฐบาลยังต้องจ่ายเงินค่าเช่าบ้าน เงินค่าเดินทางไปกลับยุโรป
ให้แก่ข้าราชการชาวต่างประเทศเหล่านี้อีก นับว่าเป็นภาระแก่รัฐบาลมาก เพราะปรากฏว่า
ในปี พ.ศ. 2449 นั้น มีชาวต่างประเทศรับราชการอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ถึง 247 คน
และในจำนวนนี้ มีถึง 44 คน ที่ได้เงินเดือนตั้งแต่ 840 ปอนด์ หรือ 12,000 บาท ขึ้นไป⁵

¹พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี,

2 : 147.

²พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุญ, "การปฏิรูปกฎหมายของไทย . . .," หน้า 176.

³ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหาร
ราชการแผ่นดิน ภาค 3 (ตอน 1) . . ., หน้า 13.

⁴พจน., ร.5 ศ.1/55 มีสเตอร์ ริชมันท์ เปเรรา ถวายเรื่องราวว่า กรมศึกษา
ธิการไล่ออกจากตำแหน่ง (12 สิงหาคม ร.ศ. 118 - 6 กันยายน ร.ศ. 118).

⁵F.O. 371/333 General Report on Siam for the Year 1906, อ้างถึง
ใน วุฒิชัย มุลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5, หน้า 211. (เข้าใจว่าจะหมายถึง
เฉพาะข้าราชการระดับสูงเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ . . . อีก 3 ปี ปรากฏหลักฐานในพระราชหัตถ
เลขาพระราชทานพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ. 118 ว่า มีชาวต่างประเทศ
เป็นจำนวนมากเฉพาะ " . . . โปลิศอังกฤษก็มีอยู่ในเมืองไทยถึง 300 คน . . ." แล้ว ดู
พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, 2:190)

ประการที่ 4 ประโยชน์ที่ราชการได้รับในการว่าจ้างชาวต่างประเทศ จำนวน ชาวต่างประเทศทั้งหลายที่เข้ามารับราชการเป็นจำนวนมากนั้น แยกต่างกันอย่างชาติ หลาย ชนชั้น และหลายระดับการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามคัด เลือกตามความชำนาญของชาติต่าง ๆ เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ที่ราชการไทยจะ ได้รับ เช่น ทรงใช้ชาวอังกฤษในหน้าที่การคลัง ชาวอเมริกันในหน้าที่การต่างประเทศ ชาวชิลีในหน้าที่การชลประทาน ชาวเดนมาร์กในหน้าที่การทหารเรือ ในคํานถหมาย นั้นทรงใช้ชาวญี่ปุ่นและชาวเบลเยียม ซึ่งมีได้มีผลประโยชน์อยู่ในเมืองไทยมากเหมือนชาติ อื่น ๆ อีกทั้งทรงพยายามที่จะสรรหากันมาใช้ในราชการให้มาก แต่ก็มักจะทรงประสบ ปัญหาว่า

เวลาที่เราขอคนไปในกรมใดก็ตาม เจ้าของกองเจ้าของกรมมักจะกัน คนที่ใช่โคตีไว้ ปล่อยให้คนอื่น ๆ ไป เพราะถึงว่าคอเวอนแมนจะตั้ง ใจให้คนดีแก่เรา ก็ไม่รู้ผู้ใดก็ผู้ใดไม่ตี นอกจากถามเจ้าของกรม การที่ เป็นเช่นนี้เป็นอยู่ในคนชั้นรอง ๆ แต่ก็เป็นคนชั้นสำคัญ ซึ่งเขารู้แน่ ๆ ว่า เรา จะให้มาบังคับกรม เช่น มีสเตอร์สเลต ซึ่งมาเป็นเจ้ากรมป่าไม้ เราไม่ได้ เจาะชื่อออกไป เขาเลือกมาให้ก็เป็นคนที่ดียิ่ง แต่ก็ต้องมาวิตกวิจารณ์ถึง ผู้น้อย . . .¹

ฉะนั้นจึงทรงเสนอให้ใช้วิธีตรวจสอบหลักฐานรับรอง (Testimony) ของผู้สมัคร ขอรับราชการ หรือผู้ที่เรียกเข้ารับราชการ เพื่อให้ได้คนที่จริงจังเมื่อ พ.ศ. 2439² แต่ก็เกิดปัญหาอีก ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ที่ 75/1527 ซึ่งพระราชทานกรมหลวง นเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2442 ว่า

¹พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี,

2 : 160-161.

²ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหาร ราชการแผ่นดิน ภาค 2 ระหว่างพุทธศักราช 2434 - พุทธศักราช 2453 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2509), หน้า 112.

. . . สิ่งที่เคยยั้งมาทำการเลาะระเค็มที่ ไม่เหมือนพวกที่ค้าขาย
 คนเหมือนเวลาที่มาทำการกับเรา เป็นเวลาลือลือแอฟเฟนจากการของอังกฤษ
 แต่ลิบมาได้เงินเดือนมากขึ้น ถ้าหากว่าซื้อเกียจจะหยุดเสียก็คงยังได้เงินเดือน
 สิ่งหนึ่ง ก็ยังมากกว่าที่จะไ้ของอังกฤษสิ่งหนึ่ง เพราะฉะนั้นการที่คองจ้าง
 ฝรั่งใช้เป็นอันจ้างแพงอย่างยิ่งกว่าที่จะควรแพง ก็เป็นเพราะคนเราไม่มีพ่อ
 ที่จะใช้ ถ้าจะเอาไว้ควรจะจัดการให้เป็นเล็กขาคันเสีย ถ้ายังจะคองใช้
 คนชั้นที่ 1 ก็เรียกคนชั้นที่ 1 เสียทีเดียว ชั้นที่สองเอาคนเรารองไว้ใช้จะ
 ดีกว่า¹

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานอีกว่า “. . . ฝรั่งมันคูดูกคนไทย ทำเอาตามลำพังใจ
 ครั้นที่เราจะไม่รับฝรั่ง เป็นนายเรือกี้ไม่ได้ ค่ายคนไทยยังไม่มีใครรู้วิชาเดินเรือ เป็นการ
 จำเป็นอยู่เองที่จะต้องรับ . . . ”²

จะเห็นได้ว่า การว่าจ้างชาวต่างประเทศนั้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการ
 ขาคคนกำลังคน ความคิดและความพยายามที่จะได้คนที่มีความสามารถในวิทยาการแบบ
 ตะวันตกมาใช้ในราชการแทนที่ชาวตะวันตก จึงเป็นความคิดที่ถูกต้อง ที่จะช่วยยุติปัญหา
 ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นเมื่อเสนาบดีเจ้ากระทรวง ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต
 ส่งนักเรียนออกไปเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตโดยตลอดมา

2. ปัญหาเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกในประเทศ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการว่าจ้างชาวต่างประเทศรับราชการไทย อาจเป็น
 ช่องทางให้ชาติตะวันตก เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในเมืองไทยได้ ความพยายามที่จะ
 ขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกนี้มีใช้เพียง จะเริ่มขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวเท่านั้น หากได้ดำเนินติดต่อกันมานับแต่เริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้า การทูตซึ่งกัน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

² หจข., ร.5 ก.14/2 เรื่องขอบังคับเจ้าพนักงานทหารเรือ (5 - 7 มีนาคม
 ร.ศ. 115).

และกันเมื่อทำสนธิสัญญาเบอร์นี จนถึงการทำสนธิสัญญาบาวริงซึ่งก่อให้เกิดปัญหากฎหมายระหว่างไทยกับกบในบังคับตะวันตกตลอดมา เป็นการขยายอิทธิพลภายในประเทศไทยของชาติตะวันตกเข้าครอบคลุมนับไปโดยทางด้านการศาล นอกเหนือไปจากท่าทีคุกคามอย่างเปิดเผยเพื่อครอบครองดินแดนไทย ซึ่งทำให้ไทยต้องยอมเสียดินแดนถึง 5 ครั้ง ให้แก่ อังกฤษ และฝรั่งเศส เพื่อแลกกับเอกราชของชาติ

อาจกล่าวได้ว่าปัญหาการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น เป็นปัญหาใหญ่สำหรับไทย ที่ต้องพยายามคลี่คลายไปที่ละน้อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่อนคลายนโยบายของศาลกงสุล ซึ่งก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากในการปกครองเป็นอันมาก กระทรวงที่ต้องกระทบกระเทือนเพราะการนี้ คือ กระทรวงยุติธรรม จะเห็นได้ว่าเมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีขอพระบรมราชานุญาตส่งนักเรียนกระทรวงยุติธรรมออกไปศึกษาวิชากฎหมายครั้งแรกที่ยุโรปนั้น ทรงให้เหตุผลว่า ". . . สำหรับเป็นเครื่องมือต่อสู้กับศาลต่างประเทศในเรื่องคนในบังคับ และในเรื่องความของเราซึ่งฟ้องร้องกันในโรงศาลกงสุลนั้น แลอีกประการหนึ่งเดี๋ยวนี้เราก็จะร่างกฎหมายใหม่สำหรับเมืองไทย จะได้เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ . . ." ¹

นอกจากนี้ยังมีกระทรวงอื่น ๆ อีกหลายกระทรวงที่ต้องส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ เพื่อยุติหรือทำให้ปัญหาการขยายอิทธิพลในดินแดนแถบต่าง ๆ ลดน้อยลง เช่น กรมป่าไม้² โดยเฉพาะกรมรถไฟหลวงซึ่งทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี พยายามแข่งขันกันไม่ว่าจะเป็นการขอสัมปทานสร้างทางรถไฟ การว่าจ้างชาวต่างชาติในกรมรถไฟ และ

¹ กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มที่ 1 แผนกนักเรียนนอก เรื่องที่ 1 ขอให้พระยาสุรียานุวัตรจัดซื้อกฎหมายเยอรมัน ส่งเข้ามาใช้สำหรับกระทรวง กับเรื่องนายไชยจันทร์ นายทองบุน ออกไปเรียนกฎหมาย (ร.ศ. 116).

² ชุมชัย โนน สุนทรสวัสดิ์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 33-38.

แม้แก่เรื่องการส่งนักเรียนไทยออกไปศึกษาต่างประเทศเหล่านี้¹ หรือการส่งนักเรียนกลุ่มสุชาภิบาลของกระทรวงนครบาลในสมัยที่เจ้าพระยาอมราช (บัน สุขุม) เป็นเสนาบดีนั้น ก็เป็นความพยายามที่จะให้นักเรียนไทยเหล่านั้น กลับมารับราชการแทนที่ช่างสุชาภิบาลชาวฝรั่งเศส ซึ่งผูกขาดการรับราชการในกรณีนี้ตามสัญญาที่มีอยู่กับไทย²

สรุปวัตถุประสงค์ของการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศได้ความที่ 1 จะเห็นได้ว่ากรมศึกษาธิการ เป็นกรมแรกที่ได้ส่งนักเรียนครูออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ ทั้งนี้ เพราะขาดแคลนครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เนื่องจากมิสเตอร์ อี. ยัง ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ลาออก³ และกระทรวงนี้นับได้ว่าเป็นกระทรวงเคี้ยว ที่ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลทางการเมืองของชาติตะวันตก ชาวต่างประเทศที่เข้ามารับราชการในกระทรวงนี้ คงได้ร่วมงานขยายการศึกษาของชาติอย่างเต็มความสามารถทั้งสิ้น

สำหรับกระทรวงอื่น ๆ นั้น ต่างมีวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ^(ดูตารางที่ 1) เช่นเดียวกันทั้งสิ้น เพราะการขาดแคลนคนที่มีความสามารถในราชการนั้นนับเป็นปัญหาสำคัญมากเรื่องหนึ่ง คงได้กล่าวมาแล้ว และปัญหาก็กล่าวก็คงจะไม่ได้ลดน้อยลงมากนัก เพราะเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การส่งนักเรียนของบางกระทรวง เช่น กระทรวงพาณิชย์ ซึ่งเพิ่งแยกออกมาจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อ พ.ศ. 2463 หรือ กรมรถไฟหลวง ต่างก็ยังคงใช้เหตุผลในข้อที่ 1 นี้ขอพระบรมราชานุญาตส่งนักเรียนออกไปต่างประเทศ

¹ สมใจ ไพโรจน์ธีร์รัตน์, "บทบาทของประเทสมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของไทย . . ."

² มณีรัตน์ แยมประเสริฐ, "บทบาททางด้านการบริหารราชการแผ่นดินของเจ้าพระยาอมราช (บัน สุขุม) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหามัถิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520) หน้า 152-155.

³ หจข., ศธ. 21/2 (สำเนา) หนังสือที่ 78/179 พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เรียนเจ้าพระยามหาเสนาบดี เสนาบดี ลงวันที่ 5 มกราคม ร.ศ. 114.

อีก ครั้ง จะ เห็น ได้ จาก คำ กราย มัง คม ทูล ของ พระ เจ้า พี่ ยา เธอ กรม พระ จัน ทบุ ริน ฤ ณ าด ครั้ง นี้

ด้วย กรม พาณิชย แล สถิติ พยากรณ์ มี แผน กง งาน ซึ่ง ต้อง ใช้ ผู้ ชำ นาน ุญ ใน วิชา เคมี สตรี แล โบ ตานี คือ ศาลา แยก ชาติ แล แผน กตรวจ พุ รรณ รุก ช้ ชาติ แผน กง งาน ทั้ง สอง นี้ ใน บัด นี้ ยัง ต้อง จ้าง ชาว ต่าง ประเทศ มา เป็น หั น ุญ แล กระทำ กิจ การ อยู่ มาก คน ใน เบื้อง น้ า คอ ไป ระ การ มาก ขึ้น จำ เป็น ต้อง เพิ่ม จำนวน ผู้ ชำ นาน ุญ วิชา 2 อย่าง นี้ จึง ว่า ควร ยัก หัก คน ไทย สำ รอก ไว้ เพื่อ ใช้ ใ ค้ หั น การ จึง ขอ พระ ราช ทาน พระบรม ราชา ญาน ุฑ าส่ง นัก เรียน ไป ยุโรป แล อเมริกา รวม ทั้ง สิ้น 5 คน เริ่ม จัก ส่ง ปี ละ คน ุฑ าสอง คน ครั้ง แล บัด นี้ เป็น คน ไป . . .¹

หรือ การ ที่ ั ะ ทรวง เกษ ตราริ การ ขอ ตั้ง บประมาณ การ ส่ง นัก เรียน อีก 40 คน โดย จะ ทะ ยอ ย ส่ง ปี ละ 5 คน นั้น ก็ ได้ ยก เหตุ คว่า เพื่อ ปลด แล ทด ทน ชาว ต่าง ประเทศ ใน ระ การ ของ ั ะ ทรวง ซึ่ง มี อยู่ ถึง 45 คน² เช่น กัน

หลัง จาก มี การ ส่ง นัก เรียน ออก ไป บ้าง แล วั ตถุ ประสงค์ ของ การ ส่ง นัก เรียน ออก ไป ศึกษา คอ ต่าง ประเทศ จึง เริ่ม เปลี่ยน แปลง ไป บ้าง เกือบ ทุ ก ั ะ ทรวง มัก จะ ใช้ เหตุ ผล เหมือน กัน ว่า จำนวน นัก เรียน ที่ จบ ออก มา นั้น ไม่ เพียง พอ ที่ จะ พัฒนา หน่วยงาน ให้ เจริญ ขึ้น จึง จำ เป็น ต้อง ขอ พระ ราช ทาน พระบรม ราชา ญาน ุฑ าส่ง นัก เรียน ออก ไป อีก หรือ เพิ่ม จำนวน ให้ มาก ขึ้น อีก

สำหรับ ั ะ ทรวง ศึกษา ริ การ ซึ่ง มี หน้า ที่ ให้ การ ศึกษา นั้น วั ตถุ ประสงค์ ใน การ ส่ง นัก เรียน ออก ไป ศึกษา ต่าง ประเทศ จะ เปลี่ยน แปลง แล สอด คคล้อง กับ การ ขยาย การ ศึกษา ภายใน ประเทศ อยู่ เสมอ ใน ระยะ ต่อ มา จุด ประสงค์ จึง เน้น เพื่อ ให้ กลับ มา เป็น กำลัง ของ สถาบัน

¹ หจข., ร.6 บ.4.6/4 เรื่อง นาย ประจวบ บุนนาค (13 สิงหาคม พ.ศ. 2454 - 3 กันยายน พ.ศ. 2463).

² หจข., กย. (ใหม่) แผน กสาร บรณ . แฟ้ม ที่ 140 เรื่อง ที่ 3296 ั ะ ทรวง เกษ ตราริ ส่ง ม.ร.ว.รพีพัฒน์ นายบุญเกิด รัตนแสง นายวิลาส โอสดานนท์ นายเอนก สาทรรักษ์ นายชวน วรรณโนทัย ไป ศึกษา วิชา ต่าง ประเทศ (พ.ศ. 2464)

ต้นฉบับไม่มีหน้า 128

NO PAGE 128 IN ORIGINAL

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษาชั้นสูงในเมืองไทย เช่น โรงเรียนมัธยมชั้นสูง โรงเรียนข้าราชการพลเรือน¹ ซึ่งนับว่าเป็นจุดมุ่งหมายแท้จริงของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้มีการกำหนดไว้ตั้งแต่ในระยะแรกของการส่งนักเรียนไปไกล่เกลี่ยต่างประเทศว่า ไม่ว่าจะศึกษาวิชาอะไร (เดิมเน้นหนักในวิชาแพทย์ วิชาครู ต่อมาจึงขยายเป็นวิชาช่างกล วิชาเคมี เกษตร ฯลฯ) ก็ขอให้得有วิชาครูเพิ่มเติมกลับมากด้วย เพราะจะต้องกลับมาเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาให้แก่ผู้อื่นทั้งสิ้น² นอกจากนี้ก็มีกระทรวงยุติธรรมอีกกระทรวงหนึ่งซึ่งต้องการให้ผู้สำเร็จการศึกษากลับมาเป็นครูในโรงเรียนกฎหมายด้วย

สำหรับนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่ามีวัตถุประสงค์ในการจัดส่งออกไปศึกษาต่อต่างประเทศแตกต่างกว่ากระทรวงอื่น ๆ การส่งนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้กรมศึกษาธิการจัดหานักเรียนตามเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. 24๖๖ กรมศึกษาธิการจึงได้ร่วมกับมิสเตอร์ยอนสัน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ จัดการสอบคัดเลือกนักเรียน โดยที่ทรงมีพระประสงค์จะให้ให้นักเรียนเหล่านี้ไปศึกษาวิชากฎหมาย ผู้ที่สอบได้เป็นที่ 1 คือ นายพุ่ม บุครนายช้อย ใต้ที่ 2 คือ นายชค บุครพระยามนตรีสุริยวงษ์³ ต่อมาจึงโปรดฯ พระราชทานคิดคอกันมาทุกปี ละ 2 คน เพื่อเป็นการอุดหนุนการศึกษา

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หุุดเกล้าฯ ถวาย ร่างแผนการศึกษาสำหรับชาติ National Education แห่งประเทศสยาม พ.ศ. 2462, หน้า 14. (ม.ป.ท.)

² หจข., ศธ.21/29 เพิ่มนักเรียนเพื่อส่งไปเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรปอีกปีละ 2 นาย (16 มีนาคม พ.ศ. 2449).

³ หจข., ศธ.21.1/4 สอบคัดเลือกนักเรียนทุนหลวงส่งออกไปเรียนวิชาในประเทศยุโรป พร้อมกับการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป ศก 115 รวม 12 นาย (29 มกราคม พ.ศ. 2439 - 1 เมษายน พ.ศ. 2440) และ ร.5 ค.49/16 พระราชกฤษฎีกาแลนักเรียนสามัญที่ส่งออกไปเรียนวิชาที่ยุโรป (16 ธันวาคม ร.ศ. 115 - 19 พฤศจิกายน ร.ศ. 116).

ของกฤษกร และส่งเสริมการทำมาหากินของคนไทยโดยไปเกี่ยวกับราชการ¹ ด้วยพระ
ราชประสงค์นี้เอง การส่งนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงจึงดำเนินอยู่ไต่ตลอดมาโดยไม่ต้อง
เปลี่ยนแปลงหลักการคัดเลือกแม้ว่าจะมีการจัดระเบียบการส่งนักเรียนหลวงออกไปศึกษา
ณ ที่ต่างประเทศใหม่ ใน พ.ศ. 2468 ก็ตาม²

สรุปได้ว่าวัตถุประสงค์ของการส่งนักเรียนทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น เนื่องมา
จากปัญหาใหญ่ ๆ 2 ประการ ที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง ต่อมาจึงได้มีวัตถุประสงค์อื่น ๆ เพิ่ม
ขึ้นอีก รวมทั้งการส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ เพื่อเป็นการพัฒนาหน่วยงาน
และประเทศในที่สุด ดังวัตถุประสงค์ข้อที่ 5 ของตารางที่ 1

ค. วิธีการคัดเลือกนักเรียนทุน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกนักเรียนส่งออกไป
ไปศึกษาต่อต่างประเทศไว้ว่า

. . . ประเทศสยามตั้งต้นด้วยส่งบุตรข้าราชการผู้มีคุณอุปการแก่ราชการออกไป
เรียนวิชา ณ ต่างประเทศ เป็นการใหญ่เห็นใจแก่บิดาคาวยุ เป็นเกณฑ์เลือก
อย่างดีที่สุดสำหรับสมัยนั้น เพราะเหตุหน้าที่ราชการเกี่ยวข้องด้วยบุคคลมาก . . .
ต่อมาเมื่อการศึกษาเจริญขึ้น . . . จึงได้เปลี่ยนจากเกณฑ์บุคคลมาเป็นเกณฑ์
การศึกษา คือเลือกเอานักเรียนฉลาดและสามารถในการเล่าเรียนมากขึ้นทุกที
ไม่เฉพาะว่าต้องเป็นคนนั้นคนนี้ จริงอยู่การเลือกยังไม่เป็นการหยิบยอดอยู่ในทาง
การศึกษาเหมือนกันหมด ยังมีการเลือกที่หนักไปทางบุคคลอยู่บ้าง แต่ข้อนี้ก็
ต้องยอมให้ว่า ธรรมดาการเปลี่ยน จะเอากลับหน้ามือเป็นหลังมือไม่ได้
ต้องค่อยเป็นค่อยไป . . .³

¹ หจข., สบ.2.42/18 พิจารณาระเบียบการจัดส่งนักเรียนไปศึกษา ณ ต่างประเทศ
(20 กรกฎาคม พ.ศ. 2468 - 22 กันยายน พ.ศ. 2470)

² เรื่องเดียวกัน.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "การไปศึกษาที่ต่างประเทศ" ใน คุณลิขิต . . .

ข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงหลักในการคัดเลือกนักเรียนออกไปศึกษาในต่างประเทศ นับตั้งแต่เริ่มมีการส่งนักเรียนออกไปแก่คนรัชกาล จนกระทั่งเมื่อมีการส่งนักเรียนทุนกระทรวงต่าง ๆ ออกไป จากการศึกษาปรากฏว่า แต่ละกระทรวงมีวิธีและหลักการในการคัดเลือกแตกต่างกันออกไป มีทั้งการใช้ความรู้ เป็นเกณฑ์ตัดสิน มีทั้งการใช้พิจารณาของเสนาบดี เป็นหลักในการคัดเลือก ซึ่งทำให้การคัดเลือกหนักไปในทางบุคคลดัง เช่นที่ เจ้าพระยาสรรมหัทธมนศรีกล่าวมาแล้ว

การส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศขณะนั้นยังมิได้จัดขึ้นตามโครงการหรือนโยบายร่วมกันของกระทรวงต่าง ๆ หากแต่เป็นเรื่องที่อยู่ในดุลยพินิจของเสนาบดีแต่ละกระทรวงที่จะเห็นความสำคัญหรือความจำเป็นของกรณี และหากความตกลงกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขอตั้งงบประมาณกำหนดอัตราและจำนวนนักเรียนที่กระทรวงประสงค์เสียก่อน เมื่อจะส่งออกไปจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและถวายตัวเป็นมหาดเล็กตามธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา เพื่อเป็นการผูกพันว่าจะต้องกลับมารับราชการต่อไป ฉะนั้นวิธีการคัดเลือกจึงขึ้นอยู่กับกระทรวง เป็นสำคัญ แต่ละกระทรวงจะตั้ง เกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนแตกต่างกันออกไปตามความต้องการ ซึ่งจะรวมถึงความเหมาะสมในหน้าที่ราชการด้วย เช่น กระทรวงการต่างประเทศ นั้น จะต้องพิจารณาฐานะของบิดา ชาติตระกูล บุคลิก และความประพฤติของนักเรียนก่อน เนื่องจากมีความจำเป็นต่อราชการของกระทรวงซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์กับชาติอื่น ๆ ในทางการทูต²

อย่างไรก็ตามเราอาจสรุปวิธีการคัดเลือกนักเรียนทุนของกระทรวงต่าง ๆ ได้ตามพระคำวิสมเด็จเจ้าฟ้าเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ที่ให้ต่อคณะกรรมการจัดส่ง

¹ หจข., ศธ. 21. 1/4 สอบคัดเลือกนักเรียนทุนหลวงส่งออกไปเรียนวิชาในประเทศยุโรป . . .
² ประวัติ ก.พ. และการร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471 พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉลองอายุครบห้ารอบของหลวงสุขุมนับประดิษฐ์, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2507), หน้า 194.

นักเรียนหลวงออกไปศึกษาวิชาต่างประเทศได้ 5 วิธี คือ¹

1. วิธีสอบไล่แข่งขัน เช่น นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงและนักเรียนกรมรถไฟ
2. พิจารณาจากความดีหรือความสามารถของนักเรียนเอง เช่น ข้าราชการที่ส่งออกไปเรียนเพิ่มเติม หรือเนติบัณฑิตที่กระทรวงยุติธรรมส่งให้ไปศึกษาต่อ
3. พิจารณาจากความดีความชอบของบิดามารดาญาติพี่น้อง เช่น ผู้ที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการผู้ใหญ่
4. ใ้ค้อออกไปด้วยความเกื้อกูลจากผู้ใหญ่ เพราะความชอบพอรักใคร่เป็นส่วนตัว
5. ออกไปศึกษาต่อต่างประเทศแล้วขอโอนเป็นนักเรียนทุนรัฐบาลภายหลัง

แต่ละกระทรวงจะใช้หลายวิธีในการส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ ดังตารางที่ 2

จากตารางจะเห็นได้ว่า วิธีการคัดเลือกนักเรียนทุนด้วยการสอบแข่งขันนี้ นอกเหนือจากทุนเล่าเรียนหลวงแล้ว มีเพียงกระทรวงธรรมการ (นักเรียนทุนกรมศึกษาธิการ) กรมป่าไม้ กรมรถไฟ กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงมหาดไทย เท่านั้นที่ใช้วิธีนี้ จากการศึกษาพบว่า กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการเป็นต้นแบบของการสอบคัดเลือกนักเรียนทุนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ มีการประกาศรับสมัครเข้าสอบแข่งขันโดยเปิดเผย ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา ในครั้งนั้นปรากฏว่า นายบัว เป็นผู้สอบได้² และจากการที่กรมศึกษาธิการเป็นฝ่ายจัดการศึกษา มีโรงเรียนมัธยมชั้นสูง และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สังกัดอยู่ในกระทรวง รวมทั้งมีหน้าที่สอบคัดเลือกนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงด้วย ทำให้กรมหรือกระทรวงทั้งหลายต่างก็ขออนักเรียนจากกรมศึกษาธิการ ซึ่งมีความรู้ภาษาอังกฤษดี

¹หจข., สบ.2.42/18 (สำเนา) รายงานการประชุมกรมการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ เมืองต่างประเทศ วันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2469

²หจข., สบ.21.1/12 สอบไล่เด็กนักเรียนที่จะส่งไปเรียนวิชาต่างประเทศใน สก. 116 ไ้คนายบัว นายบัว (7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2440 - 10 สิงหาคม พ.ศ. 2441)

ต้นฉบับไม่มีหน้า 133

NO PAGE 133 IN ORIGINAL

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไปฝึกหัดตามความต้องการของกระทรวง หรือเข้าศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดที่กระทรวงตั้งขึ้นชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงส่งออกไปต่างประเทศ เช่น กระทรวงเกษตรธิการ¹ หรือ การที่กรมป่าไม้ขอให้กรมศึกษาธิการส่งนักเรียนที่สอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้เป็นที่ 3 ที่ 4 หรือที่ 5 และมีใจสมัครที่จะเรียนป่าไม้ กรมป่าไม้จะได้จัดส่งไปศึกษาที่อินเดีย² สำหรับ กรมไปรษณีย์โทรเลข กรมรถไฟหลวง และกระทรวงมหาดไทย นั้น เฝ้าจะจัดให้มีการสอบในระยะหลัง ในระยะแรกเป็นการส่งโดยไม่มีหลักเกณฑ์ ขึ้นอยู่กับเสนาบดีเท่านั้น

การที่กระทรวงต่าง ๆ มิได้ใช้การสอบแข่งขันเป็นเกณฑ์ตัดสินความรู้ของนักเรียนทุนที่จะส่งออกไปต่างประเทศนั้น ในระยะแรกคงเป็นเพราะระดับความรู้ของไทยยังไม่สูง ได้มาตรฐานเท่ากับต่างประเทศ ถึงแม้จะจบชั้นสูงสุดแล้ว ก็จะต้องไปเริ่มเรียนใหม่อีก ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าไม่ทันต่อความต้องการของประเทศ ส่วนในสมัยก่อนนั้น คงเนื่องมาจากยังไม่มีการจัดระเบียบการส่งนักเรียนทุนให้เป็นแบบแผนเดียวกัน ทั้งเมื่อขออนุญาตจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็ได้รับพระมหากรุณาโดยตลอด อำนวยในการตัดสินใจจึงขึ้นอยู่กับเสนาบดีเจ้ากระทรวง ซึ่งมักพอใจที่จะให้ทุนแก่ผู้ที่มีความสัมพันธ์เป็นส่วนตัว เพื่อเป็นการตอบแทนความดีความชอบในการปฏิบัติราชการ ดังจะเห็นได้จาก เมื่อเจ้าพระยาบวรราช เจ้าพระยามหานครบาลขอพระบรมราชานุญาตส่งนักเรียนกรมศุขาภิบาลออกไปศึกษาต่อต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2463³

¹ หจข., กษ. (ใหม่) แผนกกรมคลอง แผ่นที่ 3 เรื่องที่ 36 หนังสือพระยาศรีสุนทรโวหาร ปลัดทูลฉลอง ถึง เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ลงวันที่ 4 ธันวาคม ร.ศ. 121.

² หจข., ร.5 ศ.1/50 เรื่องรายงานการสอบไล่แข่งขันชิงสกอล่าชิปซึ่งจะเป็นนักเรียนหลวงออกไปศึกษาประเทศยุโรป (19 เมษายน ร.ศ. 118 - 21 มีนาคม ร.ศ. 119)

³ หจข., ร.6 บ.4.4/15 นครบาลขอส่งนักเรียนไปนอกเพิ่มขึ้นอีก 4 นาย (10 มิถุนายน พ.ศ. 2463 - 8 มิถุนายน พ.ศ. 2464).

ทำให้นักเรียนที่ส่งออกไปนั้นประสบความสำเร็จล้มเหลวในการศึกษาจนต้องถูกส่งตัวกลับ¹ นอกจากนี้
 นั้นนักเรียนที่ถูกส่งออกไปต่างประเทศด้วยเหตุนี้จะมีผู้ที่มีอายุน้อยและผู้ที่เป็นผู้ใหญ่แล้วก็ได้

จะเห็นได้ว่าวิธีการคัดเลือกนักเรียนที่ปฏิบัติกันมามีได้ให้ความสำคัญแก่ความรู้ของ
 นักเรียนมากนัก ฉะนั้นระดับการศึกษาของนักเรียนที่ส่งออกไปศึกษาต่อต่างประเทศนับแต่
 เริ่มแรกจนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 จึงอยู่ในระดับที่แตกต่างกันมาก เริ่ม
 จากความต้องการนักเรียนที่รู้ภาษาอังกฤษ ซึ่งมักจะเป็นนักเรียนที่จบชั้น 4 ในโรงเรียนภาษา
 อังกฤษนั่นเอง เช่น การส่งนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง² หรือการคัดเลือกนักเรียนที่รู้ภาษา
 อังกฤษเหล่านี้ไปฝึกอบรมเพิ่มเติมตามแบบของกระทรวงเกษตรธิการ หากกระทรวงต่าง ๆ
 มีโรงเรียนฝึกหัดวิชาเฉพาะ เช่น โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนท่าแฉลบ (สังกัด
 กระทรวงเกษตรธิการในระยะแรก) โรงเรียนเพาะปลูก โรงเรียนกฎหมายไทย
 โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือ หรือแม้แต่โรงเรียนข้าราชการพลเรือนเดิมหรือ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เจ้ากระทรวงก็จะคัดเลือกจากนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน
 เหล่านี้ หรือกำลังศึกษาอยู่ออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ เช่น นักเรียนทุนทหารบกนั้นจะคัด
 จากผู้ที่สอบผ่านชั้น 2 ของโรงเรียนนายร้อย (ม.6) รวมทั้งการพิจารณาจากเกณฑ์อื่น ๆ
 ร่วมด้วย³

¹ หจข., ร.6 บ.4.4/14 เรื่องนายโชติ โชติกะเสถียร สอบตกถูกส่งตัวกลับ
 (19 - 24 ธันวาคม พ.ศ. 2462)

² หจข., ศธ.21.1/4 สอบคัดเลือกนักเรียนทุนของหลวงส่งไปเรียนในประเทศ
 ยุโรป . . . จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ หจข., สบ.2.42/18 คณะกรรมการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ
 กราบบังคมทูล ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469, หน้า 47.

การส่งนักเรียนออกไปโดยมิได้ให้ความสำคัญแก่ความรู้ความสามารถของนักเรียน เช่นนี้ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้แสดงความเห็นว่าเป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสมที่ทำให้การศึกษาเล่าเรียนไม่ไถ่ผลเท่าที่ควรมาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 แล้ว อย่างไรก็ตามหลังจากการศึกษาภายในประเทศได้รับการพัฒนาและขยายขั้นสูงสุดจนถึงชั้นมัธยมปีที่ 8 แล้ว กระทรวงที่ใช้วิธีสอบแข่งขันจึงได้เริ่มใช้เกณฑ์ความรู้สูงสุดนี้เป็นเกณฑ์ตัดสิน ไม่ว่าจะเป็นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง นักเรียนทุนกรมรถไฟหลวง นักเรียนกรมป่าไม้¹ สำหรับนักเรียนกระทรวงยุติธรรมนั้นมิได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาพื้นฐานนัก หากแต่กำหนดไว้แต่เริ่มต้นส่งออกไปว่าจะต้องรู้กฎหมายไทย ต่อมาจึงคัดเลือกจากผู้จบเนติบัณฑิตไทยแล้ว² ฉะนั้นวิธีการคัดเลือกซึ่งเป็นที่นิยมและมีมาตั้งแต่เริ่มมีการส่งนักเรียนทุนก็คือ ให้อ่านาจนแก่เสนาบดีคัดเลือกตามความพอใจ ทำให้ผลการเล่าเรียนประสมปัญหาอย่างมากมาย ทั้งนี้เพราะนักเรียนที่ส่งออกไปนั้นมิได้ผ่านการกรองตามหลักเกณฑ์ที่ยอมรับกันว่า เป็นวิธีตัดสินความสามารถของบุคคลนั้นเอง จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการใช้ความรู้ เป็นเกณฑ์นั้นมีส่วนสัมพันธ์กับการขยายการศึกษาในประเทศเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตามการสอบคัดเลือกนี้ จะต้องใช้ร่วมกับการพิจารณาการศึกษาที่ว่าจาความสมบูรณ์ของร่างกาย อายุ ชาติตระกูล ตลอดจนความประพฤติ ซึ่งปัจจุบัน คือ

¹รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2457 (ม.ป.ท.) และ หจช., ศธ. 23/30 กรมรถไฟแผ่นดินส่งรายชื่อนักเรียนที่สอบได้ได้เพื่อส่งไปศึกษาวิชาต่างประเทศ 9 นาย (21 กรกฎาคม - 12 สิงหาคม พ.ศ. 2465) และ หจช., ศธ. 23/34 กรมป่าไม้จะต้องการนักเรียนมัธยม 8 เพื่อส่งไปเรียนวิชาป่าไม้ที่ประเทศพม่า 2 นาย (28 กุมภาพันธ์ - 12 มีนาคม พ.ศ. 2470).

²กระทรวงยุติธรรม แห้มนักเรียนนอกที่ 1 เรื่องที่ 1 ขอให้พระยาสุริยาา จักช้อกฎหมายเยอรมันส่งเข้ามาไว้สำหรับกระทรวง กับเรื่องนายไชยจันทร์ นายทองบุน ออกไปเรียนกฎหมาย (ร.ศ. 116) และ แห้มนักเรียนนอกที่ 8 เรื่องที่ 30 หลักการส่งนักเรียนไปศึกษา ณ เมืองต่างประเทศ (พ.ศ. 2468).

การสัมภาษณ์ด้วย ส่วนวิธีการรับโอนเข้าเป็นนักเรียนทุนภายหลัง ซึ่งโอนได้หลายวิธีการ คือ โอนจากการเป็นนักเรียนทุนส่วนตัว โอนจากนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง¹ และโอนจากนักเรียนพิเศษที่ได้รับพระมหากรุณาโปรดฯ ให้ออกไปศึกษาในต่างประเทศ² วิธีนี้เป็นวิธีอีกอย่างหนึ่งซึ่งกระทรวงต่าง ๆ ยอมรับและใช้ปฏิบัติเสมอ เนื่องจากเห็นว่านักเรียนเหล่านั้นเรียนภาษาและวิชาชั้นต้นอยู่แล้ว ถ้ารับโอนก็จะทำให้ประหยัดเวลาและเงินทุนของกระทรวงไปได้มาก³ จากการศึกษาพบว่าการโอนนี้มี เป็นจำนวนมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโอนจากนักเรียนพิเศษ และโอนจากนักเรียนทุนส่วนตัว ทั้งนี้เพราะ โปรดฯ พระราชทานทุนเล่าเรียนแก่ข้าราชการเป็นจำนวนมาก ถึงกับต้องขอโอนนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์จำนวน 36 คน ซึ่งต้องใช้เงินเดือนปีละ 200,000 บาท ให้กับกระทรวงต่าง ๆ ช่วยรับเป็นนักเรียนทุนกระทรวง

¹ เดิมการส่งนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น กำหนดให้เรียน 6 ปี หรือจนกว่าจะจบ ต่อมาจึงมีการกำหนดระยะเวลาศึกษาให้เพียง 3 ปี เมื่อ พ.ศ. 2448 ซึ่งนักเรียนมักจะเรียนได้เพียงภาษาและวิชาชั้นต้นเท่านั้น จำเป็นต้องขอโอนเข้ารับทุนกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งเพื่อศึกษาวิชาชั้นสูงให้จบ กุ หจข , ร.5 ก.49/54 พระราชกฤษฎีกาแลนักเรียนสามัญ. (22 มิถุนายน ร.ศ. 124 - 9 กันยายน ร.ศ. 128).

² นักเรียนพิเศษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเป็นพระเจ้าหลานเธอในพระเจ้าอนงยาเธอและพระเจ้าลูกยาเธอองค์โต และพระราชมวงศ์ชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่ ส่วนนักเรียนพิเศษในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จะพระราชทานแก่พระราชมวงศ์บ้าง แต่ส่วนใหญ่จะพระราชทานแก่ข้าราชการที่ใกล้ชิดและบุตรหลาน โดยเฉพาะมหาดเล็กในพระองค์

³ กระทรวงยุติธรรม, แห่งนักเรียนนอกที่ 3 เรื่องที่ 9 โอนนายค่อมเนติบัณฑิตย์นอกมาอยู่ในกระทรวงยุติธรรม (ร.ศ. 129) หรือ หจข., กข.(ใหม่) แผนกบัญชาการแพ้นที่ 7 เรื่องที่ 200 รับโอนหม่อมหลวงชูชาติ กำภู ณ อยุธยา (พ.ศ. 2466).

เมื่อ พ.ศ. 2469 โดยพระองค์จะทรงรับไว้เฉพาะนักเรียนที่เป็นเจ้านาย เนื่องจากเงินพระคลังข้างที่ลดน้อยลง¹ อันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำประการหนึ่ง ส่วนอีกประการหนึ่งนั้นคงเนื่องมาจากมีผู้นิยมส่งบุตรหลานออกไปศึกษาในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก แล้วจึงขอโอน ซึ่งเป็นวิธีที่จะได้รับพระบรมราชานุญาตง่ายกว่าการขอรับพระราชทานทุนส่งออกไปจากเมืองไทย นอกจากนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ผู้ที่มีโอกาสออกไปศึกษาเล่าเรียนก็มีเป็นจำนวนน้อย และมักจะเป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานทุนอยู่แล้ว

จากตารางจะเห็นว่า มีบางกระทรวงเท่านั้นที่ยกเว้นที่จะรับโอน ทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะของการศึกษาซึ่งจำเป็นต้องฝึกฝนกันมาตั้งแต่เริ่มต้น ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนทุนทหารบก หรือนักเรียนผู้ช่วยกระทรวงการต่างประเทศ²ประการหนึ่ง และวิธีการคัดเลือกที่ต้องการให้เป็นการทดแทนความดีความชอบเป็นสำคัญอีกประการหนึ่ง จึงจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการคัดเลือกนักเรียนนายร้อย แม้ว่าจะมีคณะกรรมการคัดเลือกเฉพาะและมีเสนาบดีเป็นผู้ชี้ขาด โดยพิจารณาจากความประพฤติ อุปนิสัย ไหวพริบ และร่างกายที่แข็งแรง แต่ในการตัดสินขั้นสุดท้ายนั้น ถ้ามีตำแหน่งที่จะส่งออกไปเพียงหนึ่งตำแหน่งก็ต้องให้นักเรียนที่เรียกว่าประเภทเกื้อกูล (หมายถึงพระราชวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป บุตรเสนาบดีจอมพล นายพลทหารบก) ก่อน ถ้ามีสองตำแหน่ง ให้นักเรียนประเภทเกื้อกูลหนึ่งนาย

¹กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 8 เรื่องที่ 70 (สำเนา) หนังสือที่ 27/329 เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาอนุการ เรียบน เจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดี ลงวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2469.

²นักเรียนผู้ช่วย จะทำหน้าที่เสมียนหรือผู้ช่วยราชทูตในสถานทูตที่ต่างประเทศ และใช้เวลาว่างเรียนภาษาต่าง ๆ รวมทั้งฝึกหัดธรรมเนียมการทูต เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าราชการด้านนี้ไปลมาตึก กุ หจช., ร.5 ต.49/18 พระราชหัตถ์เลขาพระราชทานสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศโโรปการ ลงวันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 116 และ หจช., ร.5 ต.4/8 จัดทูลประจำเมืองต่าง ๆ (อเมริกา เยอรมัน อังกฤษ ญี่ปุ่น ฯลฯ) (27 มกราคม ร.ศ. 116 - 12 สิงหาคม ร.ศ. 122)

นักเรียนนายร้อยทั่วไปอีกหนึ่งนาย และจำประเภทเกือกกลมีสองนาย ทั้งเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดียิ่งก็จะต้องให้ประเภทเกือกกลทั้งสองนาย นักเรียนนายร้อยทั่วไปจะมีโอกาสได้รับเลือกทั้งสองตำแหน่งก็เมื่อไม่มีนักเรียนประเภทเกือกกลที่เหมาะสมแล้ว¹ ฉะนั้นนักเรียนในสังกัดกระทรวงกลาโหมจึงมักมีพระราชวงศ์และบุตรหลานข้าราชการผู้ใหญ่เป็นจำนวนมาก

สำหรับการรับโอนนักเรียนนี้ ไม่มีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระดับความรู้ แต่จะตัดสินจากระดับการศึกษาในต่างประเทศ และการเรียนสาขาซึ่งตรงตามความต้องการของกระทรวงเป็นสำคัญ นอกจากนั้นสิ่งที่สำคัญก็คือ ความพอใจของเสนาบดี ซึ่งจะเป็นผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรับเป็นนักเรียนทุน นอกจากนี้วิธีการคัดเลือกโดยพิจารณาจากความดีความชอบของนักเรียนในข้อ 2 และการพิจารณาด้วยความเกือกกลจากผู้ใหญ่เป็นส่วนตัวในข้อ 4 (ตามตารางที่ 2) นั้น ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจเสนาบดีเช่นกัน

ง. การจัดการศึกษาให้แก่นักเรียน

การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศนับแต่แรกเริ่มนั้น เป็นเรื่องที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งไว้แล้วมาแล้ว ต่อมาเมื่อมีการส่งนักเรียนทุนกระทรวงต่าง ๆ ออกไป เสนาบดีจึงเป็นผู้ที่มีอำนาจลิตธิชาดในการวางวัตถุประสงค์ตลอดจนการคัดเลือกนักเรียนทุนของกระทรวงตามที่ได้ขออนุญาตไว้กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นอกจากนี้ยังมีบุคคลอื่น ๆ เช่น ที่ปรึกษาประจำกระทรวงชาวต่างประเทศ ร่วมให้คำแนะนำและวางแผนทางการศึกษาให้แก่นักเรียนกระทรวงต่าง ๆ อีกด้วย เช่น มีสเตอร์ เอ. โฮมัน วันเคอไฮเด ที่ปรึกษากรมคลัง เสนอความเห็นในรายงานเรื่อง "การศึกษาวิชาสำหรับกรุงสยาม" (Note on Technical Instruction in Siam) เมื่อพ.ศ. 2446 โดยแนะนำให้ศึกษาวิชาช่างด้วยภาษายุโรป และให้มีการส่งเด็กไปศึกษาในโรงเรียนชั้นสูงในยุโรปและอเมริกาเพื่อจะเข้ามารับหน้าที่แทนช่างชาวต่างประเทศในกระทรวงเกษตรธิการ

¹ พจข., สม.2.42/18 คณะกรรมการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ
กราบบังคมทูล ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469, หน้า 47-48.

ได้ไม่นานก็ เพราะประหยัคกว่าการที่จะตั้งโรงเรียนข้างชั้นสูงขึ้นในกรุงสยาม¹ นายเกรแฮม ที่ปรึกษากระทรวง เกษตราธิการ ได้ร่วมเสนอความเห็นต่อกรรมการจักระเบียบการส่งนักเรียน ไปศึกษาต่อต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2469² นอกจากนี้ก็มีพระยาชลยุทธโยธิน (Richelieu) ซึ่งได้ช่วยเพื่อจัดการศึกษาตลอดจนหาสถานที่ศึกษาให้แก่โรงเรียนทหารเรือกลดมา³ มีสเตอร์ สะเลค (Mr. H. Slade) เจ้ากรมป่าไม้คนแรก เสนอให้ส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชา ป่าไม้ที่อินเดีย เพื่อเตรียมพนักงานป่าไม้ไว้สำหรับการขยายงานในภายหลัง⁴ สำหรับกรม ศึกษาธิการนั้นมีผู้เสนอหลายคน เพราะกรมศึกษาธิการรับหน้าที่ดูแลจัดการศึกษา รวมทั้ง การขยายการศึกษาของประเทศโดยตรงอยู่แล้ว เช่น นายยอนสัน อาจารย์โรงเรียนฝึกหัด อาจารย์ ได้ร่วมกับกรมศึกษาธิการจัดสอบคัดเลือกนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง นาย ยอนสันที่ปรึกษากระทรวง ได้เสนอความเห็นต่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวง ศึกษาธิการ ว่า นักเรียนฝึกหัดครูที่ศึกษาอยู่ในต่างประเทศนั้นน้อยไม่เพียงพอกับความต้องการ ครูมัธยมในประเทศเมื่อ พ.ศ. 2463⁵ รวมทั้งนายสัตตคอน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบ ซึ่งได้ร่วมเสนอความเห็นต่อกรรมการจักระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2469 เช่นเดียวกับนายเกรแฮม⁶

¹ หจข., กย.(ใหม่) แผนกรมคลอง ฉบับที่ 7 เรื่องที่ 152 มีสเตอร์โฮมัน ส่งรายงานการศึกษาวิชาช่างสำหรับกรุงสยาม (ร.ศ. 122)

² หจข., สบ.2.42/18 กรรมการจักระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469.

³ พลเรือตรีแซน ปัจจุบันานนท์, ประวัติการทหารเรือไทย, หน้า 439.

⁴ หจข., ร.5 ม.1/9 มีสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้ได้กลับถึงกรุงเทพฯ แล้ว และได้ทำ รายงานตามความเห็นที่จะจัดการต่อไปมาเสนอด้วย (6 - 18 กันยายน ร.ศ.115)

⁵ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 (ม.ป.ท.).

⁶ หจข., สบ.2.42/18 กรรมการจักระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469.

ความเห็นของชาวต่างประเทศเหล่านี้มีผลต่อการวางแผนจัดการศึกษาและการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศไม่น้อย นอกเหนือไปจากความเห็นของราชทูตไทยในต่างประเทศและบุคคลนักเรียนในยุโรปซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กเรียนในต่างประเทศให้เป็นไปตามความต้องการของแต่ละกระทรวง อย่างไรก็ตามปรากฏว่าการจัดการศึกษาให้แก่เด็กเรียนทุนกระทรวงต่าง ๆ เป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกัน ในขั้นแรกที่ส่งออกไป นักเรียนทุนเหล่านี้จะได้รับการฝึกฝนภาษาอังกฤษและทบทวนความรู้ที่ศึกษไว้ในครอบครัวชาวพื้นเมืองหรือกับครูพิเศษ จากนั้นจึงเข้าศึกษาในโรงเรียนชั้นต้นหรือในวิทยาลัยตามแต่ระดับความรู้ของแต่ละคน¹

จุดมุ่งหมายในการศึกษาของนักเรียนที่แต่ละกระทรวงมุ่งหวังนั้น มีทั้งต้องการให้ศึกษาเพียงเพื่อให้รู้ กับศึกษาให้ได้ปริญญา แตกต่างกันไปตามความต้องการของกระทรวงเป็นสำคัญ เช่น กระทรวงพระคลังมหาสมบัติซึ่งต้องการเพียงเพื่อให้นักเรียนไปเรียนเกี่ยวกับกฎหมายการเงินบ้าง เรียนเศรษฐศาสตร์การเมืองบ้าง และได้ฝึกอบรมในบริษัทการเงินบ้าง โดยไม่ต้องเอาปริญญา² หรือกระทรวงยุติธรรมซึ่งต้องการให้นักเรียนเรียนสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ ฝรั่งเศส หรืออเมริกา³ รวมทั้งต้องการให้ทำงานหรืออบรมวิชากฎหมายของประเทศซึ่งนักเรียนไม่ได้ศึกษาอยู่ด้วย⁴ หรือความประสงค์ของกระทรวงเกษตรรา

¹พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, อัตตชีวประวัติ, หน้า 10-37. และ คฤสุภา, ประวัติครู พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครู 16 มกราคม 2502, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2502), หน้า 80.

²ทจช., ร.5 ต.49/48 หนังสือที่ 182/5663 กรมหมื่นมหาราชทูตช่วยกราบบังคมทูล ลงวันที่ 20 มกราคม ร.ศ. 122.

³กระทรวงยุติธรรม แฟ้มนักเรียนนอกที่ 1 เรื่องที่ 4 ส่งหลวงประจักษ์ กับนายบุญช่วยไปเรียนกฎหมายยุโรป (ร.ศ. 124).

⁴กระทรวงยุติธรรม แฟ้มนักเรียนนอกที่ 3 เรื่องที่ 12 (ตอน 1) ส่งนักเรียนกฎหมายไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศยุโรป (นายปลอด นายวงศ์ ม.ล.โชติ) (ร.ศ. 131)

กิจการที่ต้องการให้นักเรียนได้ศึกษาวิชาการเพาะปลูกในมหาวิทยาลัยกอร์แนลที่มีชื่อเสียงของอเมริกา¹

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า กระทรวงต่าง ๆ มิได้เคร่งครัดกับการที่นักเรียนจะศึกษาจนจบปริญญาหรือไม่ หากแต่สนใจว่านักเรียนจะสามารถนำความรู้กลับมาได้มากเพียงใดมากกว่า เช่นกระทรวงยุติธรรมซึ่งพอใจหากนักเรียนจะได้ศึกษา Roman Law, Criminal Law Contract, Constitutional Law, Law of Evidence หรือ Introduction Law ฯลฯ² เพราะสามารถนำความรู้กลับมาใช้ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังปรับปรุงได้ อย่างน้อยที่สุดหากนักเรียนจะไม่ประสบความสำเร็จในวิชาที่เรียน ก็ยังได้ภาษากลับมา ความคิดดังกล่าวนี้มีปรากฏแม้กระทั่งกรณีนักเรียนทหารที่ไม่สามารถเล่าเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีพระราชกระแสว่า ". . . ก็ควรจะเรียนเพียงให้รู้ภาษาซึ่งดีกว่าที่ไม่ได้อะไรมาเลย . . ."³

เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาของนักเรียนทุนกระทรวงต่าง ๆ เห็นควรศึกษาแยกเป็นประเด็นดังนี้คือ

1. วิชาที่ศึกษา

วิชาต่าง ๆ ที่นักเรียนศึกษาอยู่ในต่างประเทศชี้ให้เห็นความต้องการพื้นฐานของแต่ละกระทรวงได้อย่างชัดเจนว่าขาดแคลนผู้ที่มีความรู้ในสาขาใดในส่วนราชการแต่ละแห่ง

¹ หจช., กษ. (ใหม่) แผนกเพาะปลูก หน้า 48 เรื่องที่ 1097 กระทรวงเกษตรฯ ส่งนายแนบ นายกิมบี้ ไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ (ร.ศ. 128).

² กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 1 เรื่องที่ 2 ส่งนายเรียบ นายประสงค์ นักเรียนกฎหมายไปประเทศอังกฤษ (ร.ศ. 120).

³ หจช., ร.5 ค.49/48 หนังสือที่ 67/11328 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ. 122.

วิชาที่นักเรียนทุนศึกษามีทั้งสาขาวิชาภาษาศาสตร์และสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งอาจแยกได้ตามตารางที่ 3

จากตารางจะเห็นได้ว่า มีกระทรวงหลายกระทรวงที่ส่งนักเรียนไปเล่าเรียนในวิชาที่เหมือนกัน เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงคมนาคม ต่างก็ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาในสาขาวิศวกรรมศาสตร์เหมือนกัน เป็นเพราะกระทรวงมหาดไทยมีกรมศุขาภิบาลอยู่ในสังกัดซึ่งจำเป็นต้องใช้วิชาวิศวกรรมโยธา วิศวกรรมไฟฟ้า เช่นเดียวกับกระทรวงคมนาคมที่มีกรมไปรษณีย์โทรเลขอยู่ในสังกัด หรือกระทรวงมหาดไทยซึ่งจำเป็นต้องมีแพทย์ประจำศุขาภิบาล กระทรวงศึกษาธิการต้องการแพทย์ไปฝึกสอนในโรงเรียนแพทย์ที่เมืองไทย เช่นเดียวกับกระทรวงกลาโหมที่ต้องการแพทย์ไปสังกัดในกระทรวงของตน ซึ่งแสดงถึงความซื่อสัตย์ของการจำแนกหน่วยราชการในขณะนั้น วิชาที่น่าสนใจและน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเงินแผ่นดิน และงบประมาณของประเทศอย่างยิ่งคือ วิชาเศรษฐศาสตร์ ปรากฏว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติในสมัยที่กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยเป็นเสนาบดีกระทรวง ได้ริเริ่มส่งนักเรียนออกไปศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2446 ให้เรียนเน้นในวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง แต่ไม่พบหลักฐานว่ามีผู้ศึกษาวิชานี้มากนักน้อยเพียงใด

สำหรับการศึกษาวิชาภาษาตะวันตกคือ ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ นับได้ว่าเป็นผลพลอยได้ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยวางพระบรมราชโบายว่า นักเรียนจะต้องรู้ 2-3 ภาษา คงได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ตามความต้องการและความจำเป็นของบ้านเมืองให้มากที่สุด

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่ามีกระทรวงซึ่งมีการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเกือบทุกประเภทยกเว้นสาขาวิชาทหารและตำรวจ คือ กระทรวงศึกษาธิการซึ่งมีกรมศึกษาธิการเป็นฝ่ายจัดการศึกษาและส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ ในระยะแรกกรมศึกษาธิการมีความต้องการให้นักเรียนศึกษาเฉพาะวิชาครู และวิชาแพทย์ เท่านั้น¹ ต่อมาเมื่อการศึกษา

¹ หจธ., ศธ. 21/29 เพิ่มนักเรียนเพื่อส่งไปเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรปอีก
ปีละ 2 นาย (16 มีนาคม พ.ศ. 2449).

สาขาวิชา	ศึกษา	ยุติธรรม	สมาคมไทย	คลัง	คมนาคม	กรมรถไฟหลวง	กลาโหม	ทหารเรือ	เกษตรรา	กรมป่าไม้	หมายเหตุ
<u>วิทยาศาสตร์</u>											1. วิชาในสาขาวิศวกรรมศาสตร์ เช่น การชลประทาน การไฟฟ้า โยธา การเหมืองแร่ การสุขาภิบาล การช่างกลทุกประเภท 2. วิชาในสาขาวิทยาศาสตร์ เช่น เคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์ พฤษศาสตร์ 3. กรมแผนที่เดิมขึ้นอยู่กับ กระทรวงเกษตรธิการ ต่อมาใน พ.ศ. 2452 ได้โอนไปขึ้นกับกระทรวงกลาโหม ฉะนั้นจึงมีนักเรียนของทั้งสองกระทรวงได้เรียนวิชาแผนที่ รวมทั้งกระทรวงทหารเรือ ซึ่งศึกษาการทำแผนที่ทางทะเลด้วย 4. สำหรับกระทรวงซึ่งมีหน้าที่ราชการคล้ายคลึงกันและได้ยุบรวมกัน คือ กระทรวงนครบาล และกระทรวงมหาดไทย, กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กระทรวงคมนาคม และกระทรวงโยธาธิการนั้น จะส่งนักเรียนไปศึกษาในวิชาที่ตรงกัน ซึ่งในตารางนี้จะกล่าวถึงเฉพาะกระทรวงที่ตั้งอยู่และเป็นที่ยุบรวมกันในปัจจุบัน 5. นักเรียนของกระทรวงการต่างประเทศนั้น มักจะถูกส่งไปศึกษาวิชาการทูต ทั้งนี้เพื่อเข้ารับราชการในกระทรวง คนไทยคนแรกที่ได้รับวิชาการศึกษาจากฝรั่งเศส คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์
แพทยและสาธารณสุข	/	/									
วิศวกรรมศาสตร์	/	/			/	/					
วิทยาศาสตร์	/			/							
การบิน											
แผนที่											
สถาปัตยกรรมศาสตร์	/	/									
คำนวณ	/										
เกษตรศาสตร์ เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์	/										
ป่าไม้											
<u>สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์</u>											
การศึกษา	/										
พาณิชย์และบัญชี	/			/							
เศรษฐศาสตร์	/			/							
ภาษาตะวันออก - จีน	/										
ภาษาตะวันตก	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	
บรรณารักษ	/										
กฎหมาย	/	/									
<u>วิชาทหารและตำรวจ</u>											
ทหาร											
ตำรวจ			/								

ภายในประเทศขยายตัวและพัฒนามากขึ้น และมีการจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2453 แล้ว นักเรียนกรมศึกษาธิการจึงได้ศึกษาวิชาต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งได้เปลี่ยนแนวทางการศึกษาจากการเรียนวิชาครูเพียง 3 ปี เป็นการเรียนเพื่อรับปริญญา¹ ทั้งคำชี้แจงของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง ว่า ". . .ตามความมุ่งหมายต้องการให้เอาปริญญาทุกคน นอกจากที่เห็นว่า การเรียนจะไปไม่ไหว จึงให้เรียนวิชาครูปีหนึ่งหรือสองปีก่อนว่ามา : . . ." ² ฉะนั้นจึงมีนักเรียนศึกษาวิชาต่าง ๆ กันมาก แต่กระนั้นนักเรียนที่ได้ปริญญาแล้วก็ต้องศึกษาวิชาครูอีก 6 เดือน หรือ 1 ปี ซึ่งพระสนธิวิเทศน์ ผู้ดูแลนักเรียนไทยที่กรุงลอนดอนมีความเห็นว่าไม่ได้ประโยชน์มากนัก ทั้งนักเรียนก็ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน กระทรวงศึกษาธิการควรให้เรียนวิชาครูอยู่อย่างน้อยหนึ่งปี หรือไม่ต้องเอาปริญญา หากแต่เข้าศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูเลย ซึ่งจะกินเวลาประมาณ 2 ปี เท่านั้น ทางกระทรวงศึกษาธิการเองก็ยอมรับและเห็นด้วยว่าหากนักเรียนเรียนไม่ไหวก็จะให้เรียนวิชาครูเลย³

อนึ่งมีข้อที่น่าสังเกตว่า การส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาบางวิชาจากต่างประเทศนั้น เพิ่งจะเริ่มขึ้นอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น วิชาการตำรวจ และวิชาภาษาจีน สำหรับวิชาการตำรวจนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงแต่ทรงส่งคนออกไปดูการคุกที่สิงคโปร์ในคอนตันรัชกาลเท่านั้น⁴

¹ หจข., ศธ. 21/35 ความเห็นของพระยาอรรคราชวราทร เรื่องส่งนักเรียนไปเล่าเรียนวิชาครูต่างประเทศ (26 ตุลาคม พ.ศ. 2454).

² หจข., ศธ. 21.9/34 พระสนธิ ผู้ดูแลนักเรียนกรุงลอนดอนรายงานขอให้กระทรวงวินิจฉัย เรื่องก่อนหน้าที่จะส่งการให้นักเรียนครูในประเทศอังกฤษ เข้าศึกษาวิชาครูต่อไป (7 ตุลาคม - 13 ธันวาคม พ.ศ. 2469)

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ หจข., ร.5 กต. (เอกสารเย็บเล่ม) จ.ศ. 1233 เล่มที่ 3 เรื่องที่ 184 และ 189 หนังสือโต้ตอบเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี กับพระยาอัสถุณคคหิศร์รักษา และมิสเตอร์เมเยอร์ แมกเน็ย.

เมื่อกระทรวงต่าง ๆ ส่งนักเรียนทุนออกไปศึกษาในยุโรป ก็ไม่พบหลักฐานว่ากระทรวง
นครบาลส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาตำรวจในยุโรป (กิจการตำรวจขึ้นอยู่กับกองกระทรวง
กระทรวงนครบาล) ยังคงใช้คำว่าจ้างชาวต่างประเทศทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย เช่น
อินเดีย เป็นจำนวนเน่ากรับราชการในกองนี้¹ จนกระทั่งมีการโอนกิจการตำรวจขึ้นกับ
กระทรวงมหาดไทยแล้ว จึงพบหลักฐานว่ามีการส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาตำรวจที่อังกฤษ
3 คน และที่อเมริกา 1 คน ใน พ.ศ. 2465² ถ้าที่เป็นเช่นนั้นคงจะเป็นเพราะกิจการ
ตำรวจนั้นเป็นเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับชาวต่างประเทศที่ทำนิติกฎหมาย และอาจกลายเป็น
กรณีพิพาทระหว่างรัฐบาลได้ หากตำรวจไทยปฏิบัติหน้าที่และไม่เป็นที่พอใจของชาวต่าง
ประเทศ หลังจากไทยได้คลี่คลายปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตลงได้บ้างแล้ว จึงได้เริ่ม
ปรับปรุงกิจการตำรวจใหม่ สำหรับการศึกษานานาชาติในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ปรากฏว่ามีการศึกษานานาชาติ ต่อมาใน พ.ศ. 2459 จึงพบหลักฐานว่า
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นศิโรตม์ออกไป
ศึกษาวิชาที่ประเทศจีน³ ต่อมาใน พ.ศ. 2462 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งออกไป
ศึกษาที่ฮ่องกงอีก 3 คน⁴ ซึ่งทั้งสองครั้งนี้ไม่พบหลักฐานว่าออกไปศึกษาวิชาใดบ้าง จนถึง
พ.ศ. 2470 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตส่งนักเรียนไปเรียน

¹ ฐานของ รสสุคนธ์ จรัสศรี, "บทบาทของข้าราชการชาวต่างประเทศในกรม
ตำรวจในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520).

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "การไปศึกษาต่างประเทศ" ใน กุสุมิต. . . . ,
หน้า 12.

³ หจข., ร.6 บ.4/28 เบิกค่าแต่งตั้งของจมนัสนิโรตม์ซึ่งจะไปเล่าเรียน
๗ ประเทศจีน (25 มิถุนายน - 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2459).

⁴ หจข., ร.6 บ.4/41 ขอพระราชทานเงินเป็นพิเศษสำหรับเบิกจ่ายในการ
ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาในต่างประเทศ (15 - 16 ธันวาคม พ.ศ. 2462).

ที่ประเทศจีนและไค้คักเต๊กนายสกล กุมมะโรหิต ไปเรียนภาษาจีน¹ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสว่า ". . . ที่คิดให้มีคนไทยไปเรียนภาษาจีนนี้ เป็นความคิดที่ฉันเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งน่าจะส่งไปหลาย ๆ คน เพื่อมาเป็นครูได้ในเมืองไทย ความคิดในเรื่องนี้จะอธิบายโดยละเอียดภายหลัง"² พระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงอธิบายภายหลังคงจะได้แก่ นโยบายผสมกลมกลืน (Assimilation) ชาวจีนอันเป็นนโยบายต่อต้านการขยายตัวของลัทธิการเมืองซึ่งมีทั้งพวกก๊กมินตั๋งและคอมมิวนิสต์ที่พยายามแทรกซึมผ่านโรงเรียนจีนในประเทศไทย และกำลังขยายตัวอย่างแพร่หลายในขณะนั้น จนกระทรวงศึกษาธิการถึงกับต้องส่งครูที่รู้ภาษาจีนเข้าไปร่วมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวจีนในโรงเรียนจีน³

เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ของเอกสาร จึงไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่า ในแต่ละช่วงรัชกาล แต่ละกระทรวงส่งนักเรียนออกไปศึกษาเป็นจำนวนกี่คน และเรียนวิชาใดมากกว่าวิชาใด แต่อาจจะกล่าวพอประมาณได้ว่า ในช่วงแรกของการส่งนักเรียนทุนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ นักเรียนกรมศึกษาธิการถูกส่งออกไปเรียนวิชาครูและวิชาแพทย์อย่างสม่ำเสมอรวมทั้งนักเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมด้วย นอกจากนี้กระทรวงเกษตรการก็ได้ส่งนักเรียนไปเรียนวิชาเพาะปลูก วิชาชลประทาน รวมทั้งวิชาเหมืองแร่ด้วย สำหรับนักเรียน

¹ หจร., ร.7 รล.10.1/11 นายสกล กุมมะโรหิต (16 - 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470).

² เรื่องเดียวกัน.

³ ดู ฅรงค์ พวงพิศ, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรและการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนจีนในประเทศไทยเมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 15 ธันวาคม 2517, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517), หน้า 15-47.

ทหารนั้น มีการส่งนักเรียนทหารที่เป็นพระราชวงศ์และบุตรขุนนางผู้ใหญ่รวมทั้งนักเรียนนายร้อยทหารบกออกไปเรียนวิชาต่าง ๆ คิดก่อนนั้นมาเสมอตามความต้องการของบ้านเมือง¹ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากทั้งสามกระทรวงนี้เป็นกระทรวงสำคัญในการดำรงรักษาเอกราชของชาติ และการปรับปรุงบ้านเมืองในด้านการศึกษา และเกษตรกรรม ตลอดจนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตอนปลายรัชกาลที่ 5 ต่อกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่า วิชาในสาขา วิศวกรรมศาสตร์ ได้รับการส่งเสริมเป็นอันมาก กระทรวงต่าง ๆ มักจะมีนักเรียนศึกษาวิชาวิศวกรรมอยู่ในต่างประเทศ เป็นเพราะมีการจัดส่วนราชการใหม่ เช่น ตั้งกรมรถไฟหลวง การปรับปรุงและพัฒนาสำนักงานเกษตรเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการเพาะปลูกไม่ได้ผล จึงมีการพัฒนาการชลประทานเป็นการใหญ่² มีการจัดระเบียบและริเริ่มงานใหม่ ๆ ในกระทรวงนครบาลในสมัยที่เจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดี เช่น มีการตั้งการไฟฟ้านครหลวง³ จึงจำเป็นต้องใช้ผู้ศึกษามาทางวิศวกรรมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ทั้งสิ้น สำหรับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การศึกษาวิชาต่าง ๆ มิได้แตกต่างไปจากรัชกาลก่อนมากนัก ยกเว้นที่น่าสนใจเพียงอย่างเดียว คือ การไปศึกษาวิชาภาษาจีนที่ประเทศจีนดังได้กล่าวมาแล้ว

¹ การส่งนักเรียนทหารบกที่เป็นพระราชวงศ์และที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นพิเศษนั้น ไม่มีจำนวนจำกัด ส่วนนักเรียนทหารบกที่คัดเลือกจากนักเรียนนายร้อยนั้น มีกำหนดส่งปีละ 2 คน และเนื่องจากการส่งนักเรียนทหารนั้นไม่ชอบนุ้ติจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ฉะนั้นจึงไม่ทราบจำนวนและรายชื่อของนักเรียน

² ดู สุนทรื อาสะวีย์, "การพัฒนาาระบบการชลประทานในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2431 - พ.ศ. 2493" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), บทที่ 3.

³ ดู มณีรัตน์ แยมประเสริฐ, "บทบาททางด้านการบริหารราชการแผ่นดินของเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) . . .," บทที่ 4.

สำหรับนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น ในระยะแรกมิได้มีการกำหนดระยะเวลาศึกษาแน่นอน ต่อมากระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ขอคัดงบประมาณนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง ออกโดยอ้างว่าขณะนั้นกระทรวงทั้งหลายต่างก็ส่งนักเรียนของตนออกไปศึกษาต่อกันโดยมาก จึงไม่จำเป็นจะต้องให้ทุนแก่ผู้ที่จะไม่ต้องกลับมารับราชการ ควรจะโอนนักเรียนที่สอบได้ทุนนี้ เป็นนักเรียนทุนกระทรวง และศึกษาวิชาตามที่กระทรวงนั้น ๆ ต้องการจะได้เป็นการทุนพระราชทรัพย์ และขอพระบรมราชวินิจฉัย¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมเสนาบดีสภาเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2447 พระองค์ทรงเห็นด้วยกับพระคำริชของพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ซึ่งให้กำหนดเวลาเรียนเพียง 3 ปี และได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ดังนี้

... เห็นว่า การให้ทุนแก่นักเรียนที่ไล่สกอลาชิปได้ไปเรียนวิชาต่อไปปีละ 2 คนนั้น เป็นเครื่องล่อใจให้นักเรียนตั้งใจเล่าเรียนโดยมีความมุ่งหมาย สกอลาชิป ซึ่งเป็นทางให้การศึกษาในกรมศึกษาธิการเจริญจริงอยู่ แต่การที่ให้ทุนโดยไม่มีกำหนดนั้น เป็นการเกินไป เพราะการที่ให้ทุนเล่าเรียนนี้ ก็เพียงแต่เป็นการให้รางวัลเท่านั้น เพราะฉะนั้นควรมีกำหนดให้ทุนเล่าเรียน แต่เพียงคนละ 3 ปีเท่านั้น นอกนั้นให้คงจัดไปตามเดิม²

ดังนั้นนักเรียนที่สอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2448 เป็นต้นไป³ จึงต้องขอโอนเข้าเป็นนักเรียนทุนกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง เพื่อศึกษาต่อจนจบการศึกษา การเลือกเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งของนักเรียนที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงจึงจำเป็นต้องเลือกให้

¹ หจข., ร.5 ต.49/48 หนังสือที่ 137/3672 พระยาวุฒิจากรบคี่ ลงวันที่ 10 สิงหาคม ร.ศ. 123.

² เรื่องเดียวกัน, (ร่าง) หนังสือที่ 9/702 พระราชทานพระยาวุฒิจากรบคี่ ลงวันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 123.

³ "ประกาศกำหนดเวลาเรียนสำหรับนักเรียนที่สอบไล่ได้คงสกอลาชิป". ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 19 (กฎหมาย) ร.ศ. 122 - 123.

สอดคล้องความต้องการของแต่ละกระทรวงที่ตนประสงค์จะขอรับทุน อันจะทำให้การขอรับทุน เป็นไปโดยสะดวกตรงกับความต้องการของกระทรวง อีกทั้งยังเป็นการประหยัดเวลาและ ประหยัดงบประมาณของกระทรวงอีกด้วย¹

กระทรวงที่นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงซึ่งหลายมีความนิยมขอโอนในช่วงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงยุติธรรม ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงเกษตรธิการโดยเฉพาะ กรมท่อน้ำหรือกรมชลประทานในปัจจุบัน และกรมรถไฟหลวงเป็นที่นิยมมากขึ้น ฉะนั้นวิชา ที่นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงเลือกศึกษาจึงได้แก่วิชากฎหมาย วิชาครู แพทย์ และวิชาในสาขา วิศวกรรมศาสตร์ทั้งหลาย อย่างไรก็ตามการขอโอนสำหรับทุนของกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับเสนาบดี เพราะเสนาบดีเป็นผู้มีอำนาจ อย่างแท้จริงในการรับและเลือกนักเรียนดังได้กล่าวมาแล้ว

2. ประเทศที่ส่งนักเรียนทุนไปศึกษา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่ง นักเรียนออกไปศึกษาต่อในยุโรปตั้งแต่ต้นรัชกาลนั้น นักเรียนส่วนใหญ่จะถูกส่งไปศึกษาวิชา ที่ประเทศอังกฤษ นอกจากนี้ก็มีศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส เยอรมนี และเดนมาร์กบ้าง สืบเนื่อง มาจากความนิยมและความต้องการที่จะเรียนรู้ความนึกคิดของฝรั่งชาติมหาอำนาจของยุโรป เป็นสำคัญดังได้กล่าวมาแล้ว ต่อมาเมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ. 2440 ได้ทรง พบว่าการศึกษานักเรียนในยุโรปไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ จึงโปรดฯ ให้บรรดาราชทูต ในยุโรปทำรายงานความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาในประเทศนั้น ๆ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระยา วิสุทธสุริยศักดิ์ ราชทูตประจำประเทศอังกฤษได้กราบบังคมทูลความเห็นเมื่อ พ.ศ. 2441

¹ หจข., ร.5 ต.40/54 ระเบียบการจัดนักเรียนสกอลาชิป (ร.ศ. 124).

อันมีผลต่อการศึกษาของไทยในสมัยต่อมาคงได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้พระยามหิบาลบุรีรักษ์ ราชทูตประจำประเทศรัสเซียก็ได้กราบทูลความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้เช่นกันใน พ.ศ. 2442¹ สำหรับพระยาสุริยานุวัตร ราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศสนั้น ได้กราบบังคมทูลความเห็นว่าการเลือกประเทศให้แก่นักเรียนไทยนั้นเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อเบื้องถึงความสำเร็จในการศึกษาของนักเรียนด้วย ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

... การที่จะส่งนักเรียนไทยออกไปเล่าเรียนในเมืองฝรั่งเศสต่อไปภายหน้านั้น เห็นว่าช่วยการเสียเงินเสียเวลามากนัก แม้วางใจแต่หนังสือขอเมืองสำหรับโรงเรียนต่าง ๆ นั้นจะแลเห็นว่าดีเสมอกันก็จริง แต่การที่จริงนั้น วิธีครูสั่งสอนแลเล่าเรียนไม่ดีเลย ถ้าจะเรียนสำเร็จได้บ้าง ก็ต้องนานเปลืองเงินเปลืองเวลามาก แต่การที่จะเสียไปเพราะความสั่งสอนไม่ดี ความหละหลวมในการระวังเด็ก แลความชั่วที่มีชกชวนนักเรียนหนุ่ม ๆ อยู่โดยรอบข้างเสมออันมีมากมายหลายส่วน ถ้าจะต้องการให้เรียนเอาแต่วิชาความรู้ ไม่ตั้งใจจะให้เรียนเอาคึกคักในภาษาแลหนังสือฝรั่งเศสโดยเฉพาะแล้ว ส่งนักเรียนไปเรียนในกรุงเยอรมันนี้จะดีกว่าเป็นแท้ วิธีสอนของเขาคือเห็นปรากฏได้ทันทีว่า มันค่านักเรียนที่ได้ออกไปพร้อมกันในหกปีมานี้ นักเรียนไทยที่กรุงเยอรมันนี้เรียนรู้อีกมากกว่าที่ไปปารีสแลอังกฤษเป็นอันมาก . . .²

อย่างไรก็ตามแม้ว่าพระยาสุริยานุวัตรจะมีความเห็นว่าควรส่งไปศึกษาที่เยอรมันนี้มากกว่าอังกฤษหรือฝรั่งเศสก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่านักเรียนทุนในระยะแรกยังคงส่งออกไปศึกษาในอังกฤษมากกว่าประเทศอื่น ๆ อยู่เช่นเดิม ทั้งนี้คงเนื่องมาจากการศึกษาภาษาต่าง

¹ หจข., ร.5 ค.49/24 หนังสือที่ 5/15 พระยามหิบาลบุรีรักษ์ ราชทูตรัสเซีย กราบบังคมทูล ลงวันที่ 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 118.

² หจข., ร.5 ค.1/41 พระยาสุริยานุวัตรส่งรายงานการเล่าเรียนของฝรั่งเศส กับสมุดประจำปีสำหรับคนหนุ่มโรงเรียนต่าง ๆ (5 สิงหาคม - 26 กันยายน ร.ศ. 117). และ หจข., ศร.21/11 พระยาสุริยานุวัตร มีความเห็นว่าควรส่งนักเรียนไปเรียนที่เยอรมันดีกว่าฝรั่งเศส (5 สิงหาคม - 26 กันยายน พ.ศ. 2441).

ประเทศในเมืองไทยมีการสอนวิชาภาษาอังกฤษอยู่แล้ว ทำให้ประหยัดเวลาในการศึกษาวิชา
ชั้นต้นได้บ้าง อย่างไรก็ตามจำเป็นต้องพิจารณาเหตุอื่นร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นประเภทวิชา
ที่ต้องการศึกษา หรือลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กระทรวงที่ส่งนักเรียนออกไปศึกษา
ที่อังกฤษอย่างสม่ำเสมอ คือ กระทรวงศึกษาธิการ (โดยกรมศึกษาธิการจะส่งนักเรียนทุน
ของกรมและนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงออกไป) กระทรวงยุติธรรมซึ่งมีความนิยมในวิชา
กฎหมายและวิธีการเล่าเรียนกฎหมายของอังกฤษ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของกระทรวง
ในขณะนั้น ที่ต้องการให้นักเรียนสำเร็จการศึกษาอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะการศึกษากฎหมาย
ในอังกฤษขณะนั้น นักเรียนไม่จำเป็นต้องไปปริญญาตรีก่อนเช่นในฝรั่งเศส¹ หรืออเมริกา²
เพียงแต่มีความรู้ในวิชาภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ก็สามารถสมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมาย
ของสำนักกฎหมายต่าง ๆ ได้ เช่น สำนัก Gray's Inn สำนัก Imperial ฯลฯ
ในระยะแรกของการส่งนักเรียนทุนกระทรวง มีเฉพาะกระทรวงเกษตรราธิการเท่านั้นที่ส่ง
นักเรียนไปเรียนวิชาเพาะปลูกที่อเมริกา และเรียนวิชาวิศวกรรมศาสตร์ที่อเมริกา (ดูภาคผนวก
รายชื่อนักเรียนทุนกระทรวงเกษตรราธิการ) ส่วนกระทรวงอื่น ๆ นอกไปจากนี้นิยมส่งนักเรียน
ไปที่อังกฤษเช่นกัน ต่อมาจึงได้มีการส่งนักเรียนไปศึกษาในประเทศต่าง ๆ กระจายกันทั่วไป
ทั้งในยุโรปและเอเชีย การที่คิดสนใจที่จะส่งนักเรียนไปศึกษาในประเทศใดนั้น มักมีความ
สัมพันธ์และขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ คือ

¹ กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 4 เรื่องที่ 22 (ตอน 1) งบประมาณ
เงินค่าเล่าเรียนนักเรียนกฎหมายยุโรป พ.ศ. 2459 และให้นายสนั่น นายประวัติ และ
นายชั้น เรียนกฎหมายที่ยุโรป (พ.ศ. 2458)

² กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 5 เรื่องที่ 27 (ตอน 1) (ร่าง)
หนังสือที่ 499/5981 เจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม หล่พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าสุภโยคเกษม ทำการแทนเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ลงวันที่ 27
มกราคม พ.ศ. 2465.

ประการที่ 1 วิชาที่ต้องการศึกษา ความนิยมและความเชื่อถือในวิชาการสาขาใดสาขาหนึ่งของแต่ละประเทศว่าดีที่สุดในว่ามีส่วนกำหนดการเลือกประเทศให้เด็กเรียนศึกษามีความสัมพันธ์กับความต้องการวิชามีในน้อย ทั้งนี้เนื่องมาจากความต้องการหรือวัตถุประสงค์ที่จะไปถ่ายความรู้จากประเทศที่เป็น "แม่บท" ของแต่ละวิชาเป็นสำคัญนั่นเอง ฉะนั้นจึงมีการส่งนักเรียนทุนไปศึกษาวิชาในประเทศต่าง ๆ หลายประเทศด้วยกัน

กระทรวงที่ให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้เป็นพิเศษและเห็นกว้างขวางได้ชัดเจนคือกระทรวงเกษตรราชการ ซึ่งต้องการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาช่างในประเทศเยอรมนีจนถึงกับเตรียมนักเรียนให้เรียนภาษาเยอรมันตั้งแต่อยู่ในเมืองไทย เพราะ ". . . เห็นว่าดีกว่าโรงเรียนทั้งดั้นในประเทศอังกฤษแลอเมริกาจะฝึกหัดให้ได้ . . . ในสมัยนี้วิชาทางเทคนิคเอดลแลวิทยาต่าง ๆ แล้ว เยอรมันเป็นชาติที่มีความรู้มากกว่าประเทศอื่น ๆ. . ."¹ นักเรียนทุนกระทรวงนี้จึงถูกส่งไปศึกษาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ที่เยอรมนีตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

ส่วนการส่งนักเรียนทุนกระทรวงยุติธรรมไปเรียนวิชากฎหมายนั้น นอกจากความต้องการที่จะให้รู้กฎหมายอังกฤษดังกล่าวมาแล้ว ยังมีความต้องการที่จะให้นักเรียนกฎหมายทั้งหลายได้เรียนรู้และเข้าใจกฎหมายนานาประเทศอีกด้วย ดังนั้นหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้ว กระทรวงก็จะอนุญาตให้เดินทางไปศึกษาวิชากฎหมายในประเทศใกล้เคียงด้วย เช่นกรณีของ นายชั้น จารุวัตร์ นักเรียนกฎหมายฝรั่งเศสซึ่งมีความรู้ภาษาอังกฤษ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ราชทูตฝรั่งเศสจึงเสนอมายังกระทรวงยุติธรรมขอให้อนุญาตให้นายชั้นไปศึกษาวิชาภาษาอังกฤษด้วย หรือ ม.ล. อุน อิศรเสนา ซึ่งเรียนกฎหมายอังกฤษจบแล้ว จะขอเรียนกฎหมายฝรั่งเศสด้วย ซึ่งพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ทรงเห็นว่า ". . . จะเป็นประโยชน์แก่ราชการ ของกระทรวงยุติธรรม ถ้านักเรียนได้ศึกษาวิชากฎหมายทั้งสองชนิด

¹ หจข., ร.5 ต.49/48 เย. โสมัน วันเคอ ไฮเค ที่ปรึกษากรมคลองกราบเรียนปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรราชการ ลงวันที่ 12 มกราคม ร.ศ. 122.

และรู้จัก 2 ภาษา . . .¹ หรือการส่งนักเรียนไปเรียนวิชาทหารเรือที่อิตาลีเมื่อ พ.ศ. 2452 นั้น ก็เป็นเพราะเชื่อกันว่าวิชาทหารเรือของอิตาลีในขณะนั้นดีกว่าที่อื่น² นอกจากนี้ ก็มีการส่งนักเรียนไปเรียนภาษาจีนในประเทศจีนเพื่อจะให้รู้ภาษาจีนเป็นอย่างดีถึง ใกล้เคียง มาแล้ว

ประการที่ 2 ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและภาวะสงคราม ใน ประเด็นนี้ นับว่าเป็นอุปสรรคต่อความต้องการศึกษาวิชาของประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นอันมาก มักเกิดกับการส่งนักเรียนทหารมากกว่านักเรียนทุนกระทรวงที่ถือว่าเป็นวิชาในสายพลเรือน เพราะขึ้นอยู่กับประเทศเจ้าของวิชาที่จะอนุญาตให้นักเรียนทหารไทยเข้าศึกษาในโรงเรียน ได้หรือไม่ เป็นเรื่องสำคัญ

การที่ประเทศต่าง ๆ จะอนุญาตให้นักเรียนไทยเข้าศึกษาในโรงเรียนทหารได้ เช่นเดียวกับเจ้าของประเทศนั้น ส่วนใหญ่จะมาเสริมสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างประเทศ เป็นหลัก ตัวอย่างเช่น กรณีที่ประเทศรัสเซียยินยอมให้ประเทศไทยส่งนักเรียนไปศึกษา วิชาทหารบกได้ 10 คน และวิชาทหารเรือได้อีก 5 คน เช่นเดียวกับคนรัสเซีย รวมทั้ง อนุญาตให้ฝึกหัดภาคปฏิบัติในเรือรบรัสเซียด้วย ถือได้ว่าเป็นกรณีพิเศษทั้งนี้เพราะความปกติ ประเทศต่าง ๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมนี แม้กระทั่งอิตาลีและญี่ปุ่น จะไม่ อนุญาตให้คนต่างชาติเข้าศึกษาและฝึกหัดได้ถึงขนาดนี้เนื่องจากเป็นความลับของชาติ แต่ ข้อตกลงของรัสเซียใน พ.ศ. 2455 นับได้ว่าเป็นข้อตกลงพิเศษอันเป็นผลสืบจากความสนิทสนม ส่วนพระองค์ระหว่างพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 กับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ³ หรือการที่

¹กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 4 ที่ 22 (ตอน 1) งบประมาณเงิน ค่าเล่าเรียนนักเรียนกฎหมายยุโรป พ.ศ. 2459 และให้นายสนั่น . . .

²หจข., ร.5 ค.49/55 พระราชกฤษฎีกาแลนักเรียนสามัญที่เล่าเรียนอยู่เมือง ต่างประเทศ (12 ตุลาคม ร.ศ. 128 - 7 กันยายน ร.ศ. 129)

³ฉลอง สุนทรวาณิชย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทย. . . หน้า 202-203.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสงครามกับเยอรมนี และทรงส่งทหารไปร่วมรบในมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ยังผลให้ทหารไทยได้มีโอกาสรับการศึกษาฝึกหัดเป็นใหญ่ การบินในประเทศฝรั่งเศสถึง 106 นาย เป็นนายทหารสัญญาบัตร 47 นาย นายทหารชั้นประทวน 44 นาย และพลทหาร 15 นาย และสำเร็จการศึกษาถึง 94 นาย ส่วนนายทหารสัญญาบัตร 2 นาย นายทหารประทวน 14 นาย และพลทหาร 209 นาย ซึ่งมีสุขภาพไม่ดีพอที่จะฝึกหัดได้ ก็ได้รับการฝึกหัดเป็นช่างเครื่องบิน¹ จะเห็นได้ว่าทหารดีของไทยและฝรั่งเศสมีสัมพันธภาพอันดีต่อกันอันมีผลมาจากการประกาศสงคราม ทำให้นักเรียนไทยได้มีโอกาสฝึกหัดการบินทั้งกล่าว

นอกจากนี้การเกิดสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามในภูมิภาคหรือสงครามโลกก็ตาม ล้วนมีผลกระทบกระเทือนถึงการเล่าเรียนและความพยายามของไทยที่จะขอเข้าศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนทหารของยุโรปเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้ว่าระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ไทยประกาศสงครามกับเยอรมนี นักเรียนไทยที่ศึกษาวิชาต่าง ๆ ทั้งทหารและพลเรือนในประเทศนั้นต้องอพยพไปอยู่ในประเทศอื่น และต่อมาได้เลิกส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาทหารในเยอรมนี อย่างไรก็ตามการส่งนักเรียนทหารไปประเทศเยอรมนีซึ่งเคยได้รับความนิยมสูงสุด เพราะเชื่อว่าแสนยานุภาพทางทหารของเยอรมนีสูงกว่าชาติอื่น ๆ รวมทั้งท่าที่เป็นมิตรของเยอรมนีต่อภูมิภาคในเอเชียอาคเนย์ซึ่งได้เคยกล่าวมาแล้วที่คงหยุดยั้งลงนั้น ก็มีได้มีสาเหตุมาจากภาวะสงครามแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นเพราะความนิยมในวิชาทหารเยอรมนีลดน้อยลง เนื่องจากเห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนทหารไทยในเยอรมนีไม่ได้ผลดีที่เท่าที่ควร และได้หยุดส่งมากอนหนานั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2455 แล้ว²

¹ กองทัพอากาศ, ที่ระลึกกองทัพอากาศครบรอบ 50 ปี, หน้า 107-108 และ 119.

² หจช., ร.6 ต. 15/3 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมมณฑล หลวงวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2457.

สงครามนอกจากจะทำให้การเล่าเรียนของนักเรียนไทยต้องยุติลงแล้ว การที่ประเทศหนึ่งประเทศใดซึ่งกำลังอยู่ในภาวะสงครามเช่นกัน เสนอขอรับนักเรียนทหารไทยเข้าศึกษาในโรงเรียนทหารของตน ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เพราะอาจเป็นสาเหตุทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคลอนแคลนได้โดยง่าย ดังเช่นกรณีที่อยู่บนเสนอให้ส่งนักเรียนทหารเรือไทยเข้าไปศึกษาในโรงเรียนนายเรือเมื่อ พ.ศ. 2447 ซึ่งเป็นระยะที่อยู่บนกำลังทำสงครามกับรัสเซียอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ระงับการส่งไว้ก่อน เพื่อมิให้กระทบกระเทือนต่อสัมพันธภาพระหว่างไทยกับรัสเซียและประเทศอื่น ๆ ในยุโรป ทั้ง ๆ ที่จะเป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ได้เป็นอันมาก เพราะค่าใช้จ่ายในการส่งนักเรียนทหารบกไปเยอรมนี 2 คน จะสามารถส่งนักเรียนนายเรือไปเรียนที่อยู่ได้ถึง 8 คน¹ ต่อมาเมื่อสงครามระหว่างญี่ปุ่นและรัสเซียยุติลงแล้ว ไทยได้คิดจะส่งนักเรียนออกไปอีก แต่ปรากฏว่าญี่ปุ่นกลับเกะกะงอนขอให้ไทยถอนฝรั่งนายเรือชาติเค่นมาร์กออกจากกรมทหาร และให้จ้างชาวญี่ปุ่นเข้ามาทำการแทน จึงจะให้ให้นักเรียนไทยเข้าศึกษาในโรงเรียนนายเรือได้เป็นพิเศษ เพราะขณะนั้นญี่ปุ่นยังไม่ได้อนุญาตให้ชาติอื่น ๆ เข้าศึกษา² ฝ่ายไทยจึงเล็งขอเข้าศึกษาวิชาช่างกล ซึ่งมีสอนในโรงเรียนฝ่ายพลเรือนโดยทั่วไปแทน และขอเข้าฝึกหัดในเรือขนาดใหญ่ เช่น อู่ควาซากิ เป็นต้น³ จึงเห็นได้ว่าญี่ปุ่นก็เป็นอีก

¹ หจข., ร.5 ค.49/50 หนังสือที่ 34/4922 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ.123 และ หจข., ร.5 ค.49/52 หนังสือที่ 19/6082 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 124.

² หจข., ร.5 ค.49/52 หนังสือที่ 6/1242 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ. 125.

³ หจข., ร.5 ค.49/2 หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ถึง พระยาวิสุทธโกษา อุปลักษณ์ญี่ปุ่น ลงวันที่ 27 ธันวาคม ร.ศ. 126.

ชาติหนึ่งที่ย้ายมาขยายอิทธิพลทางการเมืองเหนือไทยด้วยวิธีการลึกลับ ฉะนั้นการเลือกประเทศให้นักเรียนไปศึกษานี้จึงมีความยากลำบากมิใช่น้อย โดยเฉพาะนักเรียนทหาร เพราะมิได้ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของไทยแต่ฝ่ายเดียว แต่ต้องขึ้นอยู่กับกาเปิดโอกาสของชาติเหล่านั้นด้วย และยังคงวิเคราะห์ต่อไปด้วยว่า ชาติเหล่านั้นเปิดโอกาสให้แก่ไทยด้วยสาเหตุที่แท้จริงประการใด

กล่าวโดยสรุปการจัดการศึกษาให้แก่นักเรียนทุนกระทรวงต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้ทิศทางการศึกษาของนักเรียนดำเนินไปตรงตามความต้องการของแต่ละกระทรวงที่วางวัตถุประสงค์ไว้ต่าง ๆ กัน และหากพิจารณาพร้อมกับประเด็นอื่น ๆ เป็นต้นว่า ความประพฤติของนักเรียน ระดับความรู้ความสามารถของนักเรียน ก็จะสามารถชี้ให้เห็นความสำเร็จหรือความล้มเหลวของนักเรียนแต่ละคนได้เป็นอย่างดี ดังจะได้อธิบายต่อไป

นอกจากจะมีการส่งนักเรียนทุนของกระทรวงแล้ว ยังปรากฏว่าได้มีการส่งนักเรียนทุนของมูลนิธิต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งการส่งนักเรียนทุนเหล่านี้ย่อมมีผลต่อการพัฒนาประเทศเช่นกัน ทุนเหล่านี้ได้แก่ ทุนรอกกีเฟลเลอร์ ทุนระพีบุญนิธิ สำหรับทุนรอกกีเฟลเลอร์นั้น เป็นผลจากความพยายามในการเจรจาและติดต่อกของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมชนกนาถ¹ ขอให้มูลนิธิให้ทุน (Free Scholarship) แก่นักเรียนไทยไปศึกษาวิชาต่าง ๆ ในสาขาวิทยาศาสตร์และการแพทย์ และสาขากฎศาสตร์ ทั้งในยุโรปและอเมริกา หน่วยงานที่ได้รับทุนนี้ เช่น กรมสุขาภิบาล กระทรวงมหาดไทย ได้ส่งข้าราชการของกรมไปศึกษาวิชาแพทย์และสาธารณสุขที่อเมริกา² การคัดเลือกนักเรียนทุนของรอกกี

¹คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

²หจช., ร.6 บ.4.4/19 ส่งหลวงเชษฐไวยทยาการไปศึกษาวิชาแพทย์ในอเมริกา โดยทุนรอกกีเฟลเลอร์ (19 กรกฎาคม พ.ศ. 2465 - 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2468) และ หจช., ร.6 บ.4.4/25 รองอำมาตย์เอก หลวงไวยทย วิธิการออกไปศึกษาวิชาสาธารณสุข โดยทุนรอกกีเฟลเลอร์ (27 มิถุนายน - 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2467).

เฟลเดอร์นี้ ที่วิจารณ์จากใบสมัครและคำรับรองของผู้รับรองที่น่าเชื่อถือเป็นสำคัญ¹

ส่วนทุนระพีบุณินิธิ์ เป็นทุนที่มรดกภิกษุและผู้คุ้นเคยของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มีเจ้าพระยาพิชัยญาติและเจ้าพระยามหิธร เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ในการรวบรวมเงินตั้งเป็นมูลนิธิขึ้นเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ถวายเป็นการกุศลแก่พระองค์ท่านที่สิ้นพระชนม์ชีพไปแล้ว และได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบและโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน 4,000 บาท สมทบด้วย การรวบรวมเงินเริ่มตั้งแต่วันที่มิถุนายนเพื่อผูกศดของพระอัฐิใน พ.ศ. 2463 จนถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2465 มีเงินรวมทั้งสิ้น 82,921 บาท 31 สตางค์ และตกลงให้เงินนี้เป็นทุนสำหรับส่งนักเรียนกฎหมายไปศึกษาต่อต่างประเทศเป็นเวลาไม่เกิน 5 ปี การคัดเลือกนั้น ได้มีการตั้งคณะกรรมการสอบคัดเลือกจากผู้สมัครซึ่งต่างก็เป็นผู้ที่สำเร็จนิติบัณฑิตไทยแล้วทั้งสิ้น²

นอกจากนี้สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อภัยคุณเสวยวิกรม พระบรมชนกนาถ ซึ่งทรงเป็นกำลังสำคัญในการจัดหาทุนจากต่างประเทศให้แก่คนไทยแล้ว ยังได้ประทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้แก่คนไทยไปศึกษาวิชาในยุโรปและอเมริกาอีกด้วย ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาบ้านเมือง โดยเฉพาะในด้านการแพทย์และสาธารณสุขเป็นอย่างมาก

สำหรับการศึกษาของสตรีนั้น นับแต่เริ่มมีการส่งนักเรียนทุนในสังกัดกระทรวงแล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีสตรีได้รับทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศด้วยทุนรัฐบาล จนกระทั่ง นางสาวสายหยุด เก่งระคมยั้ง (คุณหญิงศิษฏการภักดิ์) สอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้เมื่อ พ.ศ. 2474

¹ หจธ., ร.6 บ.3.1/92 นางสาวศรีวิไลย์ สิงหนคร ขอพระราชทานเงินค่าเดินทางไปศึกษาวิชาพยาบาลในอเมริกา (5 เมษายน - 26 มิถุนายน พ.ศ. 2468).

² กระทรวงยุติธรรม แฟ้มนักเรียนนอกที่ 8 เรื่องที่ 69 ส่งนายประมวล สุวรรณศรี ไปเรียนวิชากฎหมายประเทศอังกฤษโดยทุนระพีบุณินิธิ์ (พ.ศ. 2468) และ หลวงจักรปาณี ศรีศีลวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499, (พระนคร : ศิริณสาร, 2499), หน้า 99-100.

เป็นคนแรก และเลือกศึกษาวิชาแพทย์ อย่างไรก็ตามเลขมีสตรีไทยได้รับทุนจากมิชชันนารีอเมริกันส่งไปศึกษาวิชาเกษตรกรรมที่แดนใหม่ซึ่งสหรัฐอเมริกาตั้งแกสมีนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว คือ นางเออ (Esther) ซึ่งเดินทางกลับมาถึงประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2403 นับเป็นสตรีไทยคนแรกที่มีโอกาสเดินทางออกไปศึกษาวิชาชั้นสูงในต่างประเทศ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มูลนิธิรอกกีเซลเดอริได้ให้ทุนสตรีไปปฏิบัติงานการจัดระเบียบโรงเรียนพยาบาลและทุนศึกษาวิชาพยาบาลทั้งในสหรัฐอเมริกาและฟิลิปปินส์ จะเห็นได้ว่าการศึกษาก่อนในต่างประเทศของสตรีไทย ยังคงเป็นการศึกษาในแขนงวิชาพยาบาล เช่นเดิม ทั้งนี้เพราะการแพทย์ของเมืองไทยขณะนั้นยังล้าหลังอยู่มาก นอกจากนี้สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ายังพระราชทานทุนศึกษาวิชาพยาบาลให้แก่สตรีอีกด้วย ผู้ที่ได้รับทุนนี้คือนางสาวสังวาลย์ ทละภัก (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) และนางสาวอุบลपालกะวงศ์ ณ อยุธยา โดยเดินทางออกไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. 2468

การจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ พ.ศ. 2468

การส่งนักเรียนทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศของกระทรวงต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น มิได้มีหลักการส่งที่เหมือนกัน ทำให้การปฏิบัติของนักเรียนของกระทรวงต่าง ๆ แตกต่างกันไป วิธีปฏิบัติดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดปัญหาแก่กระทรวงบางกระทรวงที่เพิ่งจะเริ่มส่งนักเรียนออกไป เพราะไม่ทราบว่าควรจะมีคณาจารย์ของกระทรวงใดเป็นหลัก ฉะนั้นจึงมักจะถามไปที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงศึกษาธิการ ว่ามีวิธีการปฏิบัติอย่างไรในการส่งนักเรียนไปต่างประเทศอยู่เสมอ กระทรวงศึกษาธิการเองได้เคยลงความเห็นไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งตั้งงบประมาณใน พ.ศ. 2446 ว่า " . . . แลปัญหาเรื่องส่งนักเรียนไปยังประเทศยุโรปนี้ก็เป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งบัดนี้มีวิธีในราชการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ๆ ไปมาก เพราะฉะนั้นในการเช่นนี้จะตองตั้งเป็นปัญหาเพื่อใครรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยอีกอย่างหนึ่ง เพื่อความตกลงว่าวิธีการส่งนักเรียนจะควรปฏิบัติลงไว้อย่างไร . . ." ¹ แต่ก็ไม่พบหลักฐานว่า ได้มี

¹ หจข., ร.5 ค.5.1/18 งบประมาณ ศก 122 (4 - 9 พฤษภาคม ร.ศ.

การจัดการหรือริเริ่มจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศอย่างใด การส่งนักเรียนทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศของกระทรวงต่าง ๆ คงดำเนินต่อมาในลักษณะเดิม จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2468 จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศใหม่ ฉะนั้นก่อนนี้จะกล่าวถึงระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ จึงควรจะได้อธิบายถึงเหตุที่ทำให้มีการจัดระเบียบการส่งนักเรียนไปต่างประเทศใหม่ ดังนี้

ก. สาเหตุของการจัดระเบียบใหม่เกี่ยวกับการส่งนักเรียนไปต่างประเทศ

การส่งนักเรียนทุนกระทรวงต่าง ๆ ออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ ซึ่งดำเนินต่อกันมานับตั้งแต่ พ.ศ. 2439 จนถึง พ.ศ. 2468 นี้ ปรากฏว่ามีนักเรียนถูกส่งไปศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อย แม้ว่าจะไม่ปรากฏตัวเลขที่แน่นอนก็ตาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีการส่งนักเรียนทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศไม่มากนัก ส่วนใหญ่นักเรียนพลเรือนจะส่งไปที่ประเทศอังกฤษ ส่วนนักเรียนทหารบกนั้นส่งไปยังประเทศเยอรมนี กระทรวงที่ส่งนักเรียนไปศึกษามากกว่าและสม่ำเสมอกว่ากระทรวงอื่น ๆ คือ กระทรวงศึกษาธิการ จากรายงานการเล่าเรียนของนักเรียนสยามที่กรุงลอนดอนเมื่อ พ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นปีแรก (เท่าที่พบหลักฐาน) ที่ผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษแยกรายงานการเล่าเรียนของนักเรียนไทยออกตามกระทรวงที่นักเรียนสังกัดอยู่ กรมศึกษาธิการมีนักเรียนอยู่ถึง 24 คน กระทรวงการต่างประเทศมี 4 คน กระทรวงโยธาธิการ 4 คน กรมทหารเรือ 2 คน กระทรวง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลาโหม¹ จะเห็นได้ว่ากระทรวงต่าง ๆ มิได้ส่งนักเรียนของคนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศเหมือนกับทุกกระทรวง² ฉะนั้นเมื่อต้องการใช้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ จึงใช้วิธียื่นตัวข้าราชการที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศจากกระทรวงที่ส่งนักเรียนออกไป เป็นเหตุให้กระทรวงที่ส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศต้องประสบปัญหาการขาดแคลนข้าราชการที่มีความสามารถ การขาดแคลนนี้ทวีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเช่น กรมศึกษาธิการซึ่งส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาครูปีละ 2 คน ตั้งแต่เริ่มแรก จะเพิ่มขึ้นอีก 2 คน เพื่อศึกษาวิชาแพทย์เมื่อ พ.ศ. 2450³ ปรากฏว่ามีนักเรียนที่เรียน

¹Report of the Superintendent of Siamese Students for the Year 1908 (ม.ป.ท.).

และสำหรับนักเรียนสังกัดกรมศึกษาธิการนี้ แบ่งเป็นนักเรียน 3 ประเภท คือ นักเรียนครูและนักเรียนแพทย์ที่ส่งออกไปปีละ 4 คน นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงปีละ 2 คน และนักเรียนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งออกไปเป็นพิเศษโดยไม่จำกัดจำนวนและไม่ต้องผ่านการคัดเลือกตามแบบของกระทรวง ส่วนนักเรียนทหารบกที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนนายร้อยในต่างประเทศนั้น รายงานการเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านั้นจะถูกส่งไปยังกระทรวงโดยไม่ผ่านผู้ดูแลนักเรียนเหมือนนักเรียนฝ่ายพลเรือน สำหรับนักเรียนสังกัดกระทรวงกลาโหมที่ปรากฏอยู่นี้ เป็นนักเรียนที่ศึกษาวิชาชั้นต้นเท่านั้น นักเรียนกรมทหารเรือที่อยู่ในรายงานการเล่าเรียนนี้ก็เช่นกัน เป็นนักเรียนที่ศึกษาในสาขาวิศวกรรมศาสตร์ มิได้ศึกษาในโรงเรียนทหาร ส่วนกระทรวงอื่น ๆ นั้น ที่ไม่ปรากฏอยู่ในรายงานอยู่ในรายงานการเล่าเรียนนั้นก็เป็นการช่วยมิใช่ดูแลของกระทรวงที่จะรายงานการเล่าเรียนของนักเรียนส่งให้กระทรวงโดยตรง เช่น กระทรวงยุติธรรม ทั้งนี้เพราะการดูแลนักเรียนก็ยังมิได้จัดเป็นระเบียบแบบแผนเช่นกัน

²พท., ร.5 ค.49/46 หนังสือที่ 137/3672 พระยาวุฒิศถาธิบดี กราบบังคมทูล ลงวันที่ 10 สิงหาคม ร.ศ. 123.

³พท., ศธ.21/29 เพิ่มนักเรียนเพื่อส่งไปเรียนวิชา ๓ ประเทศยุโรปอีกปีละ 2 นาย (16 มีนาคม พ.ศ. 2449)

สำเร็จกลับเข้ามารับราชการอยู่ใน พ.ศ. 2462 เพียง 21 คน ไปรับราชการที่อื่นถึง 17 คน และถึงแก่กรรมไปบ้าง¹ หรือ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติซึ่งส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาบัญชี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2446 ปีละคน ก็ต้องประสบปัญหาที่กระทรวงอื่น ๆ ขอเพิ่มตัวข้าราชการไป เช่นกัน² ทำให้แต่ละกระทรวงต้องขอเพิ่มจำนวนนักเรียนที่จะส่งออกไปต่างประเทศมากขึ้น อันมีความต้องการของกระทรวงที่วางไว้ว่าจะส่งปีละกี่คน ในระยะเวลาที่มี จึงจะเพียงพอ ดังตารางที่ 4

การขอเพิ่มจำนวนนักเรียนของกระทรวงต่าง ๆ เช่นนี้ ทำให้จำนวนนักเรียนไทย ที่ศึกษาอยู่ในต่างประเทศสูงขึ้น ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 5 ซึ่งเป็นจำนวนนักเรียนของกระทรวงต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2461 เปรียบเทียบกับตารางที่ 6 ซึ่งเป็นจำนวนนักเรียนของกระทรวงต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2464 - พ.ศ. 2466 จะเห็นได้ว่าเมื่อ พ.ศ. 2461 มีนักเรียนไทยศึกษาอยู่ในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 127 คน ต่อมาใน พ.ศ. 2464 เพิ่มขึ้นเป็น 222 คน และเป็น 265 คน ในปีต่อมา จนเมื่อ พ.ศ. 2466 ปรากฏว่ามีนักเรียนไทยอยู่ในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 304 คน จากการศึกษาพบว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้เงินพระคลังข้างที่ไปในการส่งข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิดไปศึกษาต่อต่างประเทศเป็นจำนวนมาก (ดูตารางที่ 5 และ 6) จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2461 ทรงมีนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ที่อังกฤษ 10 คน พ.ศ. 2464 สูงขึ้นเป็น 23 คน พ.ศ. 2465 เป็น 24 คน และเป็น 28 คน ในพ.ศ. 2466 นอกจากนี้ยังมีนักเรียนส่วนพระองค์ในประเทศอื่น ๆ อีก ซึ่งต้องใช้พระราชทรัพย์เป็นจำนวนมาก การส่งนักเรียนเป็นจำนวนมาก ๆ เช่นนี้เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณเป็นอย่างมาก เนื่องจากนักเรียนคนหนึ่งจะใช้เวลาเดือนละ 300 - 450 บาท ซึ่งมากกว่าเงินเดือน

¹ เจ้าพระยาอรรคมหาคัมภีร์, แผนการศึกษาสำหรับชาติ, . . . พ.ศ. 2462,

หน้า 60 (ม.ป.ท.)

² หจข., ร.5 ค.49/55 หนังสือที่ 63/7887 พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวง

รัตนสุภาวดี กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ลงวันที่ 8 ธันวาคม ร.ศ. 128.

ปลัดมาญีและปลัดทูลฉลองกรมกระทรวงต่าง ๆ เสียอีก¹ หรือมีละ 300 - 450 - 500 ปอนด์ แล้วแต่ระดับการศึกษาและวิชาที่ศึกษา และเมื่อภาวะการเงินของประเทศไม่มั่นคงอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ประกอบกับความล้มเหลวในการผลิตพืชผลเกษตรกรรม² เศรษฐกิจของประเทศจึงปั่นป่วน แต่กระนั้นก็ไม่ปรากฏว่ามีผลกระทบท่อการส่งนักเรียนทุนกระทรวงไปศึกษาต่อต่างประเทศอย่างใด ยังคงมีการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศกันโดยปกติ ทั้งนี้คงเป็นเพราะความต้องการที่จะได้ผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศมาช่วยพัฒนากิจการ ของกระทรวงและของประเทศเป็นสำคัญ จนจบจนถึง พ.ศ. 2465 สภาพเศรษฐกิจที่ปั่นป่วนก็ยังแก้ไขไม่เป็นผลสำเร็จได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภาการคลังขึ้นในเดือนสิงหาคม และทรงตั้งกรมการองคมนตรีตรวจจัดงบประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน เพื่อพิจารณาคัดถอนรายจ่ายร่วมกับเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เมื่อ พ.ศ. 2466

กรมการองคมนตรีได้ลงมติเกี่ยวกับการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศว่า ขณะนี้มีนักเรียนศึกษาอยู่ในต่างประเทศเป็นจำนวน 304 คน³ ซึ่งเป็นการเพียงพอแล้ว จึงขอให้ส่งนักเรียนไว้ชั่วคราว แต่ให้จ่ายเงินให้แก่นักเรียนให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น สำหรับนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น คงให้ส่งต่อไปตามปกติ เพราะเป็นทุน

¹ หจข., ร.5 พ.49/50 หนังสือที่ 38/2035 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 21 มิถุนายน ร.ศ. 117.

² ดู พร.เพ็ญ อันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 137-138.

³ F.O. 371/10350, Siamese students abroad, April 18, 1924 - May 19, 1924.

รายการ	จำนวนนักเรียน ที่อนุญาตไว้	ส่งไปแล้ว	ยังไม่ได้ออก	หมายเหตุ
<u>กระทรวงยุติธรรม</u>	30	25	5	
<u>กระทรวงคมนาคม</u>				
กรมไปรษณีย์โทรเลข	6	6	-	
กรมรถไฟหลวง	61	61	-	
<u>กระทรวงเกษตรธิการ</u>	40	12	28	
<u>กระทรวงมหาดไทย</u>				
กรมบัญชาการ	2	1	1	
กรมนครบาล	9	9	-	
กรมตำรวจ	20	8	12	
<u>กระทรวงพาณิชย์</u>	10	7	3	
<u>กระทรวงศึกษาธิการ</u>				
กิ่งสกลนคร	ส่งปีละ 2 คน			ยังไม่มียังจำกัด จำนวนที่ส่งไปแล้วจะตรวจ ต่อไป จึงไม่ได้ออกตัวเลยมา ได้กลับมาแล้ว 2 คน ยังอยู่ในระหว่างเรียน 3 คน ที่จะส่งใหม่อีก 1 คน ต้องให้คนเก่ากลับมาแล้วจึงส่งได้
นักเรียนกรมศึกษา	ส่งปีละ 4 คน			
มหาวิทยาลัย				
<u>เอกราชธรรม</u>	2			
<u>กระทรวงต่างประเทศ</u>		7		เป็นนักเรียนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน พระบรมราชานุญาตสำหรับพระโอรสองค์หนึ่ง ๆ ของ พระบรมวงศานุวงศ์ หรือ บุตรคนหนึ่ง ๆ ของชาติ ลอร์ดผู้ประบาทชั้นผู้ใหญ่ให้รับปกครองเป็นนักเรียน หลวง ไม่มีวงจำกัด จำนวนที่เกินไป นาย คือ นายเชษฐ-ขมาภัย โอรสพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับไว้เป็นพิเศษ
<u>กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ</u>	20	21		
<u>กรมศิลปากร</u>	1	1		
<u>นักเรียนสถานทูต (กระทรวงการต่างประเทศ)</u>	11	9	2	
<u>นักเรียนป่าไม้ (กระทรวงเกษตรธิการ)</u>	4	1	3	

* ในจำนวนนี้มิได้รวมนักเรียนทหารบก ทหารเรือ ทั้งนี้เนื่องจาก การส่งนักเรียนทหารไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น เจ้ากระทรวงสามารถส่งได้
ในงบประมาณของกระทรวง โดยไม่ต้องขออนุมัติจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

ที่มา : หจธ., ร.6 บ.4.6/22 เรื่องนายมาลา ไกรฤกษ์ ม.ล.เพิ่มยศ อิศรเสนา ม.ล.โกวิท สนิทวงศ์ นักเรียนกระทรวงพาณิชย์
(1 กันยายน - 30 ตุลาคม พ.ศ. 2468).

ตารางที่ 5 นักเรียนสยาม ณ ต่างประเทศ (เดือนมิถุนายน ศก 2469)

165

กระทรวง	ประเทศ อังกฤษ	ประเทศ ฝรั่งเศส	ประเทศ เดนมาร์ก	ประเทศ อิตาลี	ประเทศ รัสเซีย	ประเทศ พม่า	ประเทศ ญี่ปุ่น	ประเทศ อเมริกา	ฮ่องกง	ฟิลิปปินส์	รวม	หมายเหตุ
กรมศุลกากร	5	7	3	3	1						19	กระทรวงคมนาคม
กรมทหารเรือ			5								5	มีนักเรียน 3 คน
กรมมหาดไทย	2					6					8	ถูกขังในประเทศ เยอรมนี
ต่างประเทศ	6		3	2	1		4				16	
กรมช่างฝีมือ	5	2						3			10	กระทรวงกรรมการ
กรมวิจิตรศิลป์	12										12	มีนักเรียน 2 คน
กรมมหาดไทย	5	3						4			12	ถูกขังในประเทศ เยอรมนี
กรมทหารบก	2										2	
กรมธรรมการ	18	1						4	2	1	26	
กรมช่างฝีมือ	10	5						2			17	
	65	18	11	5	2	6	4	13	2	1	127	

๑ : รายงานกระทรวงกรรมการ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2459 (ม.ป.ท.)

ที่รัฐบาลได้สัญญาแก่ประชาชนทั้งปวงไว้¹ รวมทั้งการส่งนักเรียนทหารก็ลงให้ดำเนินไปตามปกติด้วย² ทั้งนี้ให้เริ่มตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2467 เป็นต้นไป เพื่อลดยอดเงินรายจ่ายลงได้เป็นจำนวนมาก

ต่อมาใน พ.ศ. 2468 กรรมการของคณบดีและเสนาบดีคลังฯ ได้เพิ่มข้อกังขาว่าการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศคือข้อดีหลาย ๆ อย่าง อาจจะเสียประโยชน์ของราชการได้. แต่ถ้าให้กระทรวงต่าง ๆ ส่งนักเรียนไปด้วยวิธีการเช่นที่ผ่านมา ก็เป็นวิธีการที่ล่าสมัยและไม่เป็นประโยชน์ต่อราชการบ้านเมือง จึงตกลงกันว่า ควรจะให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งกรรมการพิจารณาวางระเบียบการเลือกและส่งนักเรียนของรัฐบาลไปต่างประเทศให้เหมาะสมกับกาลสมัย โดยมอบให้เสนาบดีคลังฯ เป็นผู้รับเรื่องที่จะตั้งกรรมการไปกราบบังคมทูล³

ต่อมาเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2468 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ได้มีหนังสือที่ 12/1656 ถึงประธานกรรมการของคณบดีทูลเกล้าฯ ถวายพระกรุณาเงินแผ่นดิน ขอความเห็นเรื่องที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำนักเรียน 3 คน เข้าเป็นนักเรียนหลวงเพื่อส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ

¹ หจข., ร.6 บ.4.6/22 นายมาลา ไกรฤกษ์, ม.ล.เติมยศ อิศรเสนา, ม.ล.โกวิท สนิทวงศ์ นักเรียนกระทรวงพาณิชย์ (1 กันยายน - 30 ตุลาคม พ.ศ. 2468) และ กระทรวงยุติธรรม แห่งนักเรียนนอกที่ ๒ เรื่องที่ 63 (ตอน 1) รายงานการประชุมงบประมาณการจรและการประจำกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2467 (13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466

² หจข., ร.6 บ.4.6/21 พระยาสุพรรณธัมมบัณฑิต ขอให้นายสุรพันธ์ บุนนาค เป็นนักเรียนหลวง (26 กุมภาพันธ์ - 29 มีนาคม พ.ศ. 2467).

³ หจข., ร.6 บ.4.6/22 นายมาลา ไกรฤกษ์, ม.ล.เติมยศ อิศรเสนา, ม.ล.โกวิท สนิทวงศ์ . . .

กรรมการองคมนตรีได้ถามไปที่กระทรวงการคลังว่า ทั้งแต่กลองส่งนักเรียนมานั้น ได้มีการส่งนักเรียนออกไปบ้างหรือไม่ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทรงตอบมาเมื่อวันที่ 10 กันยายน ว่า การส่งนักเรียนนั้น เสนาบดีคลังฯ เข้าใจว่า ถ้ามีอัตรารว่าง (เนื่องจากมีนักเรียนสำเร็จการศึกษาหรือกลับเมืองไทย) และยังคงมีงบประมาณนักเรียนที่ตั้งไว้แต่เดิมเหลืออยู่ก็ให้ส่งได้. จึงปรากฏว่ามีนักเรียนกระทรวงต่าง ๆ ส่งออกไปเป็นค่าตอบแทน คือ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 1 คน (ส่งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467) กระทรวงมหาดไทย 1 คน (ส่งเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2467) ส่วนการตั้งกรรมการพิจารณาระเบียบการส่งนักเรียนรัฐบาลนั้น เสนาบดีคลังฯ ยังไม่ได้กราบบังคมทูลครั้งนี้เพราะพิจารณาการอื่นที่สำคัญกว่า เมื่อเกิดการเข้าใจผิดเนื่องจากกรรมการองคมนตรีสั่งให้งดไม่ส่งเลยแก่กระทรวงพระคลังฯ. อนุญาตให้ส่งไปบ้างเช่นนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา. จึงทรงอนุมัติให้ส่งนักเรียนกระทรวงพาณิชย์ทั้ง 3 คนไปได้ เนื่องจากทรงเห็นว่าถ้าไม่ให้ก็จะไม่เป็นการยุติธรรมแก่นักเรียน¹

ต่อมาในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาทรงแต่งตั้งกรรมการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ เมืองต่างประเทศขึ้น มีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไกรทศประพันธ์ เป็นประธานกรรมการ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิติ เป็นกรรมการ ให้ติดต่อกับกระทรวงต่าง ๆ เพื่อพิจารณาหลักการของกระทรวงในการคัดเลือกและจำนวนที่นักเรียนแต่ละกระทรวงต้องการ แล้วแสดงความเห็นของกรรมการในหลักการที่จะจัดทำต่อไป เพื่อกราบบังคมทูลต่อไป²

¹ เรื่องเดียวกัน.

² หจข., ถ.ธ. 21/61 กระทรวงการต่างประเทศส่งสำเนาพระราชหัตถ์เรื่องการจัดส่งนักเรียนไปเรียนวิชาในเมืองต่างประเทศ (19 พฤศจิกายน - 16 มกราคม พ.ศ. 2468). และ กระทรวงยุติธรรม แหม่นักเรียนนอกที่ ๑ เรื่องที่ ๕๐ หลักการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการ ณ เมืองต่างประเทศ (พ.ศ. 246๘).

จะเห็นได้ว่า สาเหตุที่ต้องมีการตั้งกรรมการพิจารณาการส่งเด็กเรียนไปต่างประเทศ ขึ้นนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการส่งเด็กเรียนออกไปเป็นจำนวนมากในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ฉะนั้นเมื่อมีการตั้งกรรมการของคณะกรรมาธิการฯ จดงบประมาณเงินแผ่นดินขึ้นแล้ว จึงได้มีมติให้ส่งเด็กนักเรียน และให้กระทรวงมหาดไทยมีมติรับหน้าที่ยังกรรมการพิจารณาการส่งเด็กเรียนรัฐบาลไปต่างประเทศและนำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อไป แต่การตั้งกรรมการนี้ก็ไม่ได้ล่าช้าเนื่องจากเสนาบดีคลังฯ มีราชการอื่นที่สำคัญกว่า การตั้งกรรมการพิจารณาการส่งนักเรียนนี้ได้ถูกกระตุกและเร่งเร้าจากกรณีที่กระทรวงมหาดไทยส่งนักเรียนออกไปเป็นจำนวน 3 คน ในที่สุดจึงได้มีการตั้งกรรมการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ เมืองต่างประเทศ

๗. การเปลี่ยนแปลงหลักการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาต่างประเทศ

คณะกรรมการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ เมืองต่างประเทศ ได้ดำเนินการสืบหลักการส่งนักเรียนของกระทรวงต่าง ๆ จากบรรดาเจ้ากระทรวง อีกทั้งเสนาบดี บรรดาที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ รวมทั้งผู้สนใจและมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการส่งนักเรียนไปต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติในเรื่องการส่งนักเรียนให้เป็นระเบียบแบบแผนแน่นอน ซึ่งจะเป็นการประหยัคพระราชทรัพย์ ในการนี้สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรคฤบาลเคหะวิกรม พระบรมชนกนาถ) ได้ประทานพระดำริแก่กรรมการเกี่ยวกับเรื่องนักเรียนต่างประเทศ ทั้งยังได้ทรงร่วมประชุมกับกรรมการชุดนี้ด้วย ซึ่งพระดำริของพระองค์นั้นว่าเป็นประโยชน์ต่อการจัดระเบียบใหม่ในครั้งนี้นัก¹

ในการพิจารณาเกี่ยวกับการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศครั้งนี้ ได้พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับนักเรียนทุกเรื่อง และได้ถวายความเห็นให้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในวันที่

1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ดังนี้คือ

¹พจท., สบ.2.42/18 สำเนารายงานการประชุมกรรมการจัดส่งนักเรียนหลวงไปศึกษาวิชา ณ เมืองต่างประเทศ ลงวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2469 และ ลงวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2469.

1. ประเภทนักเรียน ได้ตกลงแบ่งนักเรียนออกเป็น 5 ชั้น คือ นักเรียนชั้น
ผู้ใหญ่ ได้แก่ ผู้ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัย หรือโรงเรียนชั้นสูงในเมืองไทยแล้ว รัฐบาล
 มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งนักเรียนประเภทนี้มากที่สุด นักเรียนชั้นกลาง มีอายุไม่เกิน 16 ปีบริบูรณ์
 คณะกรรมการมีความเห็นว่าจะต้องส่งนักเรียนชั้นนี้ต่อไป ทั้งนี้เพราะการศึกษาชั้นสูงใน
 เมืองไทยยังไม่เจริญมากพอ นักเรียนชั้นเล็ก มีอายุไม่เกิน 15 ปีบริบูรณ์ นักเรียนประเภนี้
 จำเป็นต้องส่งออกไป แม้ว่าการศึกษาในเมืองไทยจะเจริญแล้วก็ตาม ทั้งนี้เพราะบางกระทรวง
 จำเป็นต้องใช้คนที่รู้ภาษาต่างประเทศก็เป็นพิเศษ จึงต้องส่งนักเรียนไปเรียนตั้งแต่วิชาสามัญ
 จนจบวิชาชั้นสูง

นอกจากนี้ยังมี นักเรียนพิเศษ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งออกไป
 เรียนตั้งแต่เด็ก ๆ และอยู่ในความดูแลของกระทรวงต่างประเทศ (เป็นนักเรียนอีกประเภทหนึ่ง
 ซึ่งไม่เกี่ยวกับนักเรียนส่วนพระองค์ที่ใช้เงินพระคลังข้างที่ เพราะใช้งบประมาณในกระทรวง
 การต่างประเทศ) จะควรให้มีต่อไปหรือไม่ก็สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สำหรับ
นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง นั้น กรรมการชุดนี้ได้ลงความเห็นเช่นเดียวกับที่สมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพ และพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ได้เสนอไว้ คือไม่ควรให้เกี่ยวข้องกับราชการ
 กิจจะกลับมารับราชการหรือไม่ก็ได้ และไม่ควรถวายกระทรวงต่าง ๆ รับช่วงนักเรียนทุนเล่า
 เรียนหลวง แต่จะต้องขยายเวลาศึกษาเป็น 5 ปี เพราะระยะเวลาเพียง 3 ปี ที่กำหนดไว้
 นั้น ไม่เคยปรากฏเลยว่าจะมีผู้เรียนสำเร็จได้

2. หลักการคัดเลือกนักเรียนรัฐบาล นักเรียนชั้นเล็กและนักเรียนชั้นกลางนั้น
 จะต้องสอบแข่งขันกันในวิชาและภาษาของประเทศที่จะออกไปศึกษา โดยนักเรียนชั้นเล็กนั้น
 การสอบเทียบได้กับการสอบเข้าปับลิสคูลของอังกฤษ คือเพียงชั้นมัธยม 3 นักเรียนชั้นกลาง
 นั้นเทียบได้กับการสอบไล่ เข้ามหาวิทยาลัยในต่างประเทศ และจะต้องได้คะแนนอย่างน้อย
 65 % นอกจากนี้ยังพิจารณาพร้อมกับลักษณะ 3 ประการ คือ ชาติกำเนิดและฐานะของบิดา
 มารดา ความสมบูรณ์ของร่างกายและเชื้อสายแห่งสกุล คือไม่เป็นโรคที่ร้ายแรง เช่นวัณโรคจิต
 และนิสสัย กิริยา ความประพฤติ

ส่วนนักเรียนชั้นผู้ใหญ่ นั้น ถ้าเป็นข้าราชการกระทรวงก็จะคัดเลือกจากผู้ที่มีความรู้ ส่วนผู้ไม่ได้รับราชการก็ควรเลือกโดยยึดเอาผลการศึกษาเป็นเกณฑ์ ควบคู่กับการพิจารณาคุณลักษณะ 3 ประการดังกล่าว เช่นเดียวกับนักเรียนชั้นเด็ก และชั้นกลาง

5. เจ้าหน้าที่คัดเลือกนักเรียนระดับอา เห็นว่าควรให้กรรมการข้าราชการพลเรือนที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่สอบและจำหน่ายข้าราชการพลเรือนได้แก่กระทรวงต่าง ๆ รับผิดชอบการส่งนักเรียนรัฐบาลไปศึกษาวิชาต่างประเทศด้วย เพราะนักเรียนเหล่านี้ก็จะกลับมาเป็นข้าราชการพลเรือน

สำหรับนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น ควรให้กระทรวงศึกษาธิการ รับผิดชอบจัดการต่อไป เพราะไม่เกี่ยวกับราชการ แต่เป็นการอุทิศทุนสาธารณะ

การมอบหมายหน้าที่นี้ให้แก่กรรมการ ข้าราชการพลเรือนนี้ เป็นพระดำริของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากมลชนกสงฆานทรินทร ซึ่งทรงแสดงความเห็นไว้ว่าสมควรจัดให้มีกองกลาง ขึ้นทำหน้าที่ส่งนักเรียนออกไปตงประเทศนั้นเอง

4. หน้าที่ของกรรมการ ข้าราชการพลเรือนในการควบคุมดูแลนักเรียนรัฐบาล ควรให้กรรมการข้าราชการพลเรือนตกลงกับกระทรวงพลเรือนทั้งหลายว่าจะต้องการนักเรียนประเภทใดเป็นจำนวนเท่าใด เพื่อจัดการประกาศรับสมัครและจัดสอบให้ โดยกรรมการอาจขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการ และมีผู้ชำนาญจากกระทรวงต่าง ๆ ได้ ส่วนคุณลักษณะ 3 ประการนั้น กรรมการข้าราชการพลเรือนอาจจะสืบได้โดยสอบถามจากผู้ปกครองนักเรียน รายงานครู และสนทนากับนักเรียนเอง กรรมการมีหน้าที่ตกลงในเรื่องงบประมาณกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และควรให้ผู้ดูแลนักเรียนในต่างประเทศขึ้นตรงกับกรรมการ นอกจากนี้กรรมการยังมีหน้าที่จัดการศึกษาให้แก่ นักเรียน ตลอดจนจำหน่ายและแลกเปลี่ยนนักเรียนตามกระทรวง โดยปรึกษากับเจ้ากระทรวง

5. ผู้ปกครองดูแลนักเรียน ณ เมืองต่างประเทศ ควรให้อัครราชทูตคนหนึ่งที่ได้เคยเล่าเรียนและสอบไล่ได้ปริญญาจากต่างประเทศ และเคยทำงานรับผิดชอบใน

เมืองไทยแล้ว เช่น หม่อมเจ้าวรธวัชยากร เป็นผู้ปกครองดูแลนักเรียนทั่วไปไม่ว่าในประเทศ
ใด และได้มีผู้ช่วยเป็นฝรั่งชาวเมืองนั้น ๆ ความจำนวนนักเรียนซึ่งจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ
ถ้อยรกรการของผู้ปกครองนักเรียนจะเห็นสมควร ส่วนการปฏิบัติระหว่างผู้ปกครองและผู้ช่วย
ผู้ดูแลเพื่อรักษาอนามัยของนักเรียนนั้น ควรคำนึงตามพระดำริของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ คือ

ประการที่ 1 ผู้ดูแลนักเรียน (ทั้งไทยและฝรั่ง) ต้องได้รับความไว้วางใจอย่าง
เต็มที่ และเมื่อไม่ปฏิบัติการให้เป็นที่น่าพอใจและมีเหตุผลพอแล้ว ก็ควรให้ออกจากหน้าที่
โดยบอกล่วงหน้า 3 เดือน หรือเมื่อครบสัญญา

ประการที่ 2 คำร้องทุกข์ของนักเรียนจะต้องส่งผ่านผู้ดูแลและราชทูต หาก
มิได้ปฏิบัติตามระเบียบนี้จะไม่รับไว้พิจารณา

ประการที่ 3 เจ้ากระทรวงไม่ควรลงคำสั่งหรือชักชวนการดำเนินงานของ
ผู้ดูแลที่ได้ทำแล้ว เว้นแต่ประสงค์จะให้พ้นจากหน้าที่

ประการที่ 4 ราชทูตหรือเจ้าพนักงานผู้อยู่ใน ต้องคอยสอบสวนวิธีปฏิบัติตน
ของผู้ดูแลเสมอ จะทำให้ผู้ดูแลระวังความประพฤติของตน

ประการที่ 5 ไม่ควรอนุญาตให้ผู้ดูแลนักเรียนใช้วิธีเดินทางลัดหนังสือส่วนตัว
กลาย ๆ ที่ผู้ดูแลนักเรียนมีถึงผู้ใหญ่ซึ่งมีอำนาจวาสนาในกรุงเทพฯ ควรถือว่าเป็นหนังสือ
ส่วนตัวโดยแท้

ประการที่ 6 ควรตั้งผู้ดูแลโดยวิธีทำสัญญา ซึ่งอาจจะก่อสัญญาหรือไม่ก็ได้
โดยบอกล่วงหน้า 3 เดือน และรัฐบาลควรปฏิบัติตามข้อสัญญาโดยเคร่งครัดที่สุด

ประการที่ 7 ถ้าพิสูจน์ได้แน่ชัดว่าผู้ดูแลนักเรียนได้ปฏิบัติการแก่นักเรียนผู้ใด
โดยความชอบหรือรักใคร่เป็นส่วนตัวแล้ว ก็ควรถือว่าเป็นข้อผิดสัญญาอย่างหนึ่ง

6. นักเรียนทหารบกและทหารเรือกับนักเรียนกรมรถไฟหลวง ซึ่งอ้างถึง
การศึกษาระดับพิเศษเฉพาะอย่าง กรมการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาวิชา ข้างประเทศ
เห็นว่า นักเรียนทหารบกทหารเรือไม่ใช่ข้าราชการพลเรือน การอบรมศึกษาก็แตกต่าง
ไปจากนักเรียนธรรมดา ทั้งเห็นว่า การจัดการศึกษาของกระทรวงกลาโหมได้วางหลักการ

ที่สมควรแก่ราชการทหารก็อยู่แล้ว ควรจัดให้เป็นไปเช่นนั้น โดยไม่เกี่ยวข้องกับฝ่ายพลเรือน สำหรับนักเรียนทหารเวือนั้น ยังไม่มีหลักการที่คั่นกัน ล้วนมีกรรมการคัดเลือกคล้ายคลึงกับระเบียบของกระทรวงกลาโหม

สำหรับนักเรียนกรมรถไฟหลวงซึ่ง ใกล้เคียงความจำเป็นที่จะต้องหากคน ไทยมา รับราชการแทนฝรั่ง โดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ เห็นควรให้กองจัดการข้อไม่ถามโครงการที่ว่างไว้ และได้ตกลงกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไว้แล้ว และเมื่อครบจำนวนนักเรียนที่ใ้ว่าง โครงการไว้ จึงให้กรรมการข้าราชการพลเรือนเป็นผู้จัดการ เช่นเดียวกับนักเรียนกระทรวง พลเรือนอื่น ๆ

7. การประหยัดเงินค่าเล่าเรียนนักเรียน ควรประหยัดโดยมุ่งส่งแก่นักเรียนชั้นผู้ใหญ่ หรือผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยแล้ว แต่ในขณะที่การศึกษาในเมืองไทยยังไม่เจริญพอ กรรมการข้าราชการพลเรือนจำต้องคิดจำกัดจำนวนนักเรียนโดยตกลงกับเจ้ากระทรวงให้ส่งแต่เท่าที่จำเป็นจริง ๆ และควรให้เจ้ากระทรวงกำหนดว่าจะต้องการนักเรียนมาใช้จริง ๆ ในระยะเวลา 10 ปี นับแต่ พ.ศ. 2470 ไปเป็นจำนวนเท่าใด และชี้แจงเหตุผลให้กรรมการข้าราชการพลเรือนทราบด้วย นอกจากนี้จะต้องคอยสืบคว้า นักเรียนทุนส่วนตัวที่บิดามารดาหรือผู้ปกครอง ส่งออกไปเล่าเรียน คนใดมีคุณวุฒิและความประพฤติดี ถ้าเขาดำริคิดว่าควรเลือกเป็นนักเรียนรัฐบาล ในเวลาที่จะเรียนวิชาชั้นสูง ซึ่งบางกระทรวงเคยทำมาแล้ว โดยคัดเลือกจากผลการสอบไล่ของนักเรียนในโรงเรียน ๓ ประเทศที่ศึกษาอยู่เป็นเกณฑ์

8. บันทึกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่องงลดการส่งนักเรียนตามกระทรวง เพื่อเอาเงินมาบำรุงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้เจริญถึงฐานะ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อภักตเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ มีความเห็นว่า กระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งจะลดจำนวนนักเรียน ถ้าจัดวางหลักสูตรการสอนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้สูงพอที่จะได้ได้กำไรได้ และมีความเห็นว่าควร จะลดจำนวนนักเรียนที่ส่ง ไปศึกษาในต่างประเทศให้น้อยลง เพื่อเอาเงิน ้นมาพัฒนาและขยายการศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกรรมการจัดส่งนักเรียนไป

ศึกษาวิชา ๓ ต่างประเทศมีความเห็นว่า จะคงไม่ส่งนักเรียนทุนกระทรวงเสียทีเดียวไม่ได้ เพราะการศึกษาระดับสูงของเรายังไม่เจริญพอ และทางราชการจำเป็นต้องหาคนที่เรียนวิชาชั้นสูงสำเร็จมาใช้โดยเร็ว การที่จะบำรุงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วยวิธีที่ดีที่สุดนั้น ควรให้กระทรวงศึกษาธิการงบประมาณว่าจะต้องใช้เงินทั้งสิ้นเท่าใด และจะต้องใช้จ่ายมีอะไรบ้าง ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติพิจารณา เมื่อจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศตามระเบียบใหม่เรียบร้อยแล้ว จะคงมีเงินงบประมาณแน่นอนค่าเล่าเรียนนักเรียนเหลือเท่าไร จึงค่อยสงวนไว้ใช้จ่ายบำรุงมหาวิทยาลัย

ทั้งหมดนี้เป็นความเห็นของ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ประธานกรรมการจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชา ๓ ต่างประเทศ และกรรมการอีก 2 ท่าน คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิติ ที่กราบบังคมทูลขอพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตามจากการศึกษาก็ได้มีหลักฐานว่า ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย หรือทรงสั่งการเกี่ยวกับความเห็นนี้ประการใด ทั้งยังปรากฏว่าทางกระทรวงยังคงจัดการส่งนักเรียนทุนของคนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศอยู่อีก คือ กระทรวงยุติธรรม ซึ่งได้เสนอต่อกรรมการจัดการส่งนักเรียนไปศึกษา ๓ เมืองต่างประเทศ ว่า กระทรวงไม่ประสงค์จะให้มีกองกลางจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะหลักการคัดเลือกของกระทรวงคืออยู่แล้ว และต่อไปจะจัดให้มีการทำสัญญาว่าจะกลับเข้ามารับราชการ เช่นเดียวกับกรมรถไฟหลวงที่ทำสัญญาว่าจะต้องกลับมารับราชการในกรมรถไฟอย่างน้อยเป็นเวลา 7 ปี ฉะนั้นจึงได้ทำการสอบคัดเลือกนักเรียนทุนกระทรวงจากผู้สำเร็จเนติบัณฑิตขึ้นใน พ.ศ. 2470 ซึ่งการสอบคัดเลือกในครั้งนี้ได้มีการทำสัญญาระหว่างนักเรียนและกระทรวงยุติธรรมเป็นครั้งแรกด้วย รวมทั้งได้ขอตั้งงบประมาณการส่งนักเรียนใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 เป็นต้นไป โดยจะขอส่งมีละ 3 คน สักต่อกันไป 15 ปี ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เฉพาะ 5 คน ซึ่งมีงบประมาณอยู่แล้ว ส่วนปีต่อไป ทรงให้จัดเข้าสกริมทั่วไป¹

¹ หจข., ร.7 รล.10.1/22 นายประภาส วณิชเกียรติ นายศิริ สมบัติศิริ นายอัมพร ศรีไชยันต์ (28 มีนาคม พ.ศ. 2471 - 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2472)

นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการยังได้จัดการคัดเลือกนักเรียนรุ่นเล็กส่งออกไปศึกษาต่างประเทศ
อีกเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2472 คือ เด็กชายประเสริฐ เรืองสกุล อายุ 14 ปี 8 เดือน
และเด็กชายบุญถิ่น อัครฉัตร อายุ 15 ปี¹

สำหรับนักเรียนที่เพาะซึ่งอยู่ในความดูแลของกระทรวงการต่างประเทศซึ่งกรมการ
ขอพระบรมราชวินิจฉัยนั้น ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริ
เห็นชอบด้วยในการที่เสนาบดีสภาได้ประชุมตกลงโอนนักเรียนประเภทนี้จากกระทรวงการต่าง
ประเทศไปขึ้นกับกรมราชเลขาธิการนับตั้งแต่ พ.ศ. 2471 เป็นต้นไป²

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในระหว่างที่ยังมิได้มีพระบรมราชวินิจฉัย เรื่องการจัด
ส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตามระเบียบใหม่นั้น กระทรวงต่าง ๆ ก็ส่งนักเรียนทุน
ของตนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศทดแทนตำแหน่งที่ว่างอยู่บ้างจึงได้กล่าวมาแล้ว จบจนถึง
พ.ศ. 2473 กรมการรักษาดูแลพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนจึงได้ประกาศแจ้งความ
ระเบียบการส่งนักเรียนพลเรือนของรัฐบาลไปเล่าเรียนต่างประเทศ ลงวันที่ 13 เมษายน
พ.ศ. 2473³ (ตุลาคมพ.ศ.) ออกมา การที่ต้องใช้ระยะเวลาที่เป็นนานเช่นนี้ คงเนื่องมา
จากความล่าช้าในการตั้งกรมการกลางสำหรับรักษาระเบียบข้าราชการพลเรือน ซึ่งนอกจาก

¹ หจข., ร.7 รล.10.1/23 เด็กชายประเสริฐ เรืองสกุล และเด็กชายบุญถิ่น
อัครฉัตร (2 - 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2472).

² หจข., ร.7 รล.10.3/2 รายงานการเล่าเรียนนักเรียนนอก (เฉพาะนักเรียน
สังกัดกรมราชเลขาธิการ) (21 มีนาคม พ.ศ. 2470 - 4 สิงหาคม พ.ศ. 2474).

³ "แจ้งความกรมการรักษาดูแลพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน" ราชกิจจา
นุเบกษา เล่มที่ 47 วันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2473, หน้า 189. และ หจข., รล.1/94
กระทรวงพระคลังฯ ขอทราบนักเรียนนอกของกรมราชเลขาธิการเพื่อพิจารณาในทางการเงิน
(27 พฤษภาคม - 13 สิงหาคม พ.ศ. 2475). และ กระทรวงยุติธรรม แจ้งนักเรียนนอก
ที่ 98 เรื่องที่ 98 นายก.ร.พ. ขอทราบระเบียบการส่งนักเรียนไปนอก (พ.ศ. 2472).

จะมีหน้าที่จัดสอบผู้สมัครเข้ารับราชการแล้ว ยังมีหน้าที่จัดการศึกษาของนักเรียนพลเรือนพลเรือนที่ส่งไปศึกษาในต่างประเทศด้วย คณะกรรมการกลางนี้จึงจัดตั้งขึ้นทำหน้าที่เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470¹ ทำให้การประกาศระเบียบการส่งนักเรียนพลเรือนของรัฐบาลต้องล่าช้าไปด้วย

อย่างไรก็ตาม หลัง พ.ศ. 2473 แล้ว ไม่พบหลักฐานว่า กรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน ได้จัดการคัดเลือกส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศหรือไม่ แต่ในระยะนั้นจนถึงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ยังคงมีนักเรียนไทยศึกษาอยู่ในต่างประเทศ และยังมีการโอนนักเรียนจากหนเอดจน เข้าเป็นนักเรียนทุนกระทรวงอีกด้วย โดยกระทรวงได้ขออนุญาตและได้รับการเห็นชอบจากกรรมการรักษาระเบียบข้าราชการพลเรือนแล้ว²

ต่อมาใน พ.ศ. 2475 ได้มีการวางเกณฑ์การจ่ายเงินค่าเล่าเรียนนักเรียนต่างประเทศขึ้นใหม่ โดยอนุกรรมการของเสนาบดีสภา ได้กำหนดตามระดับการศึกษาและระดับค่าครองชีพของแต่ละประเทศ คือ³

ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา

ทุนใหญ่	ตั้งแต่	400 - 500	ปอนด์
ทุนกลาง	ตั้งแต่	300 - 400	ปอนด์
ทุนเล็ก	ตั้งแต่	200 - 300	ปอนด์

¹ประวัติ ก.พ. และการร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471, หน้า 2-3.

²กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 10 เรื่องที่ 102 รับนายสมทบ สุวรรณสิทธิ์ นักเรียนฝรั่งเศสโดยทุนของรัฐบาลฝรั่งเศสเป็นนักเรียนของกระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2473).

³กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 10 เรื่องที่ 112 งบประมาณนักเรียนนอก ประจำปี พ.ศ. 2475 (พ.ศ. 2474).

ประเทศภาคพื้นยุโรป คือ ฝรั่งเศส เยอรมนี อิตาลี เดนมาร์ก เบลเยียม
สวีเดน เนเธอร์แลนด์ และญี่ปุ่น

รุ่นใหญ่ ตั้งแต่ 350 - 450 ปอนด์

รุ่นกลาง ตั้งแต่ 250 - 350 ปอนด์

รุ่นเล็ก ตั้งแต่ 150 - 250 ปอนด์

ประเทศฟิลิปปินส์ ไม่เกิน 1,500 บาท

ประเทศพม่า ไม่เกิน 1,200 บาท

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่า กรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบ
ข้าราชการพลเรือน (ก.ร.พ.) ได้ดำเนินการคัดเลือกนักเรียนส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ
เมื่อใด แต่เมื่อพิจารณาจากเหตุผลหลายประการจึงจะได้อธิบายต่อไป ทำให้เชื่อได้ว่า ก.ร.พ.
จัดการคัดเลือกนักเรียนส่งออกไปศึกษาต่อต่างประเทศหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว
ถึงนี้คงมีสาเหตุหลายประการด้วยกันคือ

ประการที่ 1 มีการคัดเลือกงบประมาณในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัว แม้แต่นักเรียนทหารซึ่งขึ้นต่อกระทรวงกลาโหมก็จำเป็นต้องลดจำนวนลงเช่นกัน¹
สำหรับนักเรียนพลเรือนซึ่งอยู่ในอำนาจของ ก.ร.พ. นั้น ปรากฏหลักฐานว่าเมื่อมีนักเรียน
คนใดกลับเข้ามาแล้ว จะไม่มีการส่งนักเรียนออกไปทดแทน หากแต่จะยุบทุนนั้นเลย²

ประการที่ 2 ความล่าช้าในการจัดระเบียบราชการของ ก.ร.พ. จึงจะเห็น

¹ จิตราภรณ์ ไชยภัณฑา, "การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 - 2477)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 193-195.

² กระทรวงยุติธรรม, แผ่นนักเรียนนอกที่ 11 เรื่องที่ 125 ขออนุญาตรับ
นายเมธี คุลยจินกา และนายไพฑิษฏ์ สมนสุข ซึ่งศึกษาวิชากฎหมายอยู่ ณ ประเทศฝรั่งเศส
ได้เป็นนักเรียนหลวงกระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2476).

ได้ว่า ก.ร.พ. ใช้เวลาในการจัดวางระเบียบและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับนักเรียนแต่ละครั้งในระยะเวลานาน คือ ถูกตั้งขึ้นทำหน้าที่วางระเบียบการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2470 ประกาศพระราชบัญญัติการส่งนักเรียนพลเรือนของรัฐบาลไปเล่าเรียนต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2473 และวางหลักเกณฑ์การใช้จ่ายเงินของนักเรียนไทยในต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2475 ทั้งนี้เพราะ ก.ร.พ. มิได้มีหน้าที่จัดการเรื่องนักเรียนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับข้าราชการพลเรือนทั้งหลายด้วย (ปัจจุบัน ก.ร.พ. คือ ก.พ. หรือคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน)

ประการที่ 3 จำนวนนักเรียนไทยในต่างประเทศมิได้เพิ่มขึ้นหลังจาก พ.ศ. 2469 แล้ว ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนกรมศึกษาธิการซึ่งเป็นหน่วยราชการซึ่งส่งนักเรียนออกไปเสมอมาเสมอที่สุด ปรากฏว่าใน พ.ศ. 2472 มีนักเรียนอยู่ในประเทศอังกฤษ จำนวน 22 คน¹ เมื่อถึง พ.ศ. 2475 มีนักเรียนเหลืออยู่ในประเทศอังกฤษ 18 คน² สำหรับในประเทศอื่น ๆ จำนวนนักเรียนก็ได้เพิ่มขึ้นเช่นกัน

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า การส่งนักเรียนของ ก.ร.พ. เริ่มหลังจาก พ.ศ. 2475 แล้ว สำหรับนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงนั้น คงได้รับพระราชทานต่อมาโดยไม่หยุดชงัก ทั้งอยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการต่อไป รวมทั้งได้ขยายเวลาศึกษาออกไปถึง 5 ปี นับแต่ พ.ศ. 2472 เป็นต้นมา ซึ่งในปีนี้เอง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานทุนส่วนพระองค์สำหรับศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ 1 ทุน กำหนดเวลาศึกษา 5 ปี โดยให้กระทรวงศึกษาธิการจัดสอบ เช่นเดียวกับทุนเล่าเรียนหลวง ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้กว้างขวางขึ้น

¹ หจข., ศธ. 21.9/30 ทศสยามกรุงลอนดอนส่งงบประมาณเงินค่าใช้สอยของสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนและค่าหัวนักเรียนประจำ พ.ศ. 2472 (24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471 - 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2472).

² รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ เล่มที่ 25 พ.ศ. 2475 (ม.ป.ท.)

ผลและปัญหาของการส่งนักเรียนทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศนับตั้งแต่เริ่มแรก - พ.ศ. 2475

ทั้งโลกก้าวมาแล้วถึงการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตลอดจนผลและปัญหาของการส่งนักเรียนในคอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนมีการส่งนักเรียนทุนในสังกัดกระทรวงออกไปศึกษาต่อต่างประเทศว่า มีปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความไม่พร้อมและวิธีการคัดเลือกที่ไม่เหมาะสม ทำให้บ้านเมืองไม่ได้รับผลประโยชน์มากเท่าที่ควร จากการศึกษาได้พบว่า ด้วยวิธีการคัดเลือกหลาย ๆ วิธีที่แต่ละกระทรวงปฏิบัตินั้น เสนาบดีเป็นผู้มีอำนาจในการคัดเลือกของกระทรวงมิได้ใช้การสอบเป็นเกณฑ์ตัดสิน หรือแม้แต่กระทรวงที่ใช้การสอบเป็นเกณฑ์ร่วมกับการสัมภาษณ์ก็ตาม เสนาบดีก็ยังคงมีสิทธิขาดอยู่เช่นเดิม ปัญหาของการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อยังคงไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก มีทั้งปัญหาค่านความรู้ไม่เพียงพอ ปัญหาความประหลาด ตลอดจนความไม่เอาใจใส่ของนักเรียนเป็นส่วนตัว ปัญหาต่าง ๆ นี้สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

ก. ปัญหาจากวิธีการคัดเลือก

วิธีการคัดเลือกที่ให้อำนาจเสนาบดีคัดสรรใจเลือกนักเรียนออกไปศึกษานั้น ทำให้การคัดเลือกอยู่บนพื้นฐานของ "ความสนิทสนมเป็นส่วนตัวระหว่างเสนาบดีกับบิดาหรือญาติผู้ใหญ่ของนักเรียน" แทนการพิจารณาความรู้ความสามารถของนักเรียน การคัดเลือกนักเรียนของกระทรวงต่าง ๆ เพื่อส่งออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ จึงเป็นการอุปถัมภ์ค้ำชูกันในระหว่างตระกูลขุนนางใหญ่ ๆ ซึ่งในระยะเริ่มแรกนั้น อาจเป็นไปได้ว่าต้องปฏิบัติเพื่อความมั่นคงและความจำเป็นของราชการที่จะต้องได้คนซึ่งมีเชื้อสายมาไว้ แต่ลักษณะการอุปถัมภ์เช่นนี้ก็ยังคงอยู่ตลอดมาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการจัดส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศใหม่ใน พ.ศ. 2468 โอกาสของนักเรียนที่ประสงค์จะออกไปศึกษาต่อต่างประเทศจึงไม่เท่าเทียมกัน แม้แต่การคัดเลือกนักเรียนครู ของกรมศึกษาธิการซึ่งใช้

ความรู้และการสอยเป็นเกณฑ์ ก็โดยหลักฐานว่ามีผู้ไม่ได้รับความเป็นธรรมในการคัดเลือก¹ ละเว้นวิธีการคัดเลือกที่ยึดด้วยคุณเป็นสำคัญของกระทรวงต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถเลือกนักเรียนที่ดีที่สุดได้ เพราะขาดการพิจารณาความรู้ความสามารถออกจกพื้นฐานการศึกษารองนักเรียน พื้นฐานการศึกษารองนักเรียนที่ไม่ดีพอนี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะระดับความรู้ที่ไม่ได้มาตรฐานของเมืองไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาภาษาอังกฤษ² ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานการศึกษารองนักเรียนไทยในต่างประเทศ

ปัญหาความรู้ของนักเรียนที่ไม่เพียงพอนี้ มีอยู่ตั้งแต่ในทอนตันรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่อการศึกษาภายในประเทศได้ขยายตัวมากขึ้น รวมทั้งมีมาตรฐานสูงขึ้นแล้ว ปัญหานี้ก็ยังงมมีอยู่มิได้หมดสิ้นไป คงจะเห็นได้จากกรณีที่เกิดขึ้นกับนักเรียนกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งพระยาอรรคราชวรนาถ อรรคราชทูตสยามกรุงวอชิงตัน ถองมีหนังสือถึงกระทรวงเกษตราธิการใน พ.ศ. 2453 ว่าไม่เป็นการสมควรที่กระทรวงเกษตราธิการจะส่งนักเรียนที่ยังไม่รู้ภาษาดีไปเข้ามหาวิทยาลัย ซึ่งเจ้ากระทรวงชานูประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการได้ตอบว่า

¹"ประวัตินายสนธิ สุมาวงศ์" ใน จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสถียรประศาสน์แหลมมลายู คราว ร.ศ. 107 และ ร.ศ. 108 พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนธิ สุมาวงศ์ ๓ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 เมษายน พุทธศักราช 2519 (กรุงเทพมหานคร : กราฟิการ์ต, 2518), ภาคประวัติ. และ ศิษย์เก่าเทพศิรินทร์, สำเร็จอนุสรณ์ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสำเร็จวรรณกิจ (บุญ เสขะนันท์) ๓ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 23 เมษายน 2515 (พระนคร : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2515), หน้า 132.

²หจข., ศธ.21.9/3 มีสเตอร์เบราน์ ชี้แจงแถลงว่านักเรียนสยามที่ไปเรียนในประเทศอังกฤษรู้ภาษาอังกฤษไม่พอที่จะเข้าโรงเรียนชั้นสูง (24 ธันวาคม - 30 มกราคม พ.ศ. 2446).

ความประสงค์ของนักเรียนเกษตรฯ ที่จะให้นักเรียนเร่ร่อนศึกษาวิชาอย่างไรนั้น
 ฉะนั้นควรจัดในสำเนาของตราที่กักส่งให้ท่านก็จะพบได้ . . . ประกอบกับ
 การศึกษาของนักเรียนไทยในต่างประเทศที่เคยเป็นมาและเป็นอยู่ในเวลานี้
 ท่านก็จะทราบด้วยเกล้าเกล้าเคยไปศึกษาวิชาชั้นสูงในต่างประเทศมาแล้ว
 เหมือนกัน ทั้งท่านก็เคยรับราชการอยู่ในต่างประเทศนาน ท่านคงจะรู้ตัวอย่าง
 โทเห็นไม่ได้อา นักเรียนไทยมีได้ก็ไล่เรียนในกรุงเทพฯ แล้ว มีวิชา
 ความรู้พอควร เขาไปย่นีเวอริตี้ในต่างประเทศก็ได้แล้ว แม้แต่เจ้านายของ
 เมืองไทยที่ทรงพระปรีชาสามารถมากและที่ได้รับความเลาเรียนอย่างดีที่สุด
 ในประเทศสยามที่พึ่งจะรับได้ ก็ยังต้องไปทรงพระเตรียมเลาเรียนศึกษาใน
 ประเทศนั้นก่อน . . . ที่โลกกำหนดให้นายกิมบี้แสนนายแนบ เขาศึกษาในยูนีเวอริ
 ซิตีคอนเนต . . . ก็เป็นเพราะเป็นยูนีเวอริซิตี้ ที่เหมาะกับวิชาที่นักเรียน
 ทั้งสองจะศึกษา . . . ส่วนเวลาที่จะเตรียมเขาเรียนในยูนีเวอริซิตี้ได้นั้น
 ถึงแม้ว่าปีหนึ่งจะไม่พอ ก็ต้องให้ไล่เรียนเสียก่อนจนเห็นแน่ได้ว่า จะ
 เขาเรียนได้แล้วจึงควรให้เขา . . .¹

จะเห็นได้ว่าพื้นความรู้ที่ไม่ได้มาตรฐานนี้ ทำให้ต้องใช้เวลาศึกษาเพิ่มขึ้นอีก
 หรือในกรณีของนายสง่า ขรสุวรรณ ข้าราชการสังกัดกรมทศนา ซึ่งออกไปศึกษาอยู่ในอังกฤษ
 ถึง 3 ปีแล้ว และสอบตกถึง 3 ครั้ง แต่ก็ยังไม่เข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ เพราะไม่มีความรู้
 รวมทั้งยังไม่ได้รับประกาศนียบัตรชั้นมัธยมจากประเทศไทยด้วย² เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ
 พ.ศ. 2469 ทำให้มีผลต่อการเลาเรียนของนักเรียนเป็นอันมาก

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่านักเรียนที่ผ่านการคัดเลือกด้วยการสอบจะเป็น
 นักเรียนที่ประสบความสำเร็จในการเลาเรียนมากกว่า จากการศึกษาได้พบหลักฐานว่า
 แม้แต่ที่นักเรียนชั้นยอดที่สอบไล่ได้รับทุนเลาเรียนหลวง ก็ยังสอบตกหลายครั้ง กังเช่น

¹ หจข., กบ. (ใหม่) แผนกเพาะปลูก หน้า 46 เรื่องที่ 1097 กระทรวงเกษตรฯ
 ส่งนายแนบ นายกิมบี้ ไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ (ร.ศ. 128).

² หจข., กบ. (ใหม่) แผนกบัญชาการ หน้า 27 เรื่องที่ 948 ส่งนายล่าเจ๊ก
 นายประวัค นายอุดม นายสง่า นายประโยชน์ ไปยุโรป (พ.ศ. 2465).

นายบุญชัย ปิณฑชาติ นักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ฉะนั้นผลสำเร็จของการเล่าเรียน
ของนักเรียนจะต้องมีปัจจัยร่วมอีกหลายประการที่นอกเหนือไปจากความรู้ของนักเรียน ที่สำคัญ
ก็คือตัวของนักเรียนเอง

วิธีการคัดเลือกนักเรียนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมของกระทรวงต่าง ๆ เพราะเป็น
การประหยัดพระราชทรัพย์และเวลาในการศึกษาของนักเรียนให้น้อยลงได้ คือ การรับโอน
ซึ่งมีทั้งรับโอนจากทุนเล่าเรียนหลวงอันเป็นที่ยอมรับและเชื่อถือจากกระทรวงต่าง ๆ มาก
การรับโอนจากทุนส่วนตัวและการรับโอนจากนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งการรับโอนนี้
จะดำเนินไปได้โดยสะดวกหากเป็นที่คุ้นเคยสนิทสนมกันระหว่างผู้ปกครองนักเรียนกับเสนาบดี¹
ปัญหาจากการรับโอนจึงเกิดขึ้นอีกในลักษณะเดิม และกระจายอยู่ในทุกกระทรวง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เพราะการส่งออกไปศึกษา
ต่างประเทศด้วยทุนส่วนตัวนั้นแพร่หลายมากขึ้น เพราะโอกาสในการขอรับพระราชทานทุน
หรือของ โอนเข้ารับทุนกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งมีมากขึ้น ทั้งพระองค์เองก็โปรดฯ ที่จะ
พระราชทานทุนพระคลังข้างที่ให้แก่ข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิดจนถึงกับต้อง โอนให้กระทรวงต่าง ๆ
รับไปเมื่อ พ.ศ. 2469 เพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และการคัดหอบเงินพระคลังข้างที่
ถึงใกล้จะหมดแล้ว นักเรียนเหล่านั้นนอกจากจะมีปัญหาในการเล่าเรียนแล้ว มักจะมีปัญหา
ความประพฤติส่วนตัวด้วย ซึ่งสร้างปัญหาต่าง ๆ ให้กับเจ้ากระทรวงเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่
กระทรวงยุติธรรมซึ่งเป็นกระทรวงหนึ่งที่ดีถือว่าประสบความสำเร็จในการส่งนักเรียนออกไป
ศึกษาต่อต่างประเทศ เพราะมีนักเรียนกลับเข้ามารับราชการ และปรับปรุงกฎหมาย
บ้านเมืองให้ทันสมัยได้ไม่น้อยก็ยังคงพบปัญหาในการรับโอนนักเรียนในสมัยนี้หลายคน เช่น
กรณีนายหยิบ ๓ นคร นักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ บุตรเจ้าพระยาบดินทร์เดชาอนุชิต ซึ่ง
โอนเข้ารับทุนกระทรวงยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2465 สอบไล่ตกถึง 7 ครั้ง ภายในระยะเวลา
เวลา 3 ปี นายทศภา เกรย์ อิน (Gray's Inn) ถึงกับต้องเรียกพบเพื่อสอบถาม
จนมีเรื่องขัดแย้งกัน นายหยิบ ๓ นคร ต้องลาออกจากโรงเรียนกฎหมายแห่งนั้นใน พ.ศ.

¹หลวงจักรบาณัติศรีเสถียรวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, หน้า 247.

2466 และย้ายไปเรียนที่สหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. 2467 และเมื่อพระสนธิวิทยาพัฒน์ผู้ดูแลนักเรียนที่อเมริกา ได้รายงานมา นายหยิบ ไม่สามารถเล่าเรียนได้ต่อไป กระทรวงยุติธรรม ก็ยังต้องถามความเห็นบิดานายหยิบก่อนว่าจะให้ปฏิบัติอย่างไร เมื่อบิดาเห็นสมควรให้เรียกตัวกลับ นายหยิบจึงถูกเรียกตัวกลับเมื่อ พ.ศ. 2468¹.

สรุปปัญหาจากวิธีการคัดเลือกนี้ นอกจากจะทำให้นักเรียนไม่ได้รับโอกาสอันเท่าเทียมกันในการคัดเลือกแล้ว ยังทำให้ได้นักเรียนที่มีความรู้ไม่เพียงพอที่จะเล่าเรียน ผลการศึกษาจึงไม่ได้ดีเท่าที่ควร การคัดเลือกนักเรียนด้วยความพอใจของเสนาบดีเช่นนี้ ทำให้ระบบอุปถัมภ์คงอยู่ในสังคมไทยตลอดมา ทั้งยังทำให้โอกาสในการรับราชการของนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาไม่เท่ากันและไม่ตรงกับความรู้ที่ได้เรียนมา ดังจะได้อีกกล่าวต่อไป

ข. ปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติของนักเรียน

อันที่จริงปัญหาความประพฤติของนักเรียนที่ศึกษาอยู่ในต่างประเทศนี้ นับได้ว่าเป็นปัญหาเฉพาะตัวบุคคล แต่ก็มีความสำคัญที่จะทำให้การเล่าเรียนประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวได้ นอกเหนือไปจากระดับสติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียนเอง ดังเช่นที่จางวางหว่า ได้เขียนจดหมาย (ฉบับที่ 1) ลงวันที่ ไปตักเตือนนายสนธิ บุตรชายที่กำลังศึกษาอยู่ในอังกฤษว่า

... การออกไปเมืองฝรั่งมันไม่ได้ทำให้คนอับรึ เป็นแต่เด็กมันสัญชาติจะอับรึอยู่แล้ว มันทำให้หนักขึ้น เด็กที่สัญชาติมันจะดี ถ้าได้เล่าเรียนวิชาที่ดี มันก็ดีขึ้นเท่านั้น ไซ่วาวิชาแลไปเมืองนอกมันจะทำให้คนมันมีนิสัยดีขึ้นก็หาไม่ได้ เด็กที่มันเกิดมาสำหรับอับรึนั้น จะไปเมืองนอกหรืออยู่เมือง ในมันก็อับรึจนได้ แต่คงจะอับรึไปคนละอย่าง . . .²

¹กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 7 เรื่องที่ 61 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ม.จ. คีตกฤษดิ์ และนายหยิบ ๓ บุตร เป็นนักเรียนกระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2462).

²น.ส.ส. จดหมายจางวางหว่า (ฉบับสมบูรณ์) (กรุงเพทมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520), หน้า 19-20.

ความประพฤติกู้จักได้ว่าเสียหายและร้ายแรงของนักเรียนในต่างประเทศนี้ มีหลายประเภท นับตั้งแต่ การขโมย ใช้จ่ายเงินผิดระเบียบ สร้างหนี้สิน เพี้ยวเสเพล ไม่เชื่อฟังผู้ดูแล รวมทั้งการแต่งงานกับสตรีชาวยุโรปโดยไม่ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งแต่ละครั้งจะมีการลงโทษที่แตกต่างกันออกไป เช่น กรณีของนายเก็ม นักเรียนที่ฝรั่งเศส ซึ่งนอกจากจะไม่เอาใจใส่ต่อการศึกษาแล้ว ยังไม่เชื่อฟังผู้ปกครองอีกด้วย จึงถูกเรียกตัวกลับเมื่อ พ.ศ. 2457¹ หรือกรณีนายโรติ กุ่มพันธ์ นักศึกษาในเยอรมนี ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องเซ็ดปลอม แม้ว่าจะไม่มีข้อพิสูจน์ชัดเจนว่าได้ทำการทุจริตมีความผิดทางอาญา แต่ก็ทำให้มีวามอง ฉะนั้นจึงถูกงดค่าเล่าเรียนปีละ 3,000 บาท เมื่อ พ.ศ. 2474²

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการปฏิบัติต่อนักเรียนที่ประพฤติตัวมีชอบและไม่เป็นที่พอใจของราชบุตร ผู้ดูแลนักเรียน หรือแม่แต่เจ้ากระทรวง จะไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเห็นและการตัดสินใจของบุคคลทั้งสามประเภทที่จะตัดสิน ฉะนั้นในบางครั้งก็จะพบว่านักเรียนได้รับการปฏิบัติอย่างอะลุ่มอล่วย เช่น นายประวดี สุขุม นักเรียนทุนส่วนตัวและโอนเข้ารับทุนกระทรวงเกษตรราชการที่อังกฤษ (กรมทคนน้ำ) เมื่อ พ.ศ. 2466 มีปัญหาทั้งด้านการเล่าเรียนและความประพฤติที่ไม่เป็นที่พอใจของราชบุตรและผู้ดูแลนักเรียน จนถึงกับราชบุตรจะส่งตัวกลับเมื่อ พ.ศ. 2471 เจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการต้องมีจดหมายขอให้เจ้าพระยายมราช บิคาตักเตือน พร้อมทั้งได้เรียนเจ้าพระยายมราช ว่า

¹ พวศ., ร.6 บ.4/26 เรื่องอรรถราชทุกสยามกรุงปารีสเห็นควรเรียก
กลับ (16 มีนาคม - 21 มีนาคม พ.ศ. 2457).

² พวศ., ร.7 รด.10.1/30 นายโรติ กุ่มพันธ์ (27 พฤษภาคม - 3 ธันวาคม
พ.ศ. 2474).

. กระผมมีเจตนาที่คอยนายประวัติก่อนอย่างยิ่ง แต่ถ้ามีเหตุที่ราชทูต
จะไม่พอใจ และรายงานมาเช่นนั้นบ่อย ๆ ก็จะไม่หวังช่วยเหลือได้ยิ่งนัก
ถ้าใดเหาจะโปรดกล่าวขยับหักเตือนให้โหวตไปเสียบ้าง กระผมคิดว่านายประวัติก
จะรู้สึกตัวและคืนใจได้ อันจะเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย¹

นายประวัติกจึงมีโอกาสศึกษากระทั่งสำเร็จวิชาแรกใน พ.ศ. 2473 และเมื่อขอ
อนุญาตเดินทางกลับทางอเมริกา เพื่อถือโอกาสงานด้านบ่อน้ำมัน ก็ได้รับคำอนุญาตด้วย
ทั้งนี้คงเป็นเพราะอาจารย์ผู้สอนได้รายงานต่อผู้ดูแลนักเรียนว่า แม้ว่าจะสอบกลางปีได้
คะแนน 46.8 % ก็ตาม แต่ก็มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของอาจารย์²

สำหรับปัญหาของนักเรียนทหารนั้น ก็มีเช่นเดียวกับนักเรียนฝ่ายพลเรือน คือ มี
ปัญหาความประพฤติเกิดขึ้นถึงกับต้องส่งตัวกลับ เช่น กรณีของนักเรียนนายร้อย ม.จ.มงคล
ประวัติก ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์ ซึ่งศึกษาวิชาทหารอยู่ในเยอรมนี
ทำหนังสือไว้มากมาย ต้องส่งตัวกลับเมื่อ พ.ศ. 2447³ หรือในกรณีของนายสะอาด เมฆแสง
นักเรียนทหารปืนใหญ่ โรงเรียนวูลลิช อังกฤษ ถูกกล่าวหาว่าเป็นขโมย ซึ่งกระทรวงกลาโหม
มีความเห็นว่าหากเป็นความจริงย่อมก่อให้เกิดความเสียหายแก่คณะนายทหารไทย จึงได้สั่ง
ให้ราชทูตดำเนินการสอบสวน และนำความขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยที่จะเรียกกลับ และทรงเสียดพระราชนุญหัย

¹ หจข., กษ.(ใหม่) แผนกบัญชาการ แฟ้มที่ 27 เรื่องที่ 948 ส่งนายล่าเจียง
นายประวัติก นายอุคม

² หจข., กษ.(ใหม่) แผนกบัญชาการ แฟ้มที่ 42 เรื่องที่ 1301 อรรถราชทูต
สยามกรุงลอนดอน ชี้แจงเรื่องนายประวัติก สุขุม ขันรชยณัฏฐนนายกาเตอร์ ช. คอว์เรนส์
บาทเจ็บส้าหัส และถึงแก่กรรม และชี้แจงเรื่องการค้าเรียนของนายประวัติกด้วย (พ.ศ.
2473).

³ หจข., ร.5 ก.49/5 พระยาสิทธิราช เกโซ กราบบังคมทูล ลงวันที่ 18
มกราคม ร.ศ. 123.

ที่นักเรียนทหารของไทยไปเกิดเรื่องที่เป็นผลพวงขึ้น ในที่สุดจึงต้องส่งตัวกลับ¹

ปัญหาความประพฤติของนักเรียนทหารซึ่งโดยปกติจะต้องอยู่ในระเบียบวินัยและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา เป็นเหตุให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวดีทวเรช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ทรงตราข้อบังคับสำหรับนักเรียนทหารซึ่งศึกษาอยู่ต่างประเทศขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2448² (ตุลาคมพ.ศ.) โดยทรงกำหนดข้อห้ามและแนวทางปฏิบัติของนักเรียนทหารไว้ครบถ้วน ถึงกระนั้นก็ยังคงมีปัญหาของนักเรียนเกิดขึ้นอีก คังกรณีของนายสะอาด เมธแสง ซึ่งเกิดขึ้นหลังการตราข้อบังคับนักเรียนทหารขึ้นแล้ว

ความประพฤติอันไม่เป็นที่พึงปรารถนาของทางราชการอีกประการหนึ่งคือ การแต่งงานกับสตรีต่างชาติ ดังเช่นกรณีของนายพันตรีแย้ม ซึ่งแต่งงานกับสตรีเยอรมัน และขณะรับราชการอยู่ในต่างประเทศนั้น ก็ยังขอพระราชทานเงินค่าเล่าเรียนให้แก่บุตรสาวของคนที่ประชุมเสนาบดีได้พิจารณาถึงปัญหานี้เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2447 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอให้มีพระราชบัญญัติกำหนดให้ข้าราชการ นักเรียน ที่อยู่ต่างประเทศ ต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนแต่งงาน มิฉะนั้นจะต้องถูกถอดออกจากราชการ³ ต่อมาจึงมีพระบรมราชโองการออกมาว่า

นักเรียนหลวงที่ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ออกไปเล่าเรียนศิลปวิชาความรู้ในประเทศยุโรป ก็มีพระราชประสงค์ที่จะให้นักเรียนเหล่านั้นทั้งหน้าศึกษาเล่าเรียนวิชา เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองแลแก่คนด้วย จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ให้เป็นทุนเล่าเรียน . . . บาง

¹หจข., ร.5 รล.10.1/3 นายสะอาด เมธแสง (2 มิถุนายน - 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2469).

²หจข., ร.5 ก.13.1/92 ข้อบังคับสำหรับนักเรียนทหารที่อยู่เมืองต่างประเทศ (22 - 26 พฤษภาคม ร.ศ. 124).

³หจข., ร.5 ค.49/4 บุตรนายพันตรีแย้ม (30 ธันวาคม ร.ศ. 106 - 31 กรกฎาคม ร.ศ. 122).

นักเรียนก็ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน บางนักเรียนที่ได้ออกไปเล่าเรียน
 แรกออกมาเกิดความเสนาหารักใคร่หัวพันอยู่กับหญิงแล้ว ไม่ใครจะเป็นอัน
 เล่าเรียน นักเรียนบางคนถึงแก่กลดาวสู่ชอกันโดยไม่โทษพระบรม
 ราชาอนุญาต แต่ไปเสียใ้โทษรรคราชทศมฤแลการศึกษา และผู้ตรวจการ
 เล่าเรียนของนักเรียนหลวงประกาศไ้แก่โรงเรียนทวายทั่วกัน แลคว
 ระวังห้ามปราม อย่าใ้หันมีเหตุถึงแก่กลดาวสู่ชอกันขึ้นได้ ฉะนั้นนักเรียน
 ผู้ใดไม่ฟังคำสั่งห้ามปรามแล้ว โ้โทษรรคราชทศมฤจายเงินค่าเล่าเรียนที่เก็บว
 ส่วนตัวใ้รับส่งกลับกรุงเทพฯ แลใ้ระวัง เหตุการณ์เช่นนี้อย่าใ้เกิด
 มีขึ้นได้ ทั้งที่ใ้เป็นมาแ่กก่อนบ้างแล้ว¹

จะเห็นใ้ว่าข้อบังคับนี้ครอบคลุมทั้งนักเรียนฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน อย่างไร
 ก็ตามก็ยังคงปรากฏว่ามีนักเรียนต้องถูกส่งตัวกลับเพราะเหตุนี้อยู่อีก เช่น กรณีของนายร้อยเอก
 สุนทรโยธาหาญ องครักษ์ประจำพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก
 ประชานาถ แต่งงานกับสตรีรัสเซีย² นายร้อยตรีรูป ประทีปเสน นักเรียนแผนกที่อิตาลี
 แต่งงานกับสตรีเยอรมัน³ หรือ ม.จ. สกลวรรณากร วรวรณ แต่งงานกับสตรีเยอรมันถูกส่ง
 กลับ⁴ นายนิยม นักเรียนทหารเรือ ศึกษาวิชาช่างกลเรือในอังกฤษแต่งงานกับสตรีอังกฤษ⁵

¹ ทจช., ศธ. 21/16 มีพระบรมราชโองการห้ามนักเรียนทุนหลวงในประเทศยุโรป
 ทั่วโลกด้วยหนังสือ ลงวันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 118.
² ทจช., ร.5 ก. 49/48 พระราชวงศ์แลนักเรียนสามัญที่เล่าเรียนอยู่เมืองต่าง
 ประเท (3 มิถุนายน ร.ศ. 122 - 8 ตุลาคม ร.ศ. 123).
³ ทจช., ร.6 บ. 4.5/9 นายร้อยตรีรูป ประทีปเสน นักเรียนทหารบกไปศึกษาวิชา
 แผนกที่อิตาลี แต่งงานกับหญิงเยอรมัน (28 พฤษภาคม - 6 มิถุนายน พ.ศ. 2457).
⁴ ทจช., ร.6 บ. 4/15 โปรดเกล้าใ้ ม.จ. สกลวรรณากร วรวรณ กลับ
 กรุงเทพฯ (1 - 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2457).
⁵ ทจช., ร.6 บ. 4.5/12 เรียกตัวนายนิยม นักเรียนกระทรวงทหารเรือกลับ
 เพราะไปแต่งงานกับหญิงอังกฤษก่อนได้รับอนุญาต (5 - 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458).

ก. ปัญหาจากผู้ดูแลนักเรียนและราชทูต

สำหรับปัญหานี้ จากการเฝ้าพิจารณา เป็นปัญหาที่มีผลทำให้การปฏิบัติต่อนักเรียนแต่ละคนเกิดความไม่เท่าเทียมกัน และเกิดขึ้นเสมอโดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นระยะที่ผู้ดูแลนักเรียนไทยในต่างประเทศเป็นข้าราชการไทยจากกรมศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ

เดิมการดูแลนักเรียนนั้นขึ้นอยู่กับกระทรวงการต่างประเทศ เพราะมีหน้าที่จัดการศึกษาให้แก่แก่นักเรียนอยู่แล้ว ต่อมาใน พ.ศ. 2444 ได้มีการโอนการดูแลนักเรียนรวมทั้งตำแหน่งของผู้ดูแลให้ขึ้นกับกรมศึกษาธิการ รวมทั้งได้กำหนดให้ราชทูตประจำยุโรปมีหน้าที่ดูแลการปฏิบัติงานของผู้ดูแลนักเรียนแต่ละประเทศด้วย โดยติดต่อและประสานงานกับกรมศึกษาธิการโดยตรง¹ กรมศึกษาธิการได้จ้างชาวต่างประเทศที่มีความรู้ทางด้านการศึกษา และเป็นที่ยอมรับในต่างประเทศเป็นผู้ดูแลจัดการศึกษาให้แก่แก่นักเรียนของกรมศึกษาธิการ และกระทรวงอื่น ๆ ที่ฝากฝังให้กรมศึกษาธิการดูแล เช่น มิสเตอร์เบอร์นาร์ด ชาวอังกฤษ นอกจากนี้กระทรวงต่าง ๆ ซึ่งต้องการดูแลการศึกษาของนักเรียนอย่างใกล้ชิด ก็ยังได้จ้างผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นผู้ดูแลนักเรียนของตนเป็นพิเศษ เช่น มิสเตอร์คัมป์ ผู้ดูแลนักเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งผู้ดูแลเหล่านี้ก็ต้องทำหน้าที่ประสานงานกับราชทูตเช่นเดียวกับผู้ดูแลของกรมศึกษาธิการเช่นกัน ต่อมาจึงได้มีการแต่งตั้งข้าราชการไทยไปเป็นผู้ดูแลนักเรียนกระทรวงต่าง ๆ ในต่างประเทศ โดยหวังจะให้ข้าราชการเหล่านี้ทำหน้าที่ควบคุมนักเรียนและจัดการศึกษาให้ได้ดีกว่าผู้ดูแลชาวยุโรป คือ กังพระยาเมธาธิบดี ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในอเมริกาเมื่อ พ.ศ. 2462² และเมื่อมิสเตอร์

¹ หจข., ศธ. 21.9/1 เรื่องขอบังคับผู้ตรวจการเล่าเรียนนักเรียนในเมืองอังกฤษ (25 - 30 เมษายน พ.ศ. 2444).

² หจข., ร. 6 บ. 4/40 พระยาเมธาธิบดีไปเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในอเมริกา (4 ธันวาคม พ.ศ. 2462 - 20 มกราคม พ.ศ. 2465).

การ์เตอร์ ผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษเสียชีวิตลงใน พ.ศ. 2464 จึงได้ตั้งพระยาภรรตราชาทำหน้าที่แทน¹ ส่วนการดูแลนักเรียนในประเทศฝรั่งเศสนั้น ยังคงตกอยู่ในหน้าที่ของมิสเตอร์กาญูเอตกับราชทูตต่อไป

จากการศึกษาสามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ดูแลนักเรียนหรือราชทูตกับนักเรียนได้ 2 ปัญหาคือ

1. ปัญหาเรื่องการจ่ายเงิน

การจ่ายเงินค่าใช้สอย (Personal Allowance) ให้แก่นักเรียนนั้น เป็นหน้าที่ของผู้ดูแลที่จะเบิกจ่ายให้แก่นักเรียนโดยทำบัญชีเสนอและรับจากราชทูตอีกทอดหนึ่ง² โดยมีใ้มีข้อกำหนดแน่นอนว่าต้องจ่ายเท่าไร และจ่ายเมื่อไร ขึ้นอยู่กับนักเรียนจะเบิกและจะต้องส่งใบสำคัญการจ่ายเงินแก่ผู้ดูแลนักเรียนให้ครบตามจำนวนตามกฎของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเท่านั้น ฉะนั้นนักเรียนในแต่ละประเทศจึงได้รับเงินไม่เท่ากัน เช่น ในอังกฤษจะกำหนดจ่ายให้แก่นักเรียนชั้นผู้ใหญ่เดือนละ 5 ปอนด์ บวกกับเงินเพิ่มพิเศษสำหรับค่าของแพงอีก 1 ปอนด์ รวมเป็น 6 ปอนด์ ทั้งยังไม่ต้องส่งใบสำคัญจ่ายเงินให้แก่ผู้ดูแล เพราะเป็นการเหมาจ่าย³

¹ หจข., ร.6 ม.4/46 นายการ์เตอร์ ผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษตาย โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระยาภรรตราชาทน (25 พฤษภาคม - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2464).

² หจข., กต.21.9/1 เรื่อง ข้อมบังคับผู้ตรวจการเล่าเรียนนักเรียนในเมืองอังกฤษ (25 - 30 เมษายน พ.ศ. 2444).

³ กระทรวงยุติธรรม, เพิ่มนักเรียนนอกที่ 6 เรื่องที่ 47 พระยาเมธาธิบดี ผู้ดูแลนักเรียนสยามเรียนพระยาประดากรวงศ์ อรรถราชทูตสยามกรุงอเมริกา ลงวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2463.

ปัญหาการจ่ายเงินโลกกลายเป็นเรื่องใหญ่โตเป็นครั้งแรกที่สหรัฐอเมริกา เมื่อพระยาเมธาธิบดีเข้ารับตำแหน่งผู้ดูแลนักเรียนไทย พระยาเมธาธิบดีขออนุชตราตราชุกจ่ายเงินค่าใช้จ่ายส่วนตัวนักเรียนเท่ากันในอังกฤษ คือ 6 ปอนด์ หรือ 29 เหรียญ 10 เซนต์ ต่อเดือน และต่อมาได้เพิ่มจ่ายค่ากินอยู่ (Board and Room Rent) นักเรียนเดือนละ 66 เหรียญ¹ เพื่อเป็นการประหยัด เนื่องจากนักเรียนมักจะเช่าที่พักที่สหรัฐอเมริกาเพราะรัฐบาลเป็นผู้ช่วยให้ ซึ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็เห็นชอบด้วย นักเรียนในอเมริกาจึงได้รับเงินค่าใช้สอยและค่ากินอยู่รวมแล้วเดือนละ 95.10 เหรียญ เท่ากันทุกกระทรวง นักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมซึ่งมีอยู่ 4 คน คือ นายสุข เสดยานนท์ หลวงนาถบัญชา นายสิงห์ ไรวา และนายบุญเชย ปิศรชาติ ต่างขอเงินเพิ่มจากพระยาเมธาธิบดี ซึ่งพระยาเมธาธิบดีเห็นว่าไม่เป็นการยุติธรรมต่อนักเรียนกระทรวงอื่น ๆ นักเรียนเหล่านี้จึงร้องทุกข์มายังกระทรวงเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงถามมายังพระยาประกาศรวงศ์ อรรถราชทูตสยามประจำกรุงวอชิงตันขณะนั้น และชี้แจงว่ากระทรวงยุติธรรมมีงบประมาณค่าใช้สอยของนักเรียนเพียงพอและมากกว่ากระทรวงอื่น ๆ อยู่แล้ว ทั้งยังได้เพิ่มงบประมาณ พ.ศ. 2463 ขึ้นอีกมากกว่าที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ช่วย พระยาประกาศรวงศ์จึงชี้แจงต่อพระยาเมธาธิบดี และเสนอว่าถ้าจะให้เป็นการยุติธรรมโดยทั่วหน้าแล้ว ก็ขอให้พระยาเมธาธิบดีคิดเงินให้แก่นักเรียนทุกคนด้วย พระยาเมธาธิบดีจึงเพิ่มเงินเพิ่มจ่ายเป็นเดือนละ 100 เหรียญ เรื่องราวระหว่างผู้ดูแลนักเรียนกับนักเรียนยุติธรรมจึงยุติลงไม่ได้ กระทรวงยุติธรรมได้แจ้งมายังพระยาประกาศรวงศ์อีกว่า ขอให้จ่ายเงินประมาณ 2,000 เหรียญต่อปีต่อนักเรียนกฎหมายของกระทรวงได้โดยไม่จำเป็นต้องให้เท่าเทียมกับกระทรวงอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะกระทรวงยุติธรรมหวังและต้องการให้นักเรียนได้รับความสะดวกในเรื่องการเรียนโดยไม่ต้องวิตก

¹เงินค่ากินอยู่ 66 เหรียญต่อเดือนนี้ แบ่งเป็นค่าเช่าที่พักเดือนละ 21 เหรียญ ค่าอาหารคิดเฉลี่ย มีโต๊ะ 50 เซนต์ วันละ 1 เหรียญ 50 เซนต์ เดือนละ 45 เหรียญ

กังวลเรื่องเงิน¹

กระทรวงยุติธรรม ให้ความสำคัญกับปัญหานี้มาก จนถึงกับหนังสือถึง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2464 ขอรายอำนาจหน้าที่ของผู้ดูแลนักเรียนเกี่ยวกับการจ่ายเงิน² ในที่สุดพระยาเมธาธิบดีได้ขอลดอัตราจากการดูแลนักเรียนกระทรวงยุติธรรม เพราะไม่สามารถบังคับกับประชาชนักเรียนได้ คงเหลือหน้าที่เฉพาะการจัดการศึกษาให้แก่นักเรียนเท่านั้น³

สำหรับการจ่ายเงินให้แก่นักเรียนกระทรวงอื่น ๆ นั้น ยังคงใช้อัตราที่พระยาเมธาธิบดีกำหนดไว้ คือ เดือนละ 100 เหรียญ ต่อมา จนถึง พ.ศ. 2472 จึงได้เกิดปัญหานักเรียนร้องทุกข์ต่อราชทูตขณะนั้น คือ ม.จ.อมรทัต กฤดากร ชั้นอีก เนื่องจากค่าครองชีพสูงขึ้น ม.จ.อมรทัต ทรงตกลงเพิ่มให้เป็นเดือนละ 120 เหรียญ เป็นผลให้ความประพฤติและการเล่าเรียนของนักเรียนดีขึ้น⁴

¹กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 6 เรื่องที่ 47 งบประมาณนักเรียนนอกที่ขอให้กรมบัญชีกลางส่งจ่ายทางต่างประเทศ พ.ศ. 2464 พระยาเมธาธิบดีกำหนดให้นักเรียนใช้จ่ายน้อยไป (พ.ศ. 2463).

²หจจ., คธ.21.9/12 นักเรียนกฎหมายในประเทศอเมริการ้องทุกข์ว่า พระยาเมธาธิบดีกำหนดเงินให้ใช้จ่ายน้อยกว่าที่เคยได้รับ (5 - 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2464).

³กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 6 เรื่องที่ 47 งบประมาณนักเรียนนอกที่ขอให้กรมบัญชีกลางส่งจ่ายทางต่างประเทศ พ.ศ. 2464 . . .

⁴กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 8 เรื่องที่ 63 (ตอน 2) หนังสือที่ 85/1951/73 ม.จ.อมรทัต กฤดากร อรรถราชทูตสยาม ณ กรุงสต็อกโฮล์ม กราบทูลพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปathy เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ลงวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2473.

ส่วนในประเทศอื่นนั้น ปรากฏว่าเกิดปัญหาการเงินเช่นเดียวกัน ในประเทศฝรั่งเศสถึงกับมีผู้เขียนบทความ (ใช้นามแฝง ร.ร.) เรื่อง "นักเรียนไทยในต่างประเทศ กับเงินค่าใช้จ่าย" ลงในหนังสือพิมพ์เสรีกรุง ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2469 มีใจความสำคัญถึงการจ่ายเงินของรัฐบาลประจำฝรั่งเศส ซึ่งจ่ายเงินให้แก่นักเรียนเป็นเงินแฟรงค์ ทั้ง ๆ ที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติกำหนดอัตราไว้เป็นเงินปอนด์ ในขณะที่เงินแฟรงค์มีค่าน้อยลงทุกวัน และชี้ว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติควรที่จะดูแลและกำหนดให้นักเรียนทุกคน ได้รับเงินค่าใช้จ่ายสม่ำเสมอและเท่าเทียมกันทุกคน¹

ในที่สุดกรรมการจัดการส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาต่างประเทศ ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2468 ก็ได้พิจารณาถึงปัญหาการเงิน และได้นำเข้าที่ประชุมเสนาบดีสภา เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2470 วางแนวทางปฏิบัติดังนี้คือ²

1. ให้จ่ายเงินค่าใช้สอย (allowance) เป็นเงินพื้นเมือง
2. ค่ากินอยู่ในสอย ให้จ่ายตามประเภทของนักเรียน ซึ่งจัดเป็นนักเรียนชั้นผู้ใหญ่ ชั้นกลาง และชั้นเด็ก
3. เงินค่าใช้สอย (allowance) นี้จะเพิ่มหรือลดตามอัตราค่าครองชีพที่เปลี่ยนแปลงไปของแต่ละเมือง
4. หากนักเรียนผู้ใดประพฤติดี เรียนดี จะให้เงินรางวัลในเวลาหยุดเรียน ไม่ควรเพิ่มเงินค่าใช้สอย (allowance) ประจำเดือนให้นักเรียนเป็นรางวัล
5. ถ้านักเรียนย้ายประเทศก็ควรให้จ่ายเงินตามอัตราพื้นเมือง

¹ หจข., ร.7 ม.26.4/10 บทความต่าง ๆ (26 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 - 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470).

² หจข., กข.(ใหม่) แผนกกองเลขานุการ หมวดที่ 11 เรื่องที่ 137 นักเรียนที่ส่งออกไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ และ 1. จัดวางระเบียบการจ่ายเงินเดือนให้นักเรียน 2. คำวิเปลี่ยนผู้ดูแลที่เป็นไทยให้เป็นฝรั่ง 5. การจัดส่งนักเรียนออกไป (พ.ศ. 2469).

จะเห็นได้ว่า ปัญหาเรื่องการเงินนี้ แม้จะไม่มีผลต่อการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียน โดยตรงก็จริง แต่ได้ก่อให้เกิดความขาดความอดทนและความสับสนระหว่างนักเรียน กับผู้ดูแลหรือราชทูต หรือนักเรียนสอนนักเรียน อันมีผลต่ออำนาจการบังคับบัญชาและดูแล ของผู้ดูแลนักเรียนและราชทูต รวมทั้งยังเป็นเหตุให้มีการปฏิบัติต่อนักเรียนไม่เท่าเทียมกัน อีกด้วย

2. ปัญหาการดูแลและปฏิบัติต่อนักเรียน

ปัญหาการดูแลนักเรียนในสมัยที่มีผู้ดูแลเป็นชาวต่างประเทศนั้น มักจะไม่เป็น ปัญหาใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นเพียงการร้องทุกข์ว่าผู้ดูแลนักเรียนไม่เอาใจใส่ต่อการจัดการศึกษา และการสอนของนักเรียน¹

ต่อมาเมื่อเปลี่ยนผู้ดูแลนักเรียนเป็นคนไทย จึงเกิดปัญหามากขึ้น ผู้ดูแล ตลอดจนราชทูตซึ่งเป็นข้าราชการไทยมักยำเกรงบารมีของผู้ปกครองหรือบิดาของนักเรียน อันสืบเนื่องมาจากระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย นักเรียนที่ได้รับการฝากฝัง จะได้รับการปฏิบัติ เป้าพิเศษและอะลุ่มอล่วยถึง ได้กล่าวมาข้างแล้วในปัญหาความประพฤติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับทรงมีพระราชดำริว่า

การฝากฝังนี้แหละทำให้เกิดเรื่องยุ่งทำให้ให้นักเรียนไม่พอใจ โดยทว่า ถ้านักเรียนคนไทยมีคนสำคัญฝากฝังก็ได้รับอุปการะมาก และเป็นขอเกิดแห่ง ความลำเอียงต่าง ๆ ถ้าจะไม่ให้นักเรียนจน และจะให้ความเสมอภาคแก่ นักเรียนของรัฐบาลแล้ว ต้องเลิกการฝากฝังกันเสียทีเดียว . . .²

¹กระทรวงยุติธรรม, แฟ้มนักเรียนนอกที่ 1 เรื่องที่ 4 นักเรียนกฎหมายร้อง เรียนว่ามีสเตอร์กัมม์ ไม่เอาใจใส่การสอน ลงวันที่ 17 กรกฎาคม ร.ศ. 127.

²หจข., กบ.(ใหม่) แผนกกองเลขาธิการ แฟ้มที่ 11 เรื่องที่ 137 หนังสือที่ 60/24213 จอมพลเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ถึง พระองค์เจ้าไกรทศประพันธ์ ลงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469.

บิดาหาการปฏิบัติสอนนักเรียนโดยไม่เป็นธรรมเนียม ในบางครั้งถึงกับต้องย้ายนักเรียนไปอยู่ในความดูแลของสถานทูตอื่น ถึงกรณีของนายอเนก สาครราชย์ นักเรียนกระทรวงเกษตรราชนิเวศน์ ซึ่งร้องทุกข์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2468 ว่าได้รับความอยู่ดีธรรมจากพระยาภรรตราชานุดูแลนักเรียนที่อังกฤษ ซึ่งกล่าวหาว่านายอเนก "ลอบคิด" ในการที่นายอเนกป่วยและจะขอกลับไปอยู่ที่ฝรั่งเศส ซึ่งเคยอยู่มาก่อนจะย้ายมาอังกฤษเพื่อรักษาตัว ถึงกับสั่งตัดเงินจากเงินเดือน 7 ปอนด์ เหลือเพียง 1 ปอนด์ และส่งนายอเนกออกไปอยู่นอกกรุงลอนดอน เมื่อ นายอเนกขอร้องก็ถูกส่งให้ออกจากห้อง นายอเนกชี้แจงว่า เหตุที่คงได้รับการปฏิบัติเช่นนี้ เพราะพระยาภรรตราชานุไม่ชอบพอกับบิดาของนายอเนกเป็นการส่วนตัว นายอเนกจึงถูกกดดัน แกล้งตั้งแต่ย้ายมาอยู่ในอังกฤษ พระยาภรรตราชานุได้ชี้แจงว่า นายอเนกเป็นนักเลงผู้หญิง เป็นโรคบุรุษ ความประพฤติไม่ดี ไม่อยู่ในโอวาท การเล่าเรียนอ่อนมาก

เรื่องราวของนายอเนกนี้ได้มีการสอบสวนและกล่าวหาซึ่งกันและกันต่อมา เจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชนิเวศน์จึงขอย้ายนายอเนกกลับไปอยู่ที่ฝรั่งเศส ความเดิม เพราะเห็นว่าใกล้เสียเงินส่งนายอเนกมาแล้ว การเล่าเรียนก็ยังไม่พอสำหรับรับราชการ จึงเห็นควรให้ทำการศึกษาต่อไป ซึ่งเรื่องนี้พระองค์เจ้าสุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้ออกความเห็น

เรื่องนักเรียนมีเหตุขาดความไม่พอใจซึ่งกันและกันระหว่างครูบาอาจารย์ บางบุคคลนักเรียนบาง ก็ความใจให้นักเรียนโยย้ายเช่นนี้ จะเป็นอันกันได้ กอไปขออย่าให้ทองย่ายเพราะเหตุส่วนตัวเช่นนี้อีก จะเป็นตัวอย่างให้โยย้ายกันไม่มีที่สิ้นสุด

กรณีของนายอเนกนี้เป็นอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เจ้ากระทรวงทำการหักหาญอำนาจของผู้ดูแลนักเรียนเพราะมีความสนิทสนมกับผู้ปกครองนักเรียน ส่วนผู้ดูแลนักเรียนก็ปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างไม่เป็นธรรมจนเป็นช่องทางให้นักเรียนร้องทุกข์ขึ้นได้

กระทรวงยุติธรรม, แค้นนักเรียนนอกที่ 7 เรื่องที่ 55 พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ ขอโอนการดูแลนักเรียนยุติธรรมไปอื่น (พ.ศ. 2464).

สำหรับนักเรียนในประเทศฝรั่งเศสนั้น ต้องมีระสมบัญญัติความขัดแย้งกับพระองค์เจ้า จรูญศักดิ์ กฤดากร ราชทูตเสมอ โดยเฉพาะนักเรียนกระทรวงยุติธรรม จนถึงกับพระองค์เจ้า จรูญศักดิ์ขอถอนตัวจากการดูแลนักเรียนกระทรวงยุติธรรมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464 กองอิน นักเรียน 2 คนคือ นายชั้น จารุวัตร และนายปรีดี พนมยงค์ ไปอยู่กับอรรคราชทูตประจำ กรุงลอนดอน¹ และหลังจากนั้นมา พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ก็มิได้จะไปทรงสนับกรช่วยเหลือ นักเรียนของกระทรวงยุติธรรมอีก

ปัญหาการปฏิบัติต่อนักเรียนของผู้ดูแลนักเรียนและราชทูตที่เกิดขึ้น นอกจากจะทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันแล้ว ยังชี้ให้เห็นการก้าวร้าวอำนาจผู้ดูแลนักเรียนด้วย และมีมากขึ้นในระยะหลัง ๆ คงเนื่องมาจากจำนวนนักเรียนที่มีมากขึ้น รวมทั้งมีนักเรียนที่รับโอน เป็นกรณีพิเศษมากด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ผู้ดูแลคนไทยนั้นไม่เป็นที่กลัวเกรงของนักเรียน ทั้งผู้ดูแลเองกลับเกรงกลัวว่าสนาบารมีของผู้ปกครองทางกรุงเทพฯ ทำให้แตกความสามัคคี² และทรงมีพระราชปณิธานว่า ควรจะมีผู้ดูแลเป็นคนไทยหรือเป็นฝรั่งดี จึงจะสามารถจัดการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนได้ดี ในที่สุดเรื่องของผู้ดูแลนี้ก็ยุติลงได้ตามพระคำวิสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ ที่ทรงประทานแก่กรมการจัดการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาต่างประเทศ และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมให้ใช้เป็นแนวปฏิบัติต่อมา ดังได้กล่าวมาแล้ว

สำหรับผลของการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้น จากการศึกษาพบว่า กระทรวงต่าง ๆ พยายามอย่างยิ่งที่จะควบคุมการศึกษาของนักเรียนอย่างเต็มที่ ดังเช่น

กระทรวงยุติธรรม, แก้วนักเรียนนอกที่ 7 เรื่องที่ 50 และเรื่องที่ 3 (ตอน 1) หนังสือที่ 4812/70 หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากร อรรคราชทูตอังกฤษ เวียน เจ้าพระยาพิชัยญาติ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470.

²ทวธ., ตธ.21.9/25 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาภรรยาราชานุรักษ์ดูแลนักเรียน กรุงเทพมหานครและให้พระสนธิวิฑิตยาพันธ์ แทน (7 เมษายน พ.ศ. 2468 - 15 เมษายน พ.ศ. 2469).

กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งสั่งให้นักเรียนในสังกัดที่ศึกษาอยู่ในเยอรมนีรายงานผลการเรียน
ทุก 3 เดือน¹ หรือขอให้ผู้ดูแลนักเรียนฝรั่งเศส มองซีเออร์ กาญจนาเอก ส่งรายงานนักเรียน
ปีละครั้ง² หรือแม่แต่กระทรวงกลาโหมที่ขอให้พระยาภคราชชา ผู้ดูแลนักเรียนที่อังกฤษ
ส่งรายงานการเล่าเรียนของนักเรียนให้ทุกเดือนตุลาคม เพื่อติดตามผลการศึกษาของนักเรียน
ทหารที่กำลังศึกษาวิชาชั้นต้น³ นอกจากนี้ยังส่งเสริมการศึกษาด้วยวิธีอื่นอีกเพื่อกระตุ้นให้
นักเรียนสนใจ และชักจูงความรู้กลับมาใช้ได้เต็มที่ เช่น กระทรวงยุติธรรมอนุญาตให้
นักเรียนดูงานในประเทศต่าง ๆ หลังจากเรียนสำเร็จแล้ว และให้เงินจำนวนหนึ่งสำหรับ
ซื้อหนังสือตำรา รวมทั้งจ่ายเงินค่าโดยสารเรือชั้นหนึ่งให้แก่ นักเรียนที่เรียนสำเร็จ เพื่อ
ความสะดวกของนักเรียน และป้องกันมิให้ฝรั่งดูถูก หากนักเรียนไม่จริงใจจะไ้โดยสารเรือ
ในชั้นสองเท่านั้น⁴ หรือกระทรวงเกษตรธิการ ซึ่งนอกจากจะให้นักเรียนเข้าฝึกงานหรือ
ดูงานในประเทศต่าง ๆ แล้ว ยังพาคณะนักเรียนเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อรายงาน
ผลการศึกษาค้นคว้า หากไม่สำเร็จกลับมา ก็จะไม่ไ้เข้าเฝ้า⁵ นอกจากนี้แต่ละกระทรวง

¹ หจข., ศธ. 21/38 ให้นักเรียนต่างประเทศส่งข่าวคราวตลอดกระทรวง
(3 มีนาคม พ.ศ. 2455 - 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2456).

² หจข., ศธ. 21.9/5 ให้ผู้จัดการเล่าเรียนนักเรียนกรุงปารีสส่งรายงาน
การเล่าเรียนของนักเรียนปีละครั้ง (21 - 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2460).

³ หจข., ศธ. 21.9/21 ผู้ดูแลนักเรียนสยามประเทศอังกฤษ ส่งสมุทรา
รายงานการเล่าเรียนนักเรียนสยามประเทศอังกฤษประจำ พ.ศ. 2464 (20 มิถุนายน - 16
พฤศจิกายน พ.ศ. 2466).

⁴ กระทรวงยุติธรรม, แพ้มนักเรียนนอกที่ 5 เรื่องที่ 30 ส่งนายสุข เลขยานนท์
เนตบัณฑิตออกไปศึกษาวิชากฎหมายประเทศ อเมริกา (พ.ศ. 2461). และ แพ้มนักเรียน
นอกที่ 7-เรื่องที่ 57 อัตราค่าเดินทางนักเรียนกลับกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2465).

⁵ หจข., กบ. (ใหม่) แผนกเพาะปลูก แพ้มนที่ 4 เรื่องที่ 169 ใ้บรรจุนาย
วิลาส โอสถานนท์ นักเรียนเกษตรฯ ซึ่งกลับจากการศึกษาวิชากรสิกรรม ณ ประเทศอังกฤษ
เข้ารับราชการในกรมเพาะปลูก (พ.ศ. 2472).

ยังให้โอกาสในการศึกษาหาความรู้ของนักเรียนอย่างเต็มที่ ทั้งความหวังไว้กับการศึกษาของนักเรียน แม้นักเรียนจะเรียนตกหลายครั้งจนไม่อาจศึกษาถึงระดับปริญญาได้ ก็ให้ศึกษาในระดับที่ลงมา คือ ในชั้นประกาศนียบัตร หรือขาดเรียนไม่ได้จริง ๆ ก็ให้เรียนเทียบภาษาก็ได้ สำหรับกระทรวงกลาโหมนั้นได้พบหลักฐานว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงได้เพิ่มเงินที่เสียให้แก่นายทหารที่ไปศึกษาวิชามาจากต่างประเทศอีกคนละ 100 บาทต่อเดือน โดยพบหลักฐานว่าเริ่มใน พ.ศ. 2456 ทั้งที่ผู้มียศนายร้อยตรีไปจนถึงนายพันโท¹

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการศึกษาของกระทรวงต่าง ๆ เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงชี้ให้เห็นความต้องการและความปรารถนาที่จะให้นักเรียนได้นำวิชาความรู้กลับมาบ้านเมืองเท่านั้น แต่ไม่อาจแสดงถึงความสำเร็จของการศึกษาของนักเรียนได้ การวิเคราะห์ผลการศึกษาของนักเรียนแต่ละกระทรวงนั้น จำเป็นจะต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายที่แต่ละกระทรวงส่งไปเป็นอันดับแรก ตลอดจนคำนึงถึงจำนวนนักเรียนที่ส่งออกไป และการจัดการศึกษาให้แก่นักเรียนของคน ว่ามีการวางแผนการหรือวางนโยบายระดับกระทรวงแน่นอนเพียงใด เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ไม่อาจหาข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ได้ การวิเคราะห์ผลของการส่งนักเรียนทุนกระทรวงออกไปศึกษาต่อจึงไม่อาจทำได้แน่นอน อย่างไรก็ตามไม่ว่านักเรียนจะเรียนสำเร็จหรือไม่สำเร็จกลับมา นักเรียนแต่ละคนจะได้รับโอกาสในการทำงานตามระดับความรู้ของตน และเป็นกลไกหนึ่งในการปฏิบัติงานของกระทรวงต่าง ๆ ตามฐานานุกรม

จากการศึกษาอาจกล่าวได้ว่า กระทรวงที่มีนักเรียนสำเร็จการศึกษากลับมารับราชการได้ผลดี ได้แก่ กรมป่าไม้ กรมรถไฟหลวง ซึ่งมีการวางแผนตลอดจนจัดการศึกษาได้ตรงตามความต้องการภายในบ้านเมือง กระทรวงยุติธรรมซึ่งสามารถผลิตนักกฎหมายเข้ามาช่วยปรับปรุงและแก้ไขกฎหมายไทยให้เจริญและสามารถปลดเปลื้องสิทธิสภาพนอก

¹กระทรวงกลาโหม, ทำเนียบทหารบก (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2456),

อาณาเขตใต้ที่ละน้อยจนหมดไปใต้ใบที่สุด กระทรวงทหารเรือซึ่งสามารถถอดถอนชาวต่างประเทศออกจากหน้าดินเรือรบโล่สำเริงตั้งแต่ พ.ศ. 2457 และสามารถยุติการว่าจ้างชาวต่างประเทศในราชการทหารเรือได้ในปี พ.ศ. 2470 ทรงตามวิฤตประสงค์ที่องค์การรวมทั้งกรมศึกษาธิการที่สามารถขยายการศึกษาภายในประเทศออกไปได้อย่างกว้างขวางด้วยกำลังความนึกของนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ดังเช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

กล่าวโดยสรุป เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศในคอนคันรัชกาล เพื่อสนองความต้องการของบ้านเมืองอย่างรีบเร่ง ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ รวมทั้งความไม่สัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา ทั้งนี้เพราะมีใ้คิดคัดเลือกนักเรียนจากความรู้และความสามารถ หลังจากทรงปฏิรูปและจัดการบริหารบ้านเมืองภายในเรียบร้อยแล้ว เสนาบดีจึงรับหน้าที่และมีสิทธิขาดในการคัดเลือกนักเรียนแต่ละคนส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ ทั้งนี้จะถือของอนุมัติเบิกจ่ายสำหรับนักเรียนจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก่อน เมื่อกระทรวงต่าง ๆ รับหน้าที่จัดหาและส่งนักเรียนทุนในสังกัดของตนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีใ้ทรงใช้พระราชอำนาจของพระองค์ส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศอีก นอกจากการส่งนักเรียนที่เป็นหม่อมเจ้าในพระเจ้านั่งงยาเธอ และหม่อมเจ้าในพระเจ้าลูกยาเธอ ซึ่งพระราชทานให้เป็นการพิเศษและเป็นที่ยอมรับจากเสนาบดีสภาแล้วเท่านั้น

การที่เสนาบดีมีอำนาจในการคัดเลือกอย่างเต็มที่เช่นนี้ ใ้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เพราะการคัดเลือกนักเรียนมักจะสอคล้องและดำเนินรอยตามระบบอุปถัมภ์ของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจของพระองค์ในการส่งและโอนนักเรียนเข้ารับทุนกระทรวงต่าง ๆ โดยไม่ผ่านขั้นตอนและวิธีการคัดเลือกตามแบบแผนของกระทรวง ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งได้เคยเกิดขึ้นแล้ว จึงทวีขึ้นเป็นเงาตามตัวและชัดเจนขึ้น รวมทั้งยังมีปัญหาเรื่องการปฏิบัติต่อนักเรียนที่ไม่เท่าเทียมกันของบรรการาชทูตและผู้ดูแลนักเรียนทั้งหลายอีกด้วย อันอ.จ.

กล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุและแรงผลักดันประการหนึ่ง ที่ทำให้เด็กเรียนไทยในต่างประเทศเกิดความรูสึกและความนึกเปรียบเทียบความแตกต่างของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ในเมืองไทย กับแนวความคิดแบบประชาธิปไตยซึ่งแพร่ขยายอยู่ในยุโรปและเอเชียขณะนั้น

จะเห็นได้ว่าการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ นับแต่เริ่มแรกจนถึง พ.ศ. 2468 นั้น มิได้มีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างหรือหลักการส่งนักเรียนมากนัก เพียงเปลี่ยนผู้มีอำนาจในการคัดเลือกจากพระมหากษัตริย์เป็นเสนาบดีเท่านั้น ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นับแต่เริ่มแรกส่งนักเรียนไปศึกษาต่อ นั้น จะลดน้อยลงกว่าเดิมหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับการใช้ อำนาจในการคัดเลือกด้วยความเที่ยงธรรมของเสนาบดีเป็นหลักสำคัญ การส่งนักเรียนไป ศึกษาต่อต่างประเทศก็เช่นค่อมมาจนกระทั่ง เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในตอนปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้มีการตั้งกรรมการจัดส่งนักเรียนหลวงไป ศึกษาวิชา ณ เมืองต่างประเทศ เพื่อพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับนักเรียนทุนที่ไปศึกษาต่อต่างประเทศ อย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. 2466 ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะกรรมการจัดตั้งกล่าวได้ เสนอให้กรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2470 รับหน้าที่ในการจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยตรง แทนกระทรวงฝ่ายพลเรือนทั้งหลาย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย